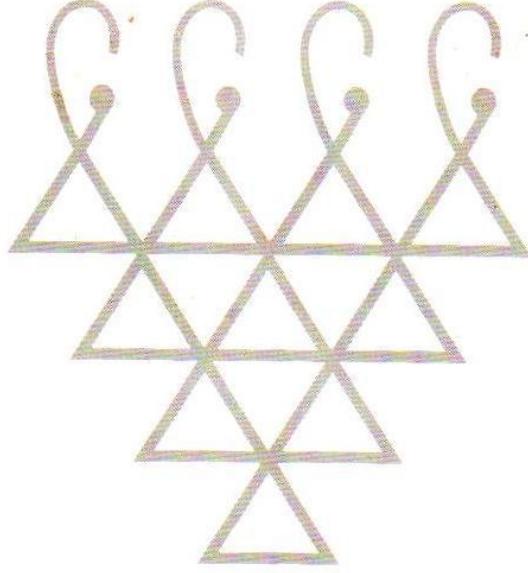

आभिव्यक्ती

या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभवस्त्रावृता
या वीणावरदंडमंडितकरा याश्रेतपद्मासना ।
या ब्रह्माऽच्युतशङ्करप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥

देगलूर महाविद्यालय, देगलूर
२००१ - २००३

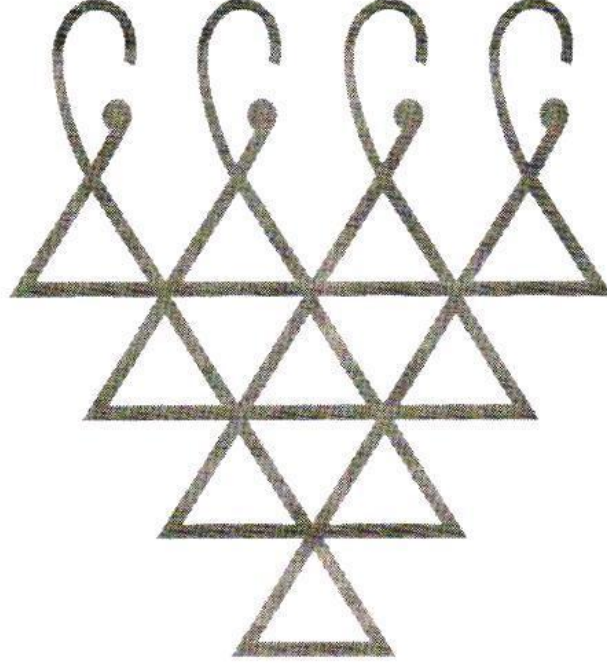
अडत व्यापारी शिक्षण संस्था, देगलूर, जि. नांदेड.

* कार्यकारिणी व सर्वसाधारण सभा सदस्य *

१. श्री पोशट्टी लालन्ना उनग्रतवार	अध्यक्ष
२. श्री देवेन्द्र बालाजी मोतेवार	उपाध्यक्ष
३. श्री शशिकांत नारायणराव चिद्रावार	सचिव
४. श्री जयराम भूमय्या चिद्रावार	सह-सचिव
५. श्री प्रकाश निवृत्तीराव पाटील	कोषाध्यक्ष
६. श्री रामेश्वर रामकुंवर बजाज	कार्यकारिणी सदस्य
७. श्री नारायणराव रामन्ना मैलागिरे	कार्यकारिणी सदस्य
८. श्री व्यंकटराव लक्ष्मणराव पोलावार	कार्यकारिणी सदस्य
९. श्री गोविंदप्रसाद मांगीलालजी झंवर	कार्यकारिणी सदस्य
१०. श्री सूर्यकांत गोविंद नारलावार	कार्यकारिणी सदस्य
११. श्री शंकरराव लक्ष्मणराव तोटावार	कार्यकारिणी सदस्य
१२. श्री राजकुमार राम महाजन	कार्यकारिणी सदस्य
१३. श्री डॉ. कर्मवीर उनग्रतवार	स्वीकृत सदस्य
१४. श्री पुंडलिकराव पाटील भायेगांवकर	स्वीकृत सदस्य
१५. श्री प्राचार्य, देगलूर महाविद्यालय, देगलूर	पदसिध्द सदस्य
१६. श्री गंगाधरराव जोशी	सर्वसाधारण सभा सदस्य
१७. श्री सुभाषराव देशपांडे	सर्वसाधारण सभा सदस्य
१८. श्री प्रा. कुलकर्णी एम. डी.	सर्वसाधारण सभा सदस्य
१९. श्री. प्रा. बाहेती आर. आर.	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२०. श्री नारायणराव ताडकोले	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२१. श्री चंद्रकांत नारलावार	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२२. श्री जनार्धन चिद्रावार	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२३. श्री विक्रमरेड्डी गंगारेड्डी	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२४. श्री रविंद्र काशिनाथअप्पा द्याडे	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२५. श्री विलास शंकरराव तोटावार	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२६. श्री अॅड. भगवानराव पुंडलीकराव पाटील भायेगांवकर	सर्वसाधारण सभा सदस्य
२७. श्री अध्यक्ष, मार्केट कमेटी, देगलूर.	सर्वसाधारण सभा सदस्य

***

आभिव्यक्ती

या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरवंडमंडितकरा याश्रेतपद्मासना ।
या ब्रह्माऽच्युतशङ्करप्रभृतिभिर्देविः सदा वन्विता
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥

देगलूर महाविद्यालय, देगलूर
२००१ - २००३

अभिव्यक्ती

२००१ - २००२, २००२ - २००३

अभिव्यक्ती वार्षिक अंक समिती

संयोजक :

प्रा. सर्जेराव रणखांब

*

सदस्य :

प्रा. बी.एस्. इंगळे (हिन्दी विभाग)

प्रा.डॉ. जुबेर शेख (उर्दू विभाग)

प्रा. प्रमोद जोशी (इंग्रजी विभाग)

*

प्रकाशक:

प्राचार्य

देगलूर महाविद्यालय

देगलूर - ४३१ ७१७ (जि.नांदेड)

*

मुद्रक:

मुद्रा ऑफसेट

प्रिंटरस, अँड प्रोसेसरस

नांदेड - ४३१ ६०४

अडत व्यापारी शिक्षण संस्थेचे
पदाधिकारी

श्री पोशट्टी लालन्ना उनग्रतवार
अध्यक्ष

श्री शशिकांत नारायणराव चिद्रावार
सचिव

श्री देवेन्द्र बालाजी मोतेवार
उपाध्यक्ष

श्री जयराम भुमर्या चिद्रावार
सह - सचिव

श्री प्रकाश निवृती पाटील-बेम्बरेकर
कोषाध्यक्ष

कार्यकारणीचे सदस्य

श्री शंकरराव तोटावार

श्री नारायणराव रामराव मेलगिरे

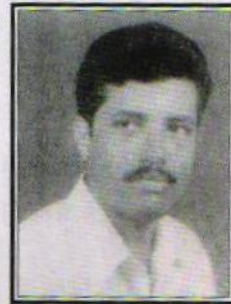
श्री व्यंकटराव लक्ष्मणराव पोलावार

श्री गोविंदप्रसाद जंवर

श्री सूर्यकांत गोविंद नारलावार

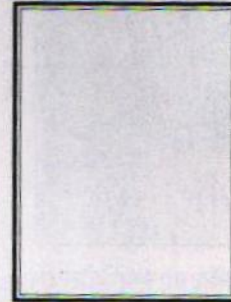

श्री राजकुमार महाजन

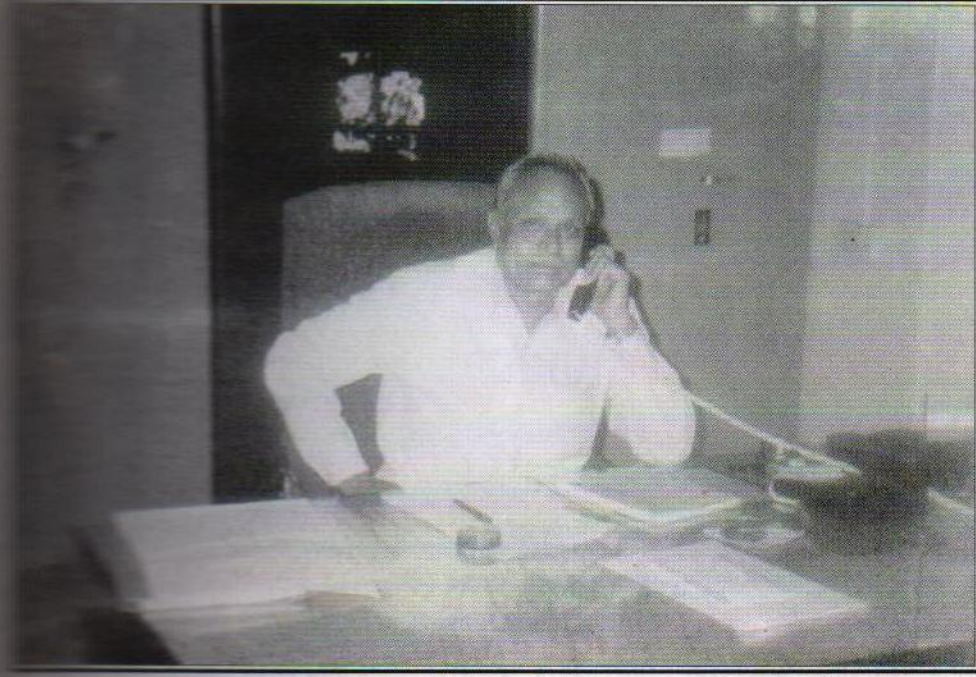
स्वीकृत सदस्य

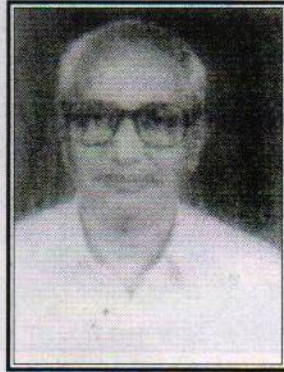
श्री डॉ. कर्मवीर उनग्रतवार

श्री पुंडलिकराव पाटील

प्रा. जी.एस. कल्याणपाड
प्रभारी प्राचार्य,
देगलूर महाविद्यालय, देगलूर.

प्रा. एल.एस कुलकर्णी
उप-प्राचार्य
देगलूर महाविद्यालय देगलूर.

प्रशासकीय धुरा सांभाळणारे अधीक्षक

सुभाष व्ही. वडगावे (बी.कॉम)
अधीक्षक, देगलूर महाविद्यालय देगलूर.

व्ही.एस. बोगुलवार
मुख्य लिपीक

प्राचार्यांचे मनोगत

विद्यार्थी मित्रहो,

अभिव्यक्तीचा हा अंक उशीरा का होईना, आपल्या हाती देतांना आनंद होत आहे. अभिव्यक्तीच्या माध्यमातून आपल्या मनातील सूक्ष्म भावनांना विचारांना आपण अभिव्यक्त केले आहे. हा वार्षिक अंक म्हणजे आपण वेगवेगळ्या क्षेत्रात प्रकट केलेल्या आपल्या बहुविध पैलूंचे दर्शनच होय. या शैक्षणिक वर्षातील विविध घडामोडींची ओळख होण्याच्या दृष्टीनेही या 'अभिव्यक्ती' चे महत्व आहे.

विद्यार्थी हा संपूर्ण शिक्षणव्यवस्थेचा केंद्रबिंदू मानणारे हे महाविद्यालय आहे. विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक व सर्वांगीण विकास करून त्यांचे व्यक्तिमत्त्व घडविणारा व्यासंगी व अनुभवी प्राध्यापक वर्ग व तत्पर कर्मचारी वर्ग ही आमची भूषणे आहेत. जीवनाच्या वेगवेगळ्या क्षेत्रात महाविद्यालयाच्या माजी विद्यार्थ्यांनी महाविद्यालयाचा लौकिक वाढविला आहे. एकविसाव्या शतकात संपूर्ण जागतिक पातळीवर एक प्रचंड विचार संक्रमण होत आहे. याचे प्रतिबिंब शिक्षण क्षेत्रातही दिसत आहे. माहिती व तंत्रज्ञानाच्या या युगात महाविद्यालयानेही आता काही नियोजनबद्ध आराखडा तयार केला आहे. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने महाविद्यालयाची गुणवत्ता उंचविण्यासाठी 'NAAC' (National Assessment And Accreditation Council) कडून प्रमाणित होणे प्रत्येक महाविद्यालयांना गरजेचे आहे, असे प्रतिपादन केले आहे. त्या दृष्टीने देगलूर महाविद्यालयाने अनेक समित्या स्थापन करून कार्यवाही सुरू केली आहे.

आमचा विद्यार्थी अद्ययावत ज्ञान ग्रहण करणारा कसा ठरेल यासाठी आम्ही प्रयत्नशील आहोत. यासाठी महाविद्यालयात 'संगणक प्रयोगशाळा' 'इंटरनेट' अशी सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

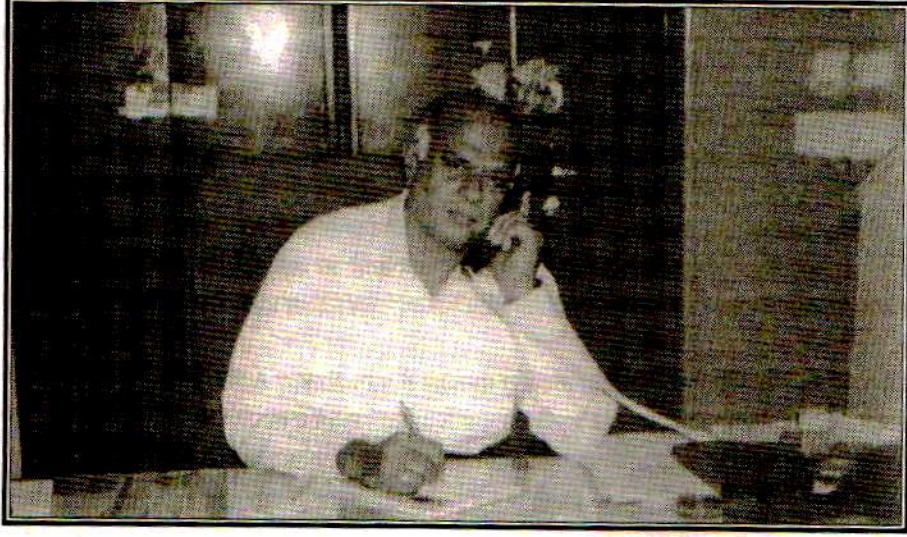
संस्थाध्यक्ष व ज्येष्ठ स्वातंत्र्य सेनानी मा. पोशट्टीदादा उन्मत्तवार यांच्या मार्गदर्शनामुळे संस्थेच्या अनेक कामाला बळकटी येत आहे. संस्थेतील प्रत्येक व्यक्ती आपलेपणाने व जबाबदारीने काय करते म्हणूनच देगलूर महाविद्यालय ग्रामीण विद्यार्थ्यांच्या जीवनात नंदादीप ठरले आहे. शेवटी सर्वांना शुभेच्छा देऊन थांबतो. धन्यवाद.

प्रा. जी.एस. कल्याणपाड

प्रभारी प्राचार्य,

देगलूर महाविद्यालय, देगलूर.

माजी प्राचार्यांचे मनोगत

देगलूर महाविद्यालय हे ग्रामीण विद्यार्थ्यांच्या जीवनाचे एक आशाकेंद्र म्हणून गेल्या चाळीस वर्षांपासून कार्यरत आहे. महाविद्यालयाचे अनेक माजी विद्यार्थी जीवनाच्या वेगवेगळ्या क्षेत्रात आपला ठसा उमटवित आहेत. विद्यार्थी मित्रहो, या अभिव्यक्ती अंकातली तुमची सृजनशीलता मला भावली आहे. शिक्षणात पूर्ण मानव बनण्याची धडपड असली पाहिजे. ही समग्र मानवता आपल्या अंगी यावी म्हणून सदैव आकलन, चिंतन व मनन करा.

या अभिव्यक्ती अंकास माझ्या

हार्दिक शुभेच्छा !

डॉ. एल.जी. करडखेडकर

माजी प्राचार्य

संपादकीय

'अभिव्यक्ति' म्हणजे आपल्या मनातल्या ऊर्मी, उन्मेष, अंतर्गत विचारांचा आविष्करण. मनातल्या भावना शब्दातून पोहचवण्याचं हे माध्यम. आत्मसंवाद करतांनाच मनमोकळेपणानं व्यक्त होण्याचं हे व्यासपीठ.

देगलूर महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी आपलं सृजनशील, कोवळं मन यातून प्रकट केलेले आहे. वाचक याचं स्वागत करतील असा विश्वास वाटतो.

आपल्या भोवतालच्या क्रिया-प्रतिक्रियांचा परिणाम महाविद्यालयीन युवकांवर प्रभावीपणे होत असतो. यातून त्यांना जे काही सूचतं ते खूप प्रामाणिक असतं. या प्रामाणिकपणाचाच एक सच्चा सूर यात 'अभिव्यक्त' झालेला आहे.

सर्व नवोदित विद्यार्थी लेखक/कवींचे मनःपूर्वक स्वागत करून आपल्या ऊर्मीचे तेजोवलय आणखी दृढ होवो अशी संपादक मंडळाची आपणांस शूभेच्छा !

हा अंक दर्जेदार होण्यासाठी महाविद्यालयातील सर्व विभागांचे सहकार्य मिळाले त्याबद्दल आभार.

संपादक मंडळ

प्रपाठक, अधिव्याख्याता, शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचारी वृंद

देगलूर महाविद्यालय, देगलूर.

प्रा.जी.एस.कल्याणपाड

प्रभारी प्राचार्य

प्रा. एल. एस. कुलकर्णी

उपप्राचार्य

प्रा. यू. के. पंदिलवार

उपप्राचार्य, (कनिष्ठ महाविद्यालय)

*

(वरिष्ठ महा.)

(कनिष्ठ महा.)

मराठी विभाग

प्रा. सर्जेराव रणखांब (विभाग प्रमुख)

प्रा. व्ही. एच. जंबाले

प्रा. बी. एन. जाधव

*

हिन्दी विभाग

प्रा. डॉ. सौ. वेदवती लाडके (विभाग प्रमुख)

प्रा. बी. एस. इंगळे (एम.फिल)

प्रा.सौ. जस्मा स्वामी

प्रा. चमकुडे एम.एम.

*

इंग्रजी विभाग

प्रा. पी. डी. देशमुख (विभाग प्रमुख)

रिक्त

प्रा. एस. एल. देशमुख

प्रा. जी. बी. मोहरीर

*

उर्दू विभाग

प्रा. खाजा अहमदोद्दिन (विभाग प्रमुख)

सदस्य, अभ्यास मंडळ (स्वा.रा.ती.म.वि.)

प्रा.डॉ. शेख जुबेर अहमद

प्रा. महंमद तकीयोद्दीन

*

अर्थशास्त्र विभाग

प्रा. व्ही.एस. मनोहरे (विभाग प्रमुख)

प्रा. ए. पी. टिपरसे

प्रा. वाय. के. धनजे

*

(४)

इतिहास विभाग

प्रा. जी. एस. कल्याणपाड (विभाग प्रमुख)

प्रा. डॉ. के. आर. सुनेवार

प्रा. एच. जी. मानकरे

*

राज्यशास्त्र विभाग

प्रा. आर. के. कुलकर्णी (विभाग प्रमुख)

प्रा. एल. एस. कुलकर्णी

*

लोकप्रशासन विभाग

प्रा. डॉ. ए. एम. वाकोडकर (विभाग प्रमुख)

रिक्त

*

तत्त्वज्ञान विभाग

प्रा. के. एस. आचमारे (एम. फिल.) (विभाग प्रमुख)

अध्यक्ष तत्त्वज्ञान अभ्यास मंडळ व विद्या परिषद (स्वा. रा. ती. म. वि.)

प्रा. एस. एच. पाटील

प्रा. ता. भ. पवार

प्रा. श्रीमती सुरेखा मत्सावार

*

शारीरिक शिक्षण विभाग

प्रा. सिकंदर देसाई (विभाग प्रमुख)

प्रा. डी. पी. वावधाने

*

वाणिज्य विभाग

प्रा. व्ही. जी. चिंतावार (विभाग प्रमुख)

प्रा. पी. जी. कद्रेकर (एम. फिल.)

रिक्त

*

गणित विभाग

प्रा. एस. एम. देव (एम. फिल.) (विभाग प्रमुख)

रिक्त

प्रा. यु. के. पंदिलवार

*

रसायनशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. एल. जी. करडखेडकर (प्रपाठक व विभाग प्रमुख)

प्रा. पी. आर. बल्लारी (एम.फिल.)

प्रा. एम. डी. सदगर

प्रा. व्ही. व्ही. उगीले

प्रा. यू. आर. कांबळे

*

भौतिक शास्त्र विभाग

प्रा. एन. आर. कुलकर्णी (विभाग प्रमुख)

प्रा. व्ही. एस. येरमुने (एम.फिल.)

प्रा. एस. एस. इंदोर

प्रा. टी. वाय. कोठेकर

प्रा. ए. एन. रेड्डी

*

वनस्पतीशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. एम. बाबू (प्रपाठक व विभाग प्रमुख)

प्रा. सी. डी. चिद्रावार (एम.फिल.)

प्रा. एन. बी. देशमुख

*

प्राणिशास्त्र विभाग

प्रा. व्ही. जी. जोशी (एम.फिल.) (विभाग प्रमुख)

सदस्य, अभ्यास मंडळ व विज्ञानशाखा (स्वा.रा.ती.म.वि.)

प्रा. पी. आर. क्षेत्री

प्रा. व्ही. जी. कुमठेकर

*

क्रीडा व शारिरिक शिक्षण विभाग

प्रा. जी. के. मांजरमकर (संचालक)

प्रा. एस. एस. येमेकर

*

संगीत विभाग

प्रा. ए. एन. साँदनकर

*

सहकार विभाग

प्रा. एम. एच. गोविंदवार

*

द्विलक्षी व्यावसायिक अभ्यासक्रम (क.म.)

लघुउद्योग व स्वयंरोजगार

प्रा. एम.एच. सोनवणे

प्रा. के. एन. पाटील (एम.फिल)

विपणन व विक्रय कला

प्रा. आर. के. येरगीकर

प्रा. एस. एस. दुर्गकर

*

किमान कौशल्यावर आधारित व्यावसायिक अभ्यासक्रम

इलेक्ट्रॉनिक्स टेक्नालॉजी

प्रा. ओ. एन. मानघना

प्रा. बी. एम. नाईक

पर्चेसिंग अँड स्टोअरकीपिंग

प्रा. डी. व्ही. मोतेवार

प्रा. ए. एस. कळसकर

क्रेच अँड प्री स्कूल मॅनेजमेंट

प्रा. श्रीमती ए.एस. पटुकले

(रिक्त)

*

कार्यालयीन कर्मचारी

श्री सुभाष वडगावे (अधीक्षक)

श्री. बोगुलवार व्ही.एस.बी.कॉम (लेखापाल)

श्री. जंगीळवार आर.एफ.बी.कॉम(लघुलेखक)

श्री. गजलवार एस आर.बी.ए.(वरिष्ठ लिपिक)

श्री. चौडेकर व्ही.जी.,बी.ए. (वरिष्ठ लिपिक)

श्री. बंगाळे एम.एन.(वरिष्ठ लिपिक)

श्री. आत्मेलवार बी.बी.,बी.कॉम (कॅशियर)

श्री. नुकलवार एस. बी.(टंकलेखक)

श्री. चाकूरकर आर.बी., बी.कॉम (कनिष्ठ लिपिक)

श्री. पांचाळ बी.एच. (टंकलेखक)

श्री. बासरे एन.एम., बी.ए. (टंकलेखक)

*

ग्रंथालयीन कर्मचारी

श्री. एन. व्ही. टाकळीकर एम.ए.बी.लिब. (ग्रंथपाल)

श्री. एन. आर. पेंडलवार (सहाय्यक ग्रंथपाल)

श्री. पी. डी. चव्हाण एम.ए. (एल.टी.सी.) (ग्रंथालय सहाय्यक)

श्री. शे. महेबुब करीमसहाब (ग्रंथालय परिचर)

श्री. एस.पी. उनग्रतवार बी.ए.(ग्रंथालय परिचर)

श्री. एस. ए. तोटावार (ग्रंथालय परिचर)

श्री. बी. टी. इंगळे (ग्रंथालय परिचर)

श्री. एस.एस. उनग्रतवार (ग्रंथालय परिचर)

श्री. एच.टी. मुखेडकर बी.ए.(ग्रंथालय परिचर)

*

प्रयोगशाळा कर्मचारी

प्रयोगशाळा सहाय्यक

श्री. जी. एच. पांचारे (बी.ए.)

श्री. जी. डी. चप्पलवार

श्री. व्ही. एम. इश्वरे (बी.ए.)

*

प्रयोगशाळा परिचर

श्री. एस. जी. राऊलवार

श्री. एम. आर. मुत्येपवार

श्री. व्ही. एस. सोनकांबळे

श्री. टी. जी. वाडेकर

श्री. जे. व्ही. उल्लीवार

श्री. महंमद मगदुम

श्री. यु. के. कांबळे

श्री. एस. आर. कोतुरवार

श्री. एस. एन. शिंदे

श्री. आर. के. द्याडे

श्री. एन. व्ही. साखरे

श्री. बी. व्ही. खेनेवार (बी.कॉम.)

श्री. एन. बी. बिडवई

श्री. बी. ए. धम्मलवार

*

इतर सेवक

श्रीमती एस. एन. वानोळे

श्री. एस. जी. कऱ्हाडे

श्री. एन. पी. कोंडावार

श्री. पी. एम. सोनकांबळे

श्री. एस. एस. कळसकर

श्री. बी. पी. कर्णे

श्री. जी. एन. मामीडवार

श्री. म. यासीन शेख महेबुबसाब

श्री. व्ही. एम. कंतेवार

श्रीमती गंगाबाई गोविंदवार

*

'Indian English Literature in post independence India '
 चर्चासत्रा निमित्त बीजभाषण करताना डॉ.रवींद्र किंबहूने, डावीकडून प्रा.पी.डी.देशमुख
 डॉ. मिनाक्षी मुखर्जी, मा.पोश्टी दादा उनग्रतवार, डॉ. एल.जी. करडखेडकर,
 (पाठीमागे) प्रा. एल्.एस. कुलकर्णी (उप प्राचार्य) व प्रभारी. प्राचार्य जी.एस. कल्याणपाड

वार्षिक स्नेहसम्मेलन २००२ च्या समारोप प्रसंगी बोलताना प्रा. तेज निवळीकर (संचालक, पुणे विद्यापीठ
 विधार्थी, कल्याण मंडळ) उजवीकडून - मा.पोश्टीदादा उनग्रतवार, मा.देवेंद्र मोतेवार,
 प्रा.एल्.एस कुलकर्णी, उप प्राचार्य (क.म.) यु.के. पंदीलवार व विधार्थी संसंदेचे पदाधिकारी

संगणक प्रयोगशाळेच्या उद्घाटना निमित्त संगणक प्रयोगशाळेची पाहणी करताना मा. खा.भास्करराव पाटील
खतगांवकर व महाविद्यालयातील संगणक विभागातील शिक्षक व विद्यार्थी

२००१ च्या वार्षिक स्नेहसंमेलनात कथाकथन करताना ग्रामीण कथालोखिका प्रा. प्रतिमा इंगोले, विद्यार्थी
संसद सचिव - सतीश तोटावार, प्रभारी प्राध्यापक - सी.डी. चिद्रावार, उप प्राचार्य (क.म.) यु.के.
पंदिलवार व विद्यार्थी संसदचे सदस्य.

२००२-२००३ म. से. यो. च्या प्रशिक्षण शिबीराचे उद्घाटक मा. पोशट्टीदादा उनग्रतवार यांचे पुष्पहाराने स्वागत करताना कार्यक्रमाधिकारी डॉ. किशन.श.सुनेवार

२००२-०३ म. से. यो. च्या प्रशिक्षण शिबीराचे उद्घाटक मा. पोशट्टीदादा उनग्रतवार यांचे पुष्पहाराने स्वागत करताना कार्यक्रमाधिकारी डॉ. किशन.श.सुनेवार

'आविष्कार' भित्तिपत्रकाच्या उद्घाटनप्रसंगी डॉ. शैला लोहिया (अंबाजोगाई), प्रा. ललिता गादगे (अहमदपूर), माजी प्राचार्य डॉ. एल.जी. करडखेडकर, उपाध्यक्ष देवेंद्रसेठ मोतेवार, उपप्राचार्य एल्.एस्. कुलकर्णी, मराठी विभागप्रमुख प्रा.सर्जेराव रणखांब, प्रा.विठ्ठल जंबाले, व संपादक बालाजी हिंगोले, उपसंपादक - सुनील आलूरकर

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाच्या अभ्यासकेंद्राचे उद्घाटन करताना विभागीय संचालक प्रा. गोविंद गोपछडे, केंद्रसंयोजक डॉ.वाकोडकर, देवेंद्र मोतेवार, मा. पोशट्टीदादा व प्रा. एल्.एस्. कुलकर्णी

अध्यक्ष निरज नारायणराव यांने एस.एन.डी.टी. विद्यापीठात झालेल्या " अश्वमेध २००२ " हॉलीवूड स्पर्धेत स्वा.रा.ती.विद्यापीठास सुवर्ण पदक मिळवून दिले. त्याचा सत्कार करताना मा.पोशट्टीदादा उन्नतवार व तेज निवळीकर (पुणे विद्यापीठ)

'शेख ऐनोद्दीन' (बासरी वादक)

- १) सन २००१ - २००२ युवक महोत्सवात सुवर्णपदक (इटग्याळ येथे संपन्न)
- २) पश्चिम विभागीय महोत्सवात सर्व द्वितीय (नागपुर)
- ३) पश्चिम विद्यापीठ विभागाचे प्रतीनिधीत्व (गुरुनानक विद्यापीठ)

शेतकरी मेळाव्यात बोलताना - डॉ.शेळके. (संचालक, कृषी विद्यापीठ परभणी)

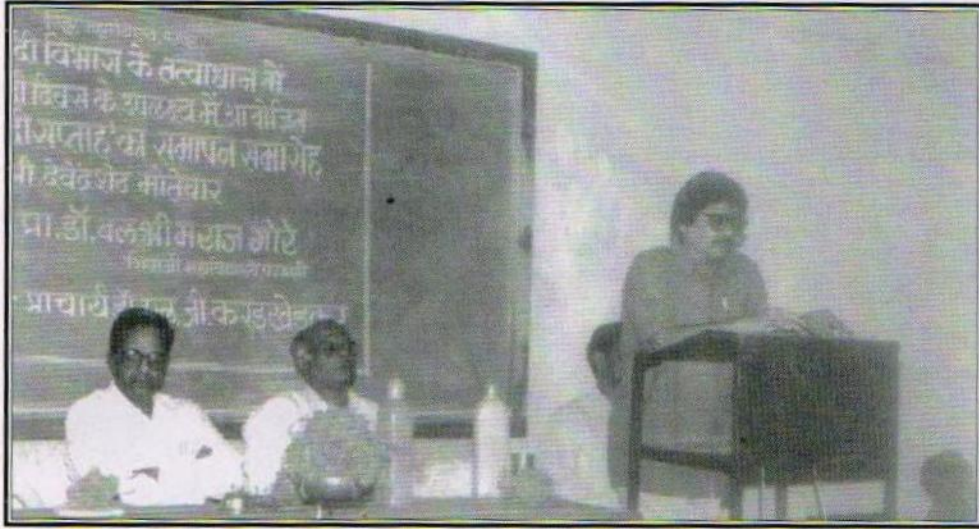
मेळाव्यातील शेतकरी

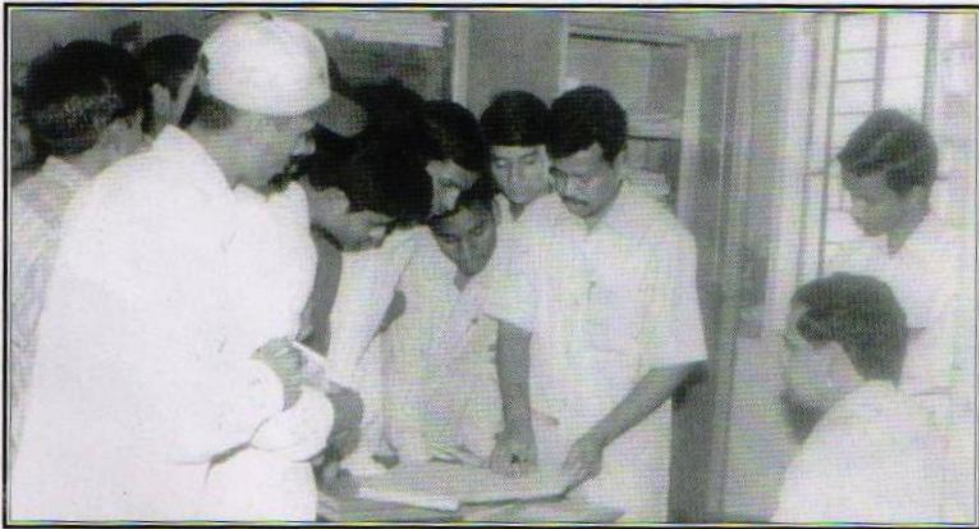
महाविद्यालयातील N.C.C. विभाग
N.C.C. ऑफिसर - प्रा सिंकदर देसाई

साल २००३ च्या बारावीच्या परीक्षेत कलाशाखेत महाविद्यालयाची विध्यार्थिनी कु.रेवती कुलकर्णी लातूर
बॉर्डात दुसरी आली. तिचा सत्कार झाल्यानंतर मनोगत व्यक्त करताना -सोबत डावीकडून
प्रा. पंडिलवार, प्रभारी प्राचार्य जी.एस्. कल्याणपाड एल.एस्. कुलकर्णी(उप प्राचार्य),
संस्था सदस्य - विलास तोटावार व प्रा. पंडिलवार

'हिन्दी सप्ताहात' बोलताना डॉ. बलभीमराज गोरे बाजूला शेख एम.एच. व डॉ. एल. जी. करडखेडकर

लोकप्रशासन विभागातील विद्यार्थी देगलूर नगर पालिकेतील प्रशासकीय कामकाज समजून घेतांना -
सोबत डॉ. अशोक वाकाडेकर प्रा. बालाजी कत्तूरवार

नीचे लिखन केरुन येथे विशेष शिबीरात N.S.S. शिबीरार्थीनी कालव्याचे केलेले खोदकाम

आयुष्यकालातूनच शिबीरार्थीनी कालव्याचे खोदकाम करून घ्यावे - प्रकाशानुभव

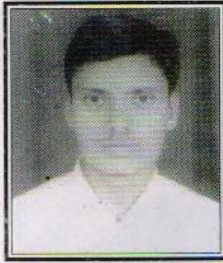

नीचे लिखन केरुन येथे शिबीरार्थीनी सांस्कृतिक कार्यक्रमा सादर केलेला पोवाडा

कवी चंद्रकांत शिंदे (मुंबई) यांच्या काव्यवाचनात प्रास्ताविक करताना प्रा. सर्जेराव रणखांब
व्यासपीठावर - प्रा. एल. एस्. कुलकर्णी, प्रा. चंद्रकांत शिंदे व प्रा. जी. एस्. कल्याणपाड

अभिव्यक्ति विद्यार्थी संपादक मंडळ

बालाजी हिंगोले
संपादक मराठी विभाग

कु.वर्षाआर्यभानु भुताळ
संपादक हिन्दी विभाग

संतोष अच्युतराव जुकले
संपादक इंग्रजी विभाग

कलीमुन्नीसा बेगम
संपादक ऊर्दू विभाग

संपादक डॉ. अशोक वेळारकर प्रा. कलराजी कलरावार

वर्ग - प्रतिनिधी

विनायक मोहन हुवाजी
बी. कॉम. प्रथम वर्ष २००२ -०३

पापुनवार विष्णुदास गंगाधर
बी. कॉम. प्रथम वर्ष २००२ -०३

जैन राजकुमार चंद्रशेखर
NSS

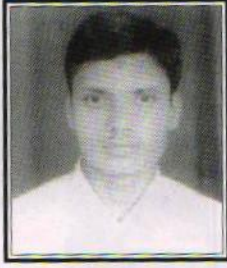

विनायक मोहन हुवाजी
बी. कॉम. प्रथम वर्ष

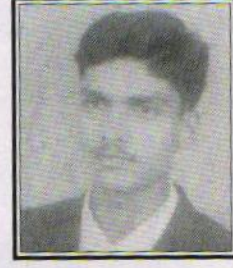

राजू म्यानोबा गायकवाड
एम.ए. प्रथम २००२ - २००३

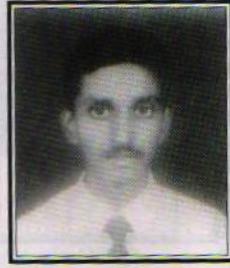
विद्यार्थी परिषद उपक्रम

बालाजी हिंगोले
बी.ए. द्वितीय

किरण बालकिशनराव क्यातमवार
बी.ए. तृतीय

संतोष अच्युतराव जुकले
बी.ए. तृतीय

कलीमुत्रीसा बेगम
बी.ए. प्रथम

संपादकीय

मराठी विभागाचा संपादक म्हणून निवड झाल्यानंतर खूप आनंद वाटला. माझ्याबरोबर माझ्या अनेक मित्रांना शब्दांचा छंद आहे. या शब्दांतून ' जगणं ' सांगता आलं की शब्द अमर होऊन जातात. माझ्या सर्व लेखक - कवी मित्रांनी आपल्या आजूबाजूचं वास्तव मांडण्याचा प्रयत्न या साहित्यातून केला आहे. काही मयदिमुळे सर्वांचे साहित्य प्रकाशित करू शकलो नाहीत त्याबद्दल क्षमस्व ! तसेच महाविद्यालयाच्या मराठी विभागाकडून आम्हाला खूप मार्गदर्शन मिळाले त्याबद्दल ही गुरुजनांचे आभार !

संपादक:
बालाजी हिंगोले

मराठी-विभाग

अनुक्रमणिका :

अ.क्र. लेख/कविता	पेज नं
१. एकविसाव्या शतकातही समस्या कायम.	०३
२. एकतर्फी प्रेम : एक विश्लेषण	०४
३. मी ग्रामीण युवक बोलतोय.....	०५
४. दुःखाचा सूर्य नि सुखाचे तारे	०५
५. एड्स जनजागरण काळाजी गरज	०६
६. मी ग्रामीण युवक बोलतोय	०८
७. संपूर्ण साक्षरता देशाची गरज	०९
८. प्रेम: एक मृगजळ	११
९. आजचा भारत	१२
१०. व्हॅलेंटाईन डे - एक चिंतन	१३
११. पहाटेची चांदणी	१५
१२. मिस.कॉलेजकुमारी	१७
१३. चारोळ्या	१७
१४. आम्ही	१७
१५. जातांना	१८
१६. चंद्र साक्ष	१८
१७. शिक्षण	१८

अ.क्र. लेख/कविता	पेज नं
१८. मनातला पाऊस	१८
१९. न्हदयाच्या आठवणी	१९
२०. जीणं	१९
२१. आठवण	१९
२२. पण ती तर नाही मिळत	२०
२३. दोन चारोळ्या तीन हायकू	२०
२४. रस्त्यावरील राघवेंद्र	२०
२५. एक कविता	२१
२६. दोन मनांचे मिलन आपुले	२१
२७. शेतकऱ्याच्या कविता	२१
२८. छंद	२१
२९. माणुसकीचा मूलमंत्र	२२
३०. चारोळी	२२
३१. मातीतल्या महामानवा	२२
३२. मायेचा अस्त	२२
३३. प्रतीक्षा	२३

(२)

अभिव्यक्ति

एकविसाव्या शतकातही समस्या कायम.(विकासातील अडथेळ)

कु.वर्षा भुताळे

बी.ए.प्रथम वर्ष.

का लचीच गोष्ट शाळा सुरु झालेली पाचवीच्या वर्गावर बाई आलेल्या बाईंनी पाहिले, बऱ्याच मुलांचे कपडे कळकट, डोक्याला तेल नाही की अंधोळ केलेली नाही. हे दृष्य पाहून बाई म्हणाल्या, “तुम्ही अंधोळ का करत नाही ? स्नानाने आपण आजारी पडत नाही. मग उद्यापासून रोज अंधोळ करणार ना ?”

“ हो बाई ” मुलांचे जोरदार उत्तर.

बाई पुढे म्हणाल्या “तुमचे मळके कपडे आईला धुवायला सांगायचे ”

“ आई घरी नसते ” एक मुलगा म्हणाला.

“ का रे ? ”

“ आई सकाळीच सहाला तेलाच्या मिल मध्ये जाते संध्याकाळी ती उशीरा येते मग कपडे कॅव्हा धुणार ” बाई ऐकत होत्या..... “ बाई मी स्वतः चे कपडे स्वतः धुतो, घरची बरीच कामेही करावी लागतात.”

ही बाब कुण्या एका मुलाची नाही. आमच्या देशात अनेकांच्या नशिबी असे जगणे आले आहे. मुलांच्या लहान पणापासूनच दुर्लक्ष, कामाचा बोजा, गरिबी वाटायला येते. त्यामुळे अपुरे शिक्षण, निरक्षरता यामुळे आमच्या देशाचा विकास कसा काय होणार ? दोन वेळच्या भाकरीचा प्रश्न आहे. पोट्याचा खड्डा भरण्यासाठी वणवण भटकावे लागते. बालवयात अयोग्य संस्कार मिळतात. मुलाकडील दुर्लक्षामुळे ही ही मुले गुन्हेगारी वृत्तीकडे, व्यसनाधीनता, निरक्षरता, अविवेकांच्या दलदलीत रूतत जातात. त्यांच्या विचारांना दिशा मिळत नाही. म्हणूनच त्यांच्या विकासात परिसराचा मोठा वाटा असतो. पिढ्यानपिढ्या ही अज्ञानाची साखळी कायम असते.

एकविसाव्या शतकातील ही अवस्था या सर्व

समस्यांच्या मुळाशी आहे संपन्न लोक आपल्या संपन्नतेमुळे आणखी संपन्न बनत असतात पण गरीबी गरीबांकडेच घेऊन जातांना दिसते या दोन्हीमधील दरी कमी होण्याची व्यवस्था पाहिजे.

वाढत्या लोकसंख्येचाही प्रश्न आहे. शासनाच्या योजना लोकापर्यंत पोहचत नाहीत. शासकीय कार्यालयात चकरा मारून लोकांच्या चपला झिजून जातात. आहे ते पैसेही खर्च होऊन जातात.साध्य काहीच होत नाही. खेड्यात बालविवाहाचे प्रमाण आहे तसेच आहे. त्यामुळे मुलींचे शिक्षणही जेमतेम असते. खेड्यातील मुलांना शिकविण्याची मानसिकता नसते. ' शिकूनदेखील कुठे नोकऱ्या मिळतात ? पैसेवाल्यांचे ते काम आहे ' असे म्हणून शिक्षणाकडे दुर्लक्ष केले जाते त्यांना सान्या बाबी पटवता येतील पण त्यापूर्वी त्यांच्या मूलभूत प्रश्नांची उकल होणे महत्वाचे आहे. त्यांना भेडसावणाऱ्या समस्या पुढे आपले तत्वज्ञान निरर्थक आहे, ज्यांना दोनवेळच्या जेवणाची गरज आहे. त्यांच्यापुढे आदर्शपणाचे आपले डोस कामाचे नसतात.

क्षणात बदल घडणे कधीच शक्य नाही. ती एक प्रक्रिया असते. हे मान्य करून बदल घडवायला हवेत.

***

एकतर्फी प्रेम : एक विश्लेषण

प्रभाकर लगडे

बी.ए. प्रथम वर्ष.

स माजामध्ये अनेकवेळा लव्ह, लव्हर, लव्हमेंरेज असे अनेक शब्द आपल्या कानावर पडतात. पण त्यापैकी मला एकतर्फी प्रेमाबद्दल काही एक बोलायचय.

एकतर्फी प्रेम म्हणजे कोणत्याही एका व्यक्तीकडून केले जाणारे प्रेम. त्यात दुसऱ्या व्यक्तीचा म्हणजे ज्याच्यावर आपण प्रेम करतो त्याचा प्रतिसाद मिळत नाही. एकतर्फी प्रेमातही भावना, विचार, संवेदना असतात. काहीजणाकडून त्याचा अतिरेक होतो, त्याचा परिणाम दोघांनाही भोगावा लागतो. एकतर्फी प्रेमाचेही वेगवेगळे प्रकार आहेत. या प्रेमात समोरची व्यक्ती प्रेम करणाऱ्या व्यक्तीला समजून घेत नसते. इतर व्यक्तीला त्रास देणे, छेडणे, बदनामी करणे असा मुळीच हेतू नसतो. कारण ती व्यक्ती स्वतःजाणून असते की, असे केल्याने जास्त दुःख आपल्यालाच होणार आहे. ती व्यक्ती प्रेमात एवढी गुरफटलेली असते की, तिने नकार दिला तरी तो तिचा विचार करीतच असते. यात थोडाफार समोरच्या व्यक्तीचाही दोष असतो. तिच्या भावनांचा खेळ झाला हे समजून आपल्या अडचणी सांगून प्रेमानेच गैरसमज दूर करणे महत्वाचे ठरते. पण याऊलट प्रेम करणाऱ्या व्यक्तीच्या भावना न ओळखता तिरस्काराची वागणूक दिल्यास चिड, द्वेष, गैरसमज निर्माण होण्याचीच जास्त शक्यता असते.

व्यक्तीच्या परस्पर स्वभावाची जाणीव अगोदर नसतेच यामुळे समाजातील त्या व्यक्तीसंबंधीची मते, दुषीत पूर्वग्रह यामुळेही एकतर्फी प्रेमाचा खून होतो. प्रेमाचे नाते म्हणजे परस्पराचे मनोमिलन होय. याविपरित घडले तर एकतर्फी प्रेम करणाऱ्या व्यक्ती मनातल्या मनात कुढत राहतात.

इथे मी तरुणांना सांगू इच्छितो की, 'एखाद्या व्यक्तीने तुमच्यावरच्या प्रेमाची कबुली दिली तर त्या

व्यक्तीच्या संदर्भात तुमचे मत स्पष्टपणे पण प्रेमाने सात एखादी भेटवस्तू भेटकार्ड, कविता इ. भेट देण्यामागच स्पष्ट असला पाहिजे; ज्यामुळे विशिष्ट नातेच समोर येईल.

प्रेम करणाऱ्यांना मला हेच सांगायचे आहे की तुमची होकाराची अपेक्षा पूर्णपणे चुकीची आहे. प्रेम करत तर गुलाबाच्या काट्याप्रमाणे ज्यामुळे नाजूक गुलाबाचे संरक्षण होते. हळूवारपणाचे जतन इथे होते. एखादी व्यक्ती गुलाबाच्या फुलासोबत आपले प्रेम व्यक्त केल्याने दुसऱ्या व्यक्तीकडून नकार आल्यास डोक्यात राग न घेता समजसपणा दाखविणे महत्वाचे आहे. परंतु वर्तमान जीवनात एकतर्फी प्रेमातून ॲसिड फेकणे, त्रास देणे, बदनामी करणे खून करणे अशा घटना घडत असल्याने आपण ऐकतो पाहतो. यामुळे समाजात अशा व्यक्तींचा बदनामीला सामोरे जावे लागते.

ज्या व्यक्तीवर आपण प्रेम करतो, तेंव्हा तिच्या भावनांचा आपण सन्मान करणेच समर्थानिय ठरते, ही कल्पना नसली तर ते प्रेम खरे प्रेम नसतेच.

एकतर्फी प्रेमाचा शेवट त्रासदायक असतो. तुम्हाला तो आदराने स्विकारावा लागतो. कारण त्या व्यक्तीचा कारणीभूत तुम्ही स्वतः असता वाटलंचं तर त्याचा खून असे समजून करा

काय सांगु प्रिये मी तुला

आभाळाचं ऊन लागलं मला

मी ग्रामीण युवक बोलतोय....

गजानन काशटवार

एम.ए.द्वितीय वर्ष.

स काळच्या पारीच जनावराच्या घुंगराच्या आवाजाने आमची सकाळ व्हाते. हाच आवाज शांत होईस्तोवर आमची कामे चलत न्हात्यात. कधी बापजल्मी शाळा म्हाईत न्हाई की, कधी पाटी कलम म्हाईत नाही. म्हशीची पाठ म्हणजेच आमची पाटी व हातातली काठी म्हणजेच आमची कलम. येवढीच आमची शाळा.

मोठा भावू चार बुकं शिकला व त्याला तालुक्याला मास्तरकीची नौकरी लागली. पर आमच्या जिनगानीत शाळेच कधी तोंड बगीतलं नाही. हया मातीतच सकाळपासून सांच्यापारपर्यंत राबायचं, मिळल ती भाकरी कुटका खायचा व रातच्याला वळकटीत झोपी जायचं पुन्हा सकाळी घुंगराच्या आवाजासोबतच भल्या पहाटे उठायचं. मोट धरून मोठयानं गाणं गात रानाला पाणी दयायच आमचं काम कधी ओला दुष्काळ तर कधी कोरडा दुष्काळ यामधीच आमची जिनगाणी चालली.

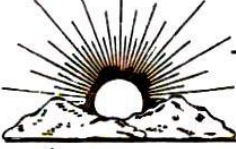
वर्षानुवर्ष अंगावरच कापड देखील बदलायला पैका नसतो. कधी सनासुदीला गुळवणी पोळी करून खायची देखील सोय व्हात नाही. सरकारन गरीबासाठी व आडाणी

लोकासाठी अनेक योजना पुरविल्या पर त्या काय आमच्या जवळबी आल्या न्हाईत, त्या कशा असत्यात त्या सुदीक ठाव न्हाई. आम्हासनी दारिद्र्य, गरीबी, अंधारी जगणे हे तर आमच्या पाचवीला पूजलेल असतं.

लहानपणातच आमची लग्नबी लावली जात्यात अडाणीपणापाई देवाची किरपा म्हणून लेकरांचा जलम व्होतो. असा आमच्या मोळ्याभाबडया लोकांचा समज असल्यामुळे घरात खंडीभर लेकराचा भरणा न्हातो. त्याच्यापाई परत्येकाच्या वाट्याला पोटभर अन्न मिळत न्हाई. त्यामुळे कधी-कधी उपाशीपोटीच झोपून घ्यावं लागतं.

अशीच आमची जिंदगी या खचल्या पिचल्यासारखी न्हाईल व हयातच आमचा शेवटही होईल. पण आमच्यामधील गरीबी, अंधश्रध्दा कधीच कमी व्हणार न्हाई. आन् आम्हाला साळा काय असते, शिक्ष्यान काय असते हे बी कळणार न्हाई.

***

दुःखाचा सूर्य नि सुखाचे तारे

उदय कदम

बी.ए.द्वितीय वर्ष

सो ललेल्यांना विचारा दुःख काय असतं? सुखाच्या सच्यात एक आडवा भुजंग असतो, सागाच्या लाकडाचं ते एक कूजकं जीवनरूपी जहाज असतं. दुःखात मानवाला मानव नसतो. तिथे केवळ शत्रूची उबळ असते, तिथे भोळ्या बापडयांचे हाल असतात. मरणाच्यांनाच खरी मुक्ती मिळते. ज्यांनी निट जग अनुभवलही नाही त्यांना स्वर्ग पहायला भेटतो. तिथं रंभाच्या हाती विष असतं. त्यात 'जन्म' परत लाजत उमा असतो.

दुःखात कपटयांच्या मनांना जाग येते, त्यांच्यासाठी भर उन्हातही गारवा उफाळून येतो, मदतीच्या डावाचे खोटे फासे टाकले जातात. हृदयाला खिंडारं पडावित !वडे हाल मात्र नक्कीच होतात. अनाथांना उरी विव्हावे लागते. जगापासून त्यांना अपंग व्हावे लागते. यामुळे कित्येकाच्या झोपड्यांना (संसाराला आग लागते. या संधीला शेकणारेही जमा होतात. घरच्यांच्या धारा आयुष्यभर संपत नाहीत. मरणाच्या वाटेवर ते यमाची वाट पाहत उभे असतात. पण

अभिव्यक्ति

(५)

त्यांची आयुष्याची चामडी कधी सैल होतच नाही. किडलेल्या, डागाळलेल्या चामडीला खायला कुत्रीदेखील उपवासाचा आव आणतात.

श्रीमंतांच्या घरातून पडलेलं सन्याशाचं रक्त मात्र तिथं कुत्री हौसेने पितात. कारण इतरांना मारून जगण्याची त्यात एक कला असते, फॅशन असते.

श्रीमंतांच्या कपड्यांना एक घडीही सोसवत नाही अन् इथे बाया-बापड्यांना अब्रू झाकायलाही कपडा नसतो, श्रीमंतांची कुत्री शंभर रूपये किलोची बिस्कीट खातात. इकडे गरीब मात्र घरच्यांच्या पोटासाठी मुक्तो. मासावर मास त्याच उलगडतच जातं. कसला न्याय इथे मिळतो, न्यायाघीश इथला मृत्यूसाठी कळवळतो.

येथे फुलांचे फुलले आहेत पिसारे
येथे गालीच्यांच्या आहेत वस्त्याही
येथे रड्यांचे निराळे जगही आहे उभे !

तेव्हा विसरा दुःख काय असतं,
पाण्यावरचा तो एक बुडबुडा असतो
आटणाऱ्या जीवनासोबत ते देखील
फुटणारं असतं
पण दुःख आयुष्यातून कधी मिटणारं नसतं
***

एड्स जनजागरण काळाजी गरज

गजानन काशटवार

एम.ए.द्वितीय वर्ष

सु जलाम् सुफलाम् सशय शामलाम् मातरम् वंदे
मातरम् 'असा हा विकसनशील भारत देश होय.
या देशाचे अनेक भाषेत अनेक कवींनी गोडवे गायले आहेत.

पण आज या देशावर एक वेगळेच संकट उद्भवलेले आहे
ते संकट मानवी जीवनास, मानवी मूल्यांस क्षीण बनवत
आहे. या संकटांमुळे प्रचंड मनुष्य संहार होत चालला आहे
आज असा क्षण येऊन ठेवायला तयार नाही. कारण एकच
आहे ते म्हणजे आपल्या देशावर ओढवलेले संकट हेच
होय. यामुळेच विश्वास या संकल्पनेलाच तडा गेला आहे.
हे संकट म्हणजे 'एड्स' होय.

या रोगाची लागण समाजातल्या तळागाळातील
व्यक्तींपासून ते उच्चस्तरीय मंडळीपर्यंत झालेली आहे व
या रोगाचे दुसरे नाव म्हणजे 'मृत्यू' होय.

'जीवनाच्या या नौकेमध्ये एका बाजूला
वृद्धावस्थेपर्यंत जीवन उभे आहे तर दुसरीकडे मृत्यू
आपला जबडा वासून उभा आहे' यापैकी कोणता मार्ग
निवडायचा याबाबतचा विचार आजच्या तरुण पिढीने

करावयाचा आहे. कारण तरुण पिढीच या रोगामध्ये जास्त
प्रमाणात गुरफटली आहे. जे तरुण भावी काळात भारताचे
उज्वल भविष्य साकार करू शकतील, तेच तरुण जर या
मृत्यूच्या आयाळात अडकले गेले तर हा देश रसातळास
जाणास फार काळ लागणार नाही.

ह्या रोगाची लागण काही मुख्य कारणामुळे होते
ती पुढीलप्रमाणे सांगता येतील.

१. एका पुरुषाने किंवा स्त्रीने जर अनेक जणांबरोबर
आपला अनैतिक संबंध ठेवल्यास.
२. एड्स झालेल्या स्त्रीच्या होणाऱ्या अपत्यास हा रोग
होण्याची शक्यता नाकरता येत नाही.
३. इस्पितळात एकच सुई जर अनेकांना दिल्यास
त्यापासूनही हा धोका संभवू शकतो.
४. एच.आय.व्ही.रहीत रक्त वापरल्यासदेखील हा रोग होऊ
शकतो.

वरील कारणावरून व इतर काही लहान सहान चुकामुळे हा रोग होऊ शकतो. पण आपल्या समाजामध्ये या रोगाबद्दल अनेक चुकीच्या समजुती आहेत ते म्हणजे, हातात-हात दिल्याने, एकमेकाचा कंगवा वापरल्याने किंवा लागण झालेल्या व्यक्तीच्या सानिध्यात आल्याने हा रोग होतो; पण हया बाबी चुकीच्या आहेत.

अफू, चरस, गांजा, ब्राऊन शुगर या सर्व मादक द्रव्यामुळे आजची युवा पिढी बरबाद होत आहेच. शिवाय एड्स मुळे तर ही तरुण पिढी मृत्युला कवटाळतांना दिसते आहे. जवळपास ३०% समाज या रोगामुळे ग्रासला आहे. यात तरुणांची संख्या जास्त आहे.

मुंबईसारख्या शहरामध्ये हा रोग विकत मिळण्याच्या गल्ल्या आहेत. त्यात फोरस रोड, सिझर पॅलेस इ. ठिकाणी हा रोग अवघ्या दहा रुपयापासून ते शेकडो रुपयापर्यंत विकत मिळतो. म्हणजेच अशा ठिकाणी वेश्याव्यवसाय फार मोठ्या प्रमाणात व राजरोसपणे चालत असलेला दिसून येतो. येथूनच या रोगाची सुरुवात होत असलेले दिसून येते.

या रोगाच्या विळख्यातून अगदी आपले शहरही सुटलेले नाही इथेही या रोगाचे काही भक्तगण सापडले आहेत. या रोगास वेळीच आळा घातला गेला नाही तर तो उग्र रूप धारण करेल.

या रोगाचे समुळ उच्चाटन करणे ही आजच्या काळाची विशेष व महत्वाची गरज आहे व यासाठी विविध उपक्रम राबवता येतील. त्यामध्ये वेश्या व्यवसाय प्रतिबंधक कायदे, वेश्यांना चांगली कामे देऊन उदरनिर्वाहाच प्रश्न सोडवावा लागेल, तज्ज्ञाकडून माहिती पुरविण्याची व्यवस्था इ. पती-पत्नीने निष्ठेने राहावे, शरीरसंबंधाच्या वेळी निरोध वापरावा, इतराने वापरलेली दाढीची ब्लेड वापरू नये इ. उपायात्मक योजनांकडे लक्ष द्यावे लागेल.

'पैसा किंवा अन्य वस्तुंच्या मोबदल्यात व्यक्तीगत आवड किंवा प्रेम नसतांनाही अनैतिक व स्वैर संबंध ठेवणे म्हणजे वेश्याव्यवसाय होय.'

त्याचप्रमाणे इलियट व मोरिलने देखील वेश्या

व्यवसायासंदर्भात आपले पुढील मत प्रकट केले आहे.

" Prostitution is an illicit sex union on a promiscuous and mercenary basis with accompanying emotional indifference "

वेश्याव्यवसाय परंपरेने चालत असतो म्हणून त्यास आळा घालता येईल. आर्थिक अडचण, शोषण वा दडपणाखाली देखील हा व्यवसाय चालतो. दडपण आणणाऱ्या व्यक्तीस कठोर शासन करावे नवस-सायस, रूढी हे देखील या व्यवसायास पोषक ठरत असतात. त्यामुळे अशा प्रथांचे उच्चाटन करावयास पाहिजे.

रोगाचे गंभीर स्वरूप लोकांना समजण्यासाठी प्रचार, प्रसार, शिक्षण दिले गेले पाहिजे. त्याचे दुष्परिणाम लोकांना समजले पाहिजेत. वेश्यांचे पूनर्वसन केले पाहिजे.

पानिपत युध्दावर सव्वा लाख बांगडी फुटली पण ते वीरमरण होते. या मरणामुळे छाती फुगून येते पण हया रोगामुळे आलेला मृत्यू भ्याडपणाचे लक्ष आहे.

जर सद्यःस्थितीत भारतास स्वयंपूर्ण, निरोगी व शक्तीशाली बनवायचे असल्यास त्याची संपूर्ण जबाबदारी आजच्या युवा पिढीने घ्यायला हवी; तर उद्या उज्ज्वल भवितव्याच्या पाऊलखुणा दिसतील नाहीतर मृत्यू दिसेल व तो ओरडून सांगेल की,

*" साऱ्या जगतावर माझे राज्य,
मृत्यूला कवटाळण्यास मी सज्ज
माझ्यात व मृत्यूत एकच विरोध
तो म्हणजे निरोध ! निरोध !! निरोध !!! "*

***

मी ग्रामीण युवक बोलतोय .....

बालाजी हिंगोले
बी.ए.द्वितीय वर्ष

मी बी.ए.द्वितीय वर्षात शिकत असलेला ग्रामीण युवक आहे ' असे म्हणतांना मला यातील 'ग्रामीण युवक' हा शब्द संप्रभावस्थेत घेऊन जाणारा वाटतो. ते असे, मी खरोखरच ग्रामीण युवक असलो तरी निमशहरी भागात बी.ए. च्या वर्गात शिकत आहे. जगण्याच्या अनेक पर्यायापैकी सध्याचा माझा चालू असलेला शिक्षणाचा पर्याय मला भावी जीवनात स्थिर करू शकेल काय ? असा प्रश्न माझ्यासमोर आहे. अशी माझी अवस्था होण्यास नेमके कारण मात्र मी सांगू शकतो. ते म्हणजे मी 'ग्रामीण युवक' आहे.

कोणत्याही क्षेत्रात जर तुम्हाला यशस्वी व्हायचे असेल तर त्या क्षेत्रात तुम्ही पूर्णपणे प्रभावी ठरावे लागेल हा सामान्य नियम आहे. परंतु आज माझी अवस्था मोठी बिकट झालेली आहे. विविध पातळीवरील जगण्याच्या विविध अवस्था मी जवळून पाहिल्या आहेत. शेतात राबणारा माझा बाप, माझा काका यांना कधी उरंत मिळालेली मी पाहिली नाही. आणि एकाबाजूला दिवसाचे पंधरा-सोळा तास आपला वेळ कसा घालवावा अशा चेहऱ्याचीही अनेक माणसे मी या शहराने, क्वचित प्रसंगी गावातही पाहतोय. या दोन अवस्थेतील दरीचा अंदाज घेणेही वेडेपणाचे ठरेल.

सध्या रबी काढणीचे दिवस चालू आहेत. माझ्या घरीही कामाचा पर्वत पडून असलेला. घरच्यांना कामात मदत करणे भाग आहे, शेतात रबी काढणे, पेड्या आवळणे खळयावर पेंड्या आणून टाकणे इत्यादी हे सारं करणं एकट्या दुकटयानं कसं शक्य आहे ? आणि माझी तर परीक्षा जवळ आलेली. चांगला अभ्यास असेल तरच सगळे पेपर चांगले सोडवता येतील. नाहीतर दरवर्षीची आपली तीच अवस्था, म्हणजेच 'लाथ घालून पुढच्या वर्गात' ही बॉब काही सुटायची नाही. पण घरच्यांच्या अडचणी का मला कळत नाहीत. मग मला आपली दोन्हीकडे धावपळ

करावीच लागणार...

रात्री वडीलांची भाकरी घेऊन शेतात जावे, पहाटे लवकर उठून रबी काढू लागायी, बैलाच्या शेणी-घाणी काढू लागायी, त्यांना बाटूक आणून टाकावे अशी एकानंतर एक ठरलेली कामे करावी लागतातच. चांगली उरंत मिळाल्यास मनभरून आभाळ मनात साठवावे, दूरवरचा डोंगर डोळेभरून पहावा, संध्याकाळ आल्यानंतर किलबिलणाऱ्या पाखरांचे संगीत ऐकावे, त्यांचा उंच आकाशातील विहार पाहत बसावे मग हळूच मनात पाखराची झेप गच्च बसून जावी आणि कधीतरी आपणही या पाखरासारखे उंच-उंच आभाळात उडत राहू अशी स्वप्ने पाहत दिवसभराच्या कामाने हळूच झूलकी लागून जावी.

कामे संपवून म्हणण्यापेक्षा असलेली कामे आई-वडीलांच्या लहान भावंडांच्या जिवावर टाकून आपल्या अभ्यासाकडे, वर्गाकडे धावण्याची माझी घाई सुरु व्हायची. कारण मनात दडलेलं उंच आभाळातील पाखरु नेहमी आठवत राहायचं ना !

आता ह्या सान्या परिस्थितीचा जाम कंटाळा आला बुवा आपल्याला! कारण अवती -भोवतीची लोकं एक नाही हजार तऱ्हेच्या हजार गोष्टी बोलतात. "कशाला शिकतोस पोरा एवढं, कुठं नोकरी लागणार हाय तुला ! बरं एकांदा डिग्रीचा कागद मिळीवशिल बी, पण डोनीशनशिवाय कसं जमल बुवा ! " हे ऐकून मलाही वाटून जाते, खरंच बुवा या गोष्टी काही खोट्या नाहीत. आपणही हे सारं ऐकतोच ना. मग हळूच मनात येतं, नोकरीसाठीच काय शिकायचं असते. सर नाही का सांगत आपले 'जगण्याचा दृष्टीकोण कळतो, निसर्ग अनुभवता येतो..... वगैरे .....वगैरे...' मलाही ते किती पटतं..... पण कधी कधी दृष्टीपटलासमोर माझा बाप, भावंड, आई उभी राहते.

(८)

अभिव्यक्ति

माझं घर मला दिसतं. नेणत्या मनात मी त्यांची तुलना शहरातील माणसांशी - इमारतींशी करू लागतो. पण माझे आई बाप नेहमी वजाबाकीमध्येच समोर येतात. जगण्यासाठी खाणार काय? अशी नैराश्यवादी भूमिका बनते. पोटासाठी काहीतरी कामधंदा हवाच ना! मग हे काहीतरी आपल्याला शिक्षणातून मिळेल? आपल्या आईवडीलांचो कष्ट वाचवता येतील? छे! मी भलत्याच विचारचक्रात पुन्हा सापडलो. हे सारे प्रश्न मला काय शिक्षणाशिवाय पडले असते? आपलं शिक्षण किती वर्ष उरलय आणखी? रोजी रोटीचा प्रश्न नक्कीच महत्वाचा नाही. आपल्याला खूप-खूप शिकायचं आहे. बरच जाणून घ्यायचं आहे. कितीतरी पुस्तकं वाचायची आहेत. वाचत

राहायची आहेत. जीवनाचे नवे-नवे पैलु त्यातून शोधत जगायचे आहे. उगी नाही, 'जीवन म्हणजे संघर्ष' असे कुणीतरी म्हटले.

मी ग्रामीण युवक असलो, माझ्यासमोर अनेक संभ्रमावस्था उभ्या टाकल्या असल्या तरी मी ग्रामीण युवक आहे हीच भावना मला नव्याने शिकण्यास प्रवृत्त करते, नव्याने मनात बळ भरते. म्हणून मला खूप शिकायचय, खूप मोठं व्हायचंय, नवीन काहीतरी शोधायचय. कारण मला माहीत आहे, समोर पसरलेल्या अवकाशाला अंत नाही .....

***

संपूर्ण साक्षरता देशाची गरज / साक्षरता कार्यात युवकांचे योगदान

सुनिल आलूरकर
बी. ए. प्रथमवर्ष

आठ-दहा वर्षापूर्वी केंद्र सरकारने संपूर्ण भारत साक्षर करण्याचा संकल्प सोडला होता.

व त्या -त्या स्थानिक पातळीवर स्वयंसेवक तयार होण्यासाठी आवाहने केली होती. अक्षरांशी भांडण असणाऱ्या कोट्यांशी आबालवृद्धांच अक्षरांशी नातं निर्माण करण्याचा प्रयत्न सुरू केला होता. व त्यासाठी त्यांना पाट्या, कलम, वह्या, पेना, पुस्तकं, खडू, गुंडाळफळे फलकं इत्यादी साधनाचा पुरवठा केला होता. जगात आपल्या देशाला खंबीरपणे उभे करण्यासाठी प्रत्येक व्यक्तीचा विकास साधणे आवश्यक आहे आणि हा विकास फक्त शिक्षणातूनच साधता येतो. हे आम्ही जाणलं होत म्हणून धावत्या जगाशी स्पर्धा करण्यासाठी आमच्या सरकारनं युध्दपातळीवर साक्षरता अभियानाचा कार्यक्रम हाती घेतला होता.

कुठल्याही देशाचा कणा हा तेथील युवा पिढी असते. युवा पिढी जेवढी सक्षम, सुदृढ, सुजाण,

सुशिक्षित तेवढा तो देश प्रत्येक बाबतीत अग्रेसर राहील. युवकांची प्रवृत्ती 'लाथ मारीन तेथे पाणी काढीन' अशी असते. देशातील विविध समस्यावर मात करण्यासाठी तरुणांनीच लढा द्यावयास हवा. आज या विशाल भारताला अनेक समस्यांनी घट्ट विळखा घातला आहे. देश पुरता खिळखिळा झालेला आहे. वाढती लोकसंख्या, अंधक्षध्दा, बेकारी, घोटाळे, भ्रष्टाचार, जातीय दंगे, व्यसनाधीनता, पाक अतिरेक्यांचे हल्ले, आर्थिक आणीबाणी, भूकबळी, बालविवाह, हुंडाबळी, बालकामगार, भिकान्यांचे वाढते प्रमाण, दुष्काळ, दारिद्र्यरेषेखालील लोकसंख्या, वीज भारनियमन, दिशाहीन नेतृत्व, बेजबाबदार शासन अशा विविध समस्यांनी देशाला ग्रासून टाकलेय. याचे प्रमुख कारण देशातील प्रचंड 'निरक्षरता' हेच होय.

साक्षरता अभियानांतर काही जिल्हे व राज्य संपूर्ण साक्षर म्हणून घोषित करण्यात आली. मात्र वास्तव चित्र वेगळेच आहे. भारत हा खेडयाचा देश आहे. भारतातील सत्तर टक्के लोक शेती करतात. ती शेतीही बिनभरवशाची पावसाची कोरडवाहू, तंत्रज्ञान व

अभिव्यक्ति

(९)

नियोजनाची जोड नसलेली परंपरागत पध्दतीने केली जाणारी आहे. हा वर्ग बऱ्याच मोठ्या प्रमाणात निरक्षर आहे.

सुशिक्षित युवकांनी जर या अज्ञानी, निरक्षर लोकांना विविध उपक्रमांतून शिक्षणाचे महत्व पटवून दिले, त्यांना शिक्षणाची गोडी लावली, तर त्यांना नवे पंख फुटतील व ते आकाशात भरारी मारण्यास झेपावतील. ही गोडी लावण्यासाठी सांस्कृतिक कार्यक्रमाचा आधार घेता येईल. विविध शिबीरे, उपक्रम राबविता येतील. यासाठी एन.एस.एस. सारख्या संघटना, संस्थांचा आधार घेता येईल. नाटके गाणी वगैरेतून निरक्षरतेचे, साक्षरतेचे परिणाम, सामाजिक समस्या जगांशी तुलनात्मक बाबी यातून दाखवता येतील. गोष्टीतल्या चांदोमामाशी कट्टी करावयास लावून पंचांगात शनी मंगळ न पाहता चंद्रावर कें व्हाच मानवाने पाऊल ठेवल्याचे, मंगळावरील सजीवसृष्टी निर्मितीचे, अवकाश संशोधनाचे, झपाट्याने वाढणाऱ्या तंत्रज्ञानाचे, जागातिकीक रणाचे वास्तविक रूप त्यांना दाखवता येईल.

युवकांनी व्यसनाधिनते कडे न जाता प्रत्यक्ष जागरूक होऊन प्रत्येक घरात जाऊन घरातील निरक्षरास साक्षर करण्यास सज्ज व्हावे. सध्या महाराष्ट्राने सुरु केलेली 'महात्मा फुले शिक्षण हमी योजना' स्तूत्य अशी आहे. पुढेच शिक्षण पध्दतीचा न्हास करून नियोजनबध्द, जीवनमूल्ये असलेले, व्यवसाय-उद्योगधंद्यांचा उद्देश असलेले, आधुनिक तंत्रज्ञान सामावलेली शिक्षणपध्दती युवकांना मिळून त्याचा उपयोग इतरांसाठीही झाला पाहिजे. आज शिक्षित असूनही तंत्रज्ञान, संगणकाशी ओळख नसेल तर निरक्षर समजले जाते. तेव्हा युवकांनी निदान आपल्या देशातील लोकांना अक्षरांची ओळख करून दिली तरी जगतांना ते स्वतःनिर्णय घेण्यास शिकतील जगांशी ओळख वाढवतील, अंधश्रध्दा, धर्मांधता अशा पिशाचांचं उच्चाटन होईल. योग्य नेतृत्व मिळेल, जबाबदार शासन देशात येईल, लोक विविध योजनांची माहिती घेतील. एकूण लोकशाहीचा अर्थ लोकांना कळेल.

तसे पाहिले तर जगाच्या तुलनेत स्वातंत्र्यानंतर भारतानेही चांगली प्रगती केलेली आहे. सर्व क्षेत्र भारतही

पादाक्रांत करीत आहे. शास्त्रज्ञ, अभियंते इत्यादींनी भारताला विकासाकडे नेले. जगाच्या पाठीवर भारतीय तंत्रज्ञान घेऊन स्वार होत आहेत. भारताला विशिष्ट संस्कृतीचा ठेवा लाभलेला आहे. युवकांनी शिक्षणाला संस्कृतीची जोड घावी व वाईट गोष्टीला थारा न देता सतत पुढे जावे. तेव्हा जगात भारताचा हात कोण धरेल ?

युवकांनी उदात्त भावनेने, स्वार्थाचा त्याग करून निरक्षरांना साक्षर व सुशिक्षित करण्याचा प्रयत्न जरूर करावा.

ना.धो.च्या ओळी पुटपुटतील,

' अक्षरे चुरगाळीता मी अमृताचे कुंभ प्यालो

अन् उदयाच्या जीवनाची सांगता घेऊन आलो. '

कवी, लेखक जिथे निसर्गाला शब्दात कोंडतो तिथे शेतकरी निसर्ग अनुभवण्यास शिकेल. अडाणी असलेल्या आमच्या बहिणाबाईस स्मरेल,

' माणसापरी माणूस रे येडजाना

छापीसनी कोरा कागद होई रे शहाणा '

तेव्हा अक्षरांच्या धारांत दंग होऊन सारेच चिंब भिजतील !

***

जीवनात कोणत्याही जागी पडण्यापेक्षा प्रेमात पडणे हे अगदी सोप्यात सोपी गोष्ट बनून राहिली आहे. आपल्या समाजात प्रेमात पडण्याचे अनेक मार्ग खुले आहेत. प्राचीन काळात प्रेम व्यक्त करण्यासाठी मेघांचा किंवा कबुतरांचा उपयोग करत असत. आधुनिक काळात प्रेमात टेलीफोन आणि इंटरनेट महत्वाची भूमिका बजावत आहेत. सुरुवातीला सर्वसाधारण बातचीत होते, 'कसे आहे?' 'किंवा' 'हाऊ आर यु' 'ठीक आहे.' 'कोणता सिनेमा पाहिलास किंवा पाहिलेस?' वगैरे परामर्श घेतला जातो नि मग गोष्टी साधारण बनतात. टेलीफोनची तार किंवा इंटरनेट दोन्ही हृदयांना जोडते. चित्रपट हे हृदयवेड्यांचे मार्गदर्शक नाटक, सिनेमागृह, नृत्य, संगीत मैफिली, हॉटेल, बस स्टेशन, रेल्वे स्टेशन आणि विवाह समारंभ या सर्व जागा प्रेमाला वाट करून देतात. प्रेम हे रोपटे विना मशागत थोड्याशा अवकाशात झटपट तयार होणारे झाले आहे.

काही जण पहिल्या दृष्टभेटीत प्रेमात पडतात नि दुसऱ्या दृष्टभेटीत त्यातून बाहेरही पडतात हे पाहून असे वाटते..... प्रेम हे एक खेळणे बनले आहे, आज हाती आले..... थोडी गंमत केली.....उद्या फेकून दिले. माझा एक मित्र आहे, तो आठवड्यातून दोनदा, रस्त्याने चाललेल्या पोरीच्या प्रेमात पडतो आणि मग मोठ्या शिताफीने त्यातून निसटतो. अशाही मुली भेटतात की, सुरुवातीला तुमच्यावर जीव ओवाळून टाकतात, तुमच्यावाचून क्षणभरही जगता येणार नाही असे दाखवतात, तुमच्याशी लग्नाच्या गोष्टी करतात. पण नंतर त्या नकारघंटा वाजवून निघून जातात. तेव्हा तुम्हालाही धक्का बसतो. मग तुम्हीसुद्धा मागचे विसरून नव्याने प्रेमात पडायला तयार होता. या नव्या जगात निसर्गाने हृदयाची रचना अशी केली असावी की, त्यावर घाव झाले तरी जखम होणार नाही. तत्वज्ञांच्या मतानुसार आत्मा जसा एक शरीर त्यागून दुसऱ्या शरीरात प्रवेश करतो तसेच हल्ली प्रेमाच्या

बाबतीत झाले आहे. ते एक हृदय सोडून क्षणात दुसऱ्या हृदयात प्रवेश करते. अशीही काही माणसे आढळतात की, त्यांच्या मनात खोलवर याचा अभिमान वाटतो. एक सुसंस्कारीत कुमारिका तीन वेळा प्रेमात पडून त्यातून बाहेर पडली. हे मित्रांना सांगताना तिला जरासुद्धा वाईट वाटत नाही, उलट आनंद वाटतो. आणि ती स्वतःला चतूर समजते. कित्येक जण तरुणपणी भूतपूर्व प्रेम प्रसंगांची वर्णन करताना आढळतात ते असे की, 'माझ्यावर तर ती फिदा होती, माझ्यावर मरत होती, पण मी तिला साफ टांगून टाकले.' वगैरे.

अशा गोष्टी ऐकताना वाटते की, विश्वासघात हा या जमान्यातला मोठ्यात मोठा सदगुण असला पाहिजे आणि निष्ठा हा वाईटात वाईट अवगुण असला पाहिजे. काही व्यक्ती आपल्या पत्नीला सोडून इतरांच्या प्रेमात पडणे ही नवी फॅशन मानतात. अशी माणसे मनाची अशी समजूत घालतात की, आपण सामान्यांपेक्षा वेगळे आहोत. त्यांचा हा आडपडदा बाजूला सारल्यास यांच्या प्रेमाच्या मागे वासना व मोह यांचेच प्राबल्य असल्याचे जाणवते. प्रेमाच्या बहाण्याखाली आज एकाला प्रिय म्हणावे तर उद्या दुसऱ्यालाच प्रियतम किंवा प्रियतमा म्हणावे असे यांचे प्रेम !

शुध्द प्रेमाचा अग्री न्हदयात प्रकट झाला की त्यात स्वार्थ, लालसा, वासना, मोह जळून खाक होतात. प्रेम म्हणजे काय, हे जाणून घेण्यासाठी कुसुमाग्रजांच्या हया ओळी आठवल्या पाहिजेत

प्रेम कर भिन्नासारखं

बाणावरती खोचलेलं

मातीमध्ये उगवूनसुध्दा

मेघापर्यंत पोचलेल

आज प्रेमासाठी सर्वस्व अर्पण करणाऱ्यास वेड्यात काढले जाते. त्यामुळे ठिसूळ फांदीचा आधार घेणाऱ्यांना आपण

बुंध्याची आधार घेतला असे वाटते. त्यामुळे आज गाढवांनाही घोडा म्हणून मिरवायची हौस सहज पूरी करता येते.

म्हणून प्रेम दिसणाऱ्यांचे प्रेम असत नाही. ते एक मृगजळ असते.

***

आजचा भारत

सुधाकर जाधव

बी.ए. द्वितीय.

भारत हा विविध जाती, धर्म, पंथ, संस्कृतीने नटलेला देश आहे. विविध जाती-पंथातील लोक एकत्रपणे, गुण्यागोविंदाने नांदतात. एकमेकांच्या धर्माविषयी आदर, स्नेहभाव हा इथल्या प्रत्येक मानवी रक्तात आपणास दिसून येतो. तरीसुद्धा आज भारत धार्मिक युद्धामध्ये जळताना दिसून येतो. यापाठीमागे विशिष्ट अशा स्वार्थी लोकांचा हात आहे. हे आपल्याला समजत नाही आणि हीच मोठी चिंतेची बाब सर्वसामान्य भारतीय माणसासाठी आहे. आज जो-तो माणूस धर्मच्या नावावर एकमेकांच्या कत्तली करण्यासाठी हातात शस्त्र घेऊन उभा आहे. आज भारतासमोर अनेक गंभीर प्रश्न उभे आहेत. त्यातून मार्ग काढणे अत्यंत गरजेचे आहे. भारताला हजारो वर्षांचा इतिहास आहे. तरीसुद्धा इतर देशांच्या तुलनेत व्हावा तसा विकास झालेला दिसत नाही किंवा होत नाही. हिंदू-मुस्लिम सततच्या संघर्षात अनेक निरपराध लोक बळी पडत आहेत याची कोणालाही चिंता नाही.

आज हिंदू राम मंदिरासाठी तर मुस्लिम बाबरी मस्जिदीसाठी रक्ताच्या नदया वाहू घालत आहेत. भारताच्या गौरवशाली इतिहासाचा अभ्यास करून अनेक पश्चिमात्य राष्ट्रांनी स्वतःचा विकास घडवून आणला हे आम्हाला मात्र शक्य होत नाही. त्याऐवजी आज हिंदुत्वाच्या नावाखाली लाखो नवतरुणांचे माथे भडकविली जात आहेत. जिहादच्या नावाखाली आत्मघातकी पथके निर्माण करण्यात येऊ लागले आहेत. आर.एस.एस., विश्व हिंदू परिषद, बजरंग दलयासारख्या हिंदुत्व वादी संघटनांनी भारतातील तमाम हिंदू समाजाचे नेतृत्व स्वखुशीने स्वतःकडे घेतले व प्रक्षोभक विधाने,

प्रचार, प्रसार करून हिंदूना मुसलमांच्या दमनासाठी उभे करीत आहेत. मुस्लिमांतील सिमी, लष्कर - ए - तोयबा, जैश-ए-मोहम्मद यासारख्या संघटना हिंदू द्वेष निर्माण करून अतिरेकी निर्माण करीत आहेत. यांच्या विचाराला, तत्वज्ञानाला बळी पडतोय तो आजचा नवतरुण. आज संपूर्ण जगावर आतंकवाद राज्य करू पाहतो आहे. अनेक राष्ट्रे आतंकवादाला बळी पडत आहेत. भारताला तर आतंकवाद हा शापच ठरला आहे. जम्मू-कश्मिरसारखा मुद्दा आमच्याच नेत्यांनी अधिकच गुंतागुंतीचा करून ठेवला आहे. हेच नेते स्वतःच्या स्वार्थासाठी देशातील सैनिकांचे खचीकरण करीत आहेत. पाकिस्तान दिवसेंदिवस शिरजोर बनत चालला आहे. त्याला चोख उत्तर द्यायचे विसरून आमचे नेतेमंडळी चोरांसोबतच सल्ला मसलत करीत आहेत. मायभूमीची रक्षा करण्यासुद्धा आम्ही असमर्थ ठरत आहोत असे वाटते आहे.

एका आतंकवादी हल्ल्याने अमेरिकेने आतंकवादाविरुद्ध आपली लढाई सुरु केली. भारतावर एकदा, दोनदा, नव्हे अनेकदा आतंकवादी हल्ले होऊन सुद्धा भारत गप्प आहे. याला येथील नेते मंडळीचा षंडपणाच म्हणावा लागेल. केवळ मोठमोठाल्या सभामधून आतंकवादाविरोधी गर्जना करण्याचे एकमेव काम थथील नेते मंडळी करीत आहे. बाळासाहेब ठाकरे तर हिंदूना आत्मघातकी पथके निर्माण करण्याचे आव्हान करतात. पण हेच बाळासाहेब ठाकरे आत्मघातकी पथकांनी प्रात्यक्षिक कसे करावे हे दाखवून देतील का? हा प्रश्न महत्वाचा आहे. ठाकरेच्या या वक्तव्याचा निषेध, स्वागत अनेकांनी केले पण हेच निषेध, स्वागत करणारे लोक

म्हणजेच हिंदुत्ववादी संघटना, मुस्लिम, मुल्हा मौलवी इमाम, ठाकरे देश संरक्षणासाठी शत्रुविरुद्ध लढण्यासाठी सीमेवर उन्ह, वारा, पावसात पहारा देण्यासाठी जातील का ? तशी तयारी तरी दर्शवितील काय ?

देशात विदेशी कंपन्या पाय रोवून उभे राहत आहेत. तर देशातील उद्योग व्यवसाय मोठ्या प्रमाणात बंद पडण्याच्या मार्गावर आहेत. अनेक तरुणांच्या हातांना इथे काम नाही. अनेक कुटुंब आज काम नसल्यामुळे देशोधडीला लागले आहेत. लहान बालके कुपोषणाने मृत्युमुखी पडत आहेत. यासारख्या प्रश्नाची चर्चा लोकसभेत व्हायला पाहिजे. परंतु लोकसभेतील लोकप्रतिनिधीच्या दृष्टीने या प्रश्नांना काहीच किंमत नाही. याऊलट ते राम-बाबरी प्रश्न, स्टार प्लस वरील धारावाहिक, इत्यादी अर्थ नसलेल्या प्रश्नावर चर्चा करतांना मग दिसून येत आहेत. भ्रष्टाचाराने तर देशाला पोखरून टाकलेले आहे. मुंबईमधील बॉम्बस्फोटाने तेथील लोकांना स्वतःच्या जीवाची हमी राहिलेली नाही. अबू सालेम, अन्विस, दाऊद, छोटा राजन, चंदनतस्कर विरप्पन यासारख्या देशद्रोही गुन्हेगारांना पकडण्यात सरकार अपयशी ठरत आहे. गुन्हेगारांना योग्य ती शिक्षा, योग्य वेळेवर दिली जात नाही. फक्त लोकांची दिशाभूल येथील नेते करीत आहेत. गुजरात निवडणुकीत

जातीयतेची, धर्मद्वेषाची बीजे पेरली गेली. प्रादेशिकतावाद उफाळून येत आहे. परिणामी राज्याच्या व देशाच्या विकासाला बाधा आणत आहेत. देशातील न्याय व्यवस्थेचा सुध्दा इथे सादर केला जात नाही.

स्वातंत्र्याला पन्नास वर्ष पूर्ण झाली. आज प्रत्येक भारतीय, दहशतवाद्यांच्या छायेखालीच आपले स्वातंत्र्य मोठ्या उत्साहात साजरा करीत आहेत. हेच भारतीय, 'दहशतवाद्यांचा आम्ही खातमा केलाय' हे असत्य छातीठोकपणे सांगत आहेत. घटनाकारांनी विशाल असा दृष्टीकोन समोर ठेवून देशाची राज्यघटना तयार केली. पण त्याच राज्यघटनेचा अनादर इथे राजरोसपणे चालू आहे. हे सर्व थांबवायचे असेल तर देशातील प्रत्येक तरुणाने आता या देशातील भ्रष्टाचाराशी, स्वार्थी राजकारणी नेतेमंडळी, दिशाभूल करणाऱ्या मिडीयाशी आतंकवादाशी लढा देण्यासाठी सज्ज व्हायला हव आहे. नाहीतर सर्वांनाच खालील काव्यपंक्ती म्हणाव्या लागतील.

स्वातंत्र्याचे पर्व-अपूर्ण भरघोस पतनाचे

आधार आमच्या भारताला कोणत्या विकासाचे

इथे भ्रष्ट पिशाच्यांचे दिसते राज्य

इथे आसवांचाच दिसतो शुभ -लाम .....

***

व्हॅलेंटाईन डे - एक चिंतन

कलीमुनिसा बेगम (नाझिया)

बि.ए.प्रथम वर्ष

व्हॅलेंटाईन डे जवळ आला हे खरे तर लक्षात येते ते त्या अनुषंगाने जाहिरात सुरु झालेल्यावर.

दुकानादुकानांतून व्हॅलेंटाईन डेनिमित्त सुरु झालेल्या योजना, स्कीम, गिफ्ट डिस्काऊंट, आर्चिज कंपन्याची सुंदर ग्रीटींग्ज, कॅसेट्स् याची फुलून निघते. त्यामुळे वातावरण निर्मीतीही दिमाखदारपणे होते. नवयौवनाच्या काळजाचे ठोके हळूहळू वाढू लागतात. हात खिशाकडे जातो. मन स्वप्नाळू होते. आपला व्हॅलेंटाईन या डेला भेटेल का? या प्रश्नाने मन द्विध होते. आशा निराशेचे खेळ

मनात जागे होतात. एरवी वैयक्तिक असलेला हा विषय सामाजिक होऊ पाहतो. इतका की मजेत एखाद्या काकूने विचारावं ' काय ग निशी, तुझा व्हॅलेंटाई भेटला की नाही अजून? ' आणि त्या लटक्या लाजेत निशीने उत्तर द्यावे ' या व्हॅलेंटाईनला नक्की भेटेल !'

कोण हा व्हॅलेंटाईन? तो हिंदुस्थानात कधी व कसा आला? कोणी आणला? हे प्रश्न तरुण मनाला अजिबात भेडसावत नाहीत की जाणून घ्यावेसही वाटत नाहीत. मागच्या वर्षी सहज म्हणून सव्हे केली तेंव्हा

अभिव्यक्ति

(१३)

बहुतांशी तरुणवर्गाला तो कोण होता, त्याचे कार्य याबद्दल अजिबात कल्पना नव्हती. प्रौढ व ज्येष्ठांना तर त्यासंबंधी माहित नाही. अनेक लोकांनी वेगवेगळ्या कल्पना त्याबद्दल मांडल्या. वेगवेगळ्या जाहिरातदारांनी. विशेष कार्यक्रम आणणाऱ्या वाहिन्यांनी तर स्वतःच्या कल्पनेने नवनवीन गोष्टी तयार केल्या. व्हॅलेंटाईन स्वीकारला गेला पण स्वतःच्या फायद्यासाठी, पण त्याच्याबद्दल जाणण्याचे औत्सुक्य मात्र कोणाकडे नव्हते. खरं तर जाणले तर सगळेच मुसळ केरात जाईल. व्हॅलेंटाईनला हिंदुस्थानात आणला तो खासगी कंपन्यांनी. आपल्या मालाची उठाव नवयौवनातील ग्राहकांकडून करण्यासाठी केलेले एक सुंदर प्रस्तुती. खरं तर इतक्या शतकानंतर गेल्या दशकात उफाळून येण्याचे तसे काही कारण नव्हते. मुळात तो हिंदुस्थानचा नव्हताही. व्हॅलेंटाईनचे हा मुळात प्रेमवीर नव्हता. तर मानवी हक्कासाठी लढणारा, बलिदान देणारा एक सैनिक होता. व्हॅलेंटाईनचे बलिदान ही त्या काळाची गरज होती. कारण त्या काळात वरचेवर आक्रमणे होत. त्यामुळे आपले सैन्य कमकुवत होऊ नये म्हणून, त्याकाळातील राज्यकर्त्यांनी सैन्यातील व्यक्तीने प्रेमलग्न करू नये. कारण प्रेमात पडल्यावर लग्न केल्यावर त्यांची मने कमकुवत होतील अशी राज्यकर्त्यांना भीती वाटत होती. त्यामुळे त्यांनी कठोर नियम लादले होत. हे नियम अन्यायकारी होते म्हणून त्याविरुद्ध व्हॅलेंटाईन यांनी उठाव केला, लढा दिला व बलिदान दिले. त्यानंतर हे कठोर नियम रद्दबातल करून प्रेमीजनांना तो अधिकार मिळवून दिला. तो त्या काळातील प्रेमवीर नव्हता, तर मानवी हक्कांसाठी लढणारा प्रेमाचा पाईक होता. तेंव्हा तू माझा व्हॅलेंटाईन होशील का ? वगैरे ही आजची भाषा ती केवळ चुकीची आहे.

एकतर्फी प्रेमातून निर्माण होणाऱ्या अघटित घटना हे व्हॅलेंटाईन डे चेच फलित आहे. एकतर्फी प्रेमातून मानसिक संतुलन बिघडून आत्महत्येचे प्रयत्नही या काळात होतात. सहज म्हणून कॉलेज युवक युवतींच्या भावना जाणून घेतल्या तर इटस व्हेरी लव्हिंग डे लव्ह डे म्हणून हा थ्रिलींग डे वाटतो. वेगवेगळ्या कॉलेजमधल्या गुपशी संवाद साधला असता, महिला विद्यालयातून या

दिवसाला विशेष असे महत्व नव्हते. मराठी वस्त्यांतील कॉलेजमधून संमिश्र प्रतिसाद होता, तर उच्चभू वस्त्यांतील कॉलेजमध्ये मात्र देवाण-धेवाण मोठ्या प्रमाणावर झाली होती व त्यावर प्रतिष्ठेचेही सावट होते. कृत्रिम स्फूर्तीने निर्माण होणाऱ्या भावना या उथळ, वरवरच्या व व्यावहारिक जास्त असू शकतात आणि म्हणूनच देवाण-धेवाणातील चढउताराचे परिणाम मुलांच्या मनावरही होऊ शकतात. मागच्या वर्षीचे खून प्रकरण आठवले तर पप्पू व योगीताचे प्रेमप्रकरण या देवाणधेवाणीतील चढउताराचे पर्यवसन होते. व्हॅलेंटाईन डे ला आपली भेट नाकरली जाते या गोष्टीचा मनावर आघात होऊन जिवापाड प्रेम करणाऱ्या प्रेमवीरांचे खुन्यामध्ये रूपांतर झाले आणि पुढे येणाऱ्या संकटाला घाबरून आत्महत्येचे कृत्य घडले. प्रेमाच्या आविष्काराचा चुकीचा अर्थ लावल्यामुळे झालेला हा विदारक शेवट होता आणि म्हणूनच हिंदुस्थानी संस्कृतीशी सख्य ठेवत प्रेम म्हणजे नक्की काय असते, त्याचे स्तर कुठले असतात, त्याचे आविष्कार कसे असतात, त्यातील उत्कटता, आर्तता कशी असते, त्यातील अकृत्रिमता कशी ओळखावी ?

प्रेम म्हणजे नक्की काय असते ? प्रेम म्हणजे परस्परांबद्दल वाढणारे गुढ असे आकर्षण असते, त्यात आत्मीयता असते.

कभी सागर से उठता है

कभी समंदर के किनारों से

मुहबत एक नगमा है

जो आबोगील से उठता है

आबोगील म्हणजे विश्वरचनेची दोन तत्वे, जे प्रेम नैसर्गिक प्रेरणेतून जन्माला येते ते पवित्र असते. त्यात कल्याणकारी बुध्दी असते. आत्मिक ओढ असते. परस्पराबद्दल नितांत आदर असतो. तारुण्यावस्थेत हे प्रेम विश्वस्तरीय असते. पण यात अनेक स्तर असतात. कधी हे प्रेम भावनांच्या गुंतवणुकीतून होते तर कधी वैचारीक समानतेमुळे. कधी ते स्फूर्ती प्रेरणादायी स्वरूपातून येते, तर कधी सौंदर्यसाधनेतून, शारीरिक ओढीतून. शरीरशास्त्राच्या, मानसशास्त्राच्या दृष्टिकोणातून

साहित्ये असता या प्रेमाची एका ठराविक कालावधीत प्रकटवता येते. प्रेम अगदी उत्स्फूर्त असते, जे अगदी स्वयंभू असते, निरागस असते. या प्रेमाची सफलता मात्र भावनेच्या अस्तित्वाच्या अभिव्यक्तीची सुरुवात होते. प्रेमाचे रंग वेगळे, मुर वेगळे, इतकेच नाही तर प्रेम व्यक्त करणारे मानवी व्यक्तित्वही वेगळे. डोळे हे प्रेमातील एक प्रमुख अस्त्र, लाडीक बोल बोलणारे ओठ हे दुसरे अस्त्र, चेहरा हे तिसरे अस्त्र तर स्पर्श हे चौथे आणि जाणीव हे पाचवे अस्त्र असे साहित्यांनी प्रेमाची अभिव्यक्ती होते. अनादिकालात याच प्रेमाला गांधर्वप्रीत, गांधर्वविवाह असे संबोधले जाई आणि ज्या प्रेमाचे साक्षीदार आजही निसर्गनिर्मित गोष्टच आहेत. चंद्र सूर्य, तारे, झाडे, नदी, सागर आणि म्हणूनच जगाच्या कांठातही याचा उल्लेख आवर्जून आहेच. ' शपथ नमची - शपथ - खगाची, प्रीत भारल्या उभ्या जगाची ' अशी शब्दातीत प्रेमात शपथ घेतली जाते आणि पुढे घेतलीही जाईल. तरीही आजचे अभिव्यक्तीचे रूप थोडे पातळलेय. बाह्य गोष्टीचे त्यावर बाजारू आक्रमण झालेय. शब्दातील प्रेमासाठी शब्दशोध सुरु झाला की आकर्षक शीर्षकांख खुणावू लागतात. भावना शोधासाठी कविता, गाणी, कथा, गझला, शेर, शायरी अशी अनेक साहित्यातून प्रवास सुरु होतो. संशोधन सुरु आणि अलगद कधी ती प्रेमीयुगले फसव्या भावना, उप-या भावनांच्या

अधीन होतात त्यांचे त्यांना कळतदेखील नाही.

खरे तर या शब्दांच्या मोहजाळ्यात एवढे ते गुरफटतात की त्यांच्या मनातील भावनांच्या तरंगांच्या अस्तित्वाचा विसर पडतो. उप-या शब्दजळात गुरफटलेले, आकर्षक वेष्टनांतील वस्तूच्या देवाण घेवाणीतून फूललेले प्रेम कधी फसव्यावाटेने जाऊ लागते. फसणे आणि फसवणे दोन्हीही कधी कधी होऊ शकतो आणि म्हणूनच सांगावेस वाटते, बगडो डे ना भुलून न जाता स्वतःच्या आत्मोत्सर्गाची प्रवृत्ती असते, जे खरे शुध्द, दृढ प्रेमासाठी तेवढेच प्रखर मनोबल लागते. शब्दवेड प्रेम, स्वप्नवेड प्रेम, भावविभोर प्रेम, स्पर्श माधुरी प्रेम, आत्मिक प्रेम, विरहातीत प्रेम असे प्रेमाचे वेगवेगळे स्तर ओळखा म्हणजे तुमचे प्रेम तुमच्या शब्दात प्रतीत होऊ लागेल. तुमच्या मनातील साहित्यिक जन्मू लागेल. त्या त्या क्षणी उमटलेल्या भावना शब्दबद्ध होऊ लागल्या तर तुमच्या प्रती प्रेमिकांनाही ते अधिक आवडेल.

का उप-या शब्द भावनांनी देता प्रेमास हवाला
प्रेमास साद घाला, आजच्या सणाला
द्याव्याच वाटतो ना, मग जीव द्या जीवाला !!

***

पहाटेची चांदणी/रानचा रमू

आगलावे संतोष

बी.ए. द्वितीय.वर्ष

पूर्वक्षितीजावर पहाटेची चांदणी उगवली. गोठ्यात नि गोठ्याबाहेर अंधार भरून उभा होता. पहाटेची गोड शांतता दाहीदिशांत पसरलेली. तसा सध्याप्रमाणे रमू उठला. निपचित पडून असलेल्या गाई गुळकडे समाधानाने पाहिले. गोठ्याबाहेर येऊन निरभ्र जाकाश न्याहाळले, क्षितीजावरची चांदणी पाहिली, जिला बघून तो आपल्या बैलांना चारावयास शेताकडे घेऊन जात असतो. रमूने बैलांच्या पाठीवर हात मारला, " मढण्या

...दीऽऽरं ...उठ ....." असे म्हणत शपटी पिरगाळली. गळ्यातील घंटाच्या आवाजासोबत शांततेचा भंग करीत बैल उठली. रमून दावे सोडले आड्याची काठी हातात घेतली. जिकनीला अडकवलेली रघ काढून अंगाभोवती लपेटली. थंडीचे दिवस असले तरी थंडी मात्र सवयीचीच होती. रूळलेल्या वाटेवरून बैल चांदण्या अंधारातही घंटानादात शेताकडे चालली होती.

रमूच्या बालपणीची गोष्ट. रमू दुसरीच्या वर्गात

अभिव्यक्ति

(१५)

होता. गावातली शाळा पाच-पाच इयत्ता शिकल्या तरी पोरांना 'र' आणि 'ट' मधला फरक कळायचा नाही. पण रमूचं तसे नव्हते. आपल्या वाटयाला आलेली कामे मन लावून करायची. हे त्याच्या रक्तात भिनलेलं. त्याची ती जन्मजात सवय. त्यामुळे पहिल्या वर्गातील श्रीगणेशा पासून प्रत्येक अक्षरावर रमूचा हात सफाईने फिरत असे. त्यामुळे गुरूजीचा आवडता विद्यार्थी होण्यास त्याला वेळ लागला नाही.

पेरणीचे दिवस होते माणूस न मिळाल्याने रमूच्या मोठया भावाला आपल्या बापासोबत खत पेरणीसाठी जाणे भाग होते. पण त्याची रोजची गुरे वळणार कोण?

“ए s s रमू..” पाटी घेऊन पळणाऱ्या रमूला बापाने हाक दिली. देव्हान्याजवळ पाटी ठेवून हातात काठी दिली व खंडीभर गुरांच्या मागे पिटाळले. कोवळं वय पण त्याच्या रक्ताचं काम ते! पेरणी करतांना बापानं दहादा पोराची आठवण केली.

“बायला पोरग ल्हान, ढोरं नीट वळल का गं?”

दिवेलागणीला घरी परतलेल्या रमूच्या बापाने बैल बांधून झाल्यावर गुरांकडे पाहिले. एकेका गाईचं पोट हे टूम भरलेलं. गोठ्यातून घरी आल्यावर बापानं आपल्या पोराला पोटशी ओढलं नि प्रेमानं केसातून हात फिरवले. समाधानाने बापाचे डोळे भरून आले. रमूच्या मायीला तो म्हणाला,

“टीचभर पोरं माझं पर खंडीभर ढोरं कस पोट फुगेस्तोवर चारून आणलंय.”

चुलीजवळ भाकरी करणारी माय चुलीत लाकुड सरकवत म्हणाली, “कुणब्याचं पोर, कुणबीपण येणार नाही कसं..”

गालात हसत रमूच्या मायीने भाकरीचा तुकडा रमूवरून ओवाळून टाकला. त्या दिवशी घरभर त्याचं कौतुक होत होतं हे सार पाहून तो लहान जीव हरखून गेला, कावराबावरा झाला.

त्यादिवसापासून रमूचा हात गाईगुरांच्या पाठीवरून फिरू लागला, तो आजतागायत कायम आहे. त्याची शाळा सुटली ती कायमचीच पण बैलाढोरांना

चारापणी केल्याशिवाय त्याचा हात केंव्हाच आपल्या ताटाला लागत नसे बैलासोबत शेतात राबत-राबत कधी त्याला बैलांचा, रानाचा लळा लागला हे कळलेच नाही.

मोठया झालेल्या रमूचे कुणब्यातील पोरीसोबत बापाने लग्न लावून दिले होते. आज तो मेहनती शेतकरी म्हणून चार गावात नावाजलेला होता. कष्टाला त्याने कधी मागेपुढे पाहिले नव्हते की कधी कोणते बहाणे शोधून काढले नव्हते.

उन्हाळ्यात शेतात पडलेली जागण त्याने कधी सोडली नाही. बापाभावापेक्षा काकणभर अधिक काम तो करीत असे. रानची कामे करतांना त्याचा उत्साह दुणावत असे. थकवा कंटाळा त्याला माहीत नव्हता. उन्हाळ्यातील उन्हाळी पाळ्या धरल्या, नांगर धरला, पेरणीसाठी रान तयार केली.

उन्हाळा सोसून झाल्यानंतर मृगपावसाच्या पहिल्या स्पर्शाने मातीने उदरात साठवलेल्या सुगंधात अवघा आसमंत दरवळून निघतो. काही दिवसातच भकाने दिसणाऱ्या टेकड्या, माळराने हिरवळून जातात. विविध रानपुले अशा हिरवळीवर भिरकावल्यासारखी वाटावीत अशा बेताने जागोजाग उगवलेली दिसतात. दिवसाआडदिवस पावसाच्या सरिंनी राने चिंब भिजतात. रानातील पशुपक्षी आनंदाने गाण्यात मग्न झालेली. दुख ओल्या रानातून मोरांचे केकाटणे ऐकू येऊ लागते. दगाव आकाशाखाली त्यांचा नंगोनाच सुरू होतो. शेतातील बांधाच्या कडेने काढून दिलेल्या नाल्या गढूळ पाण्याने वाहत मोठया खंदकाला जाऊन मिळतात. खंदकातील वेगवान प्रवाहाचा धो-धो नाद कानी घुमत राहतो.

पावसाच्या अशा आगमनाने रमूही सुखावून जातो. त्याच्याही डोळ्यातून आनंदाच्या धारा वाहू लागतात. पेरणीच्या बियाभोवती त्याची कित्यके स्वप्नं बांधलेली असतात. बियाचे मोड होऊन वाढू लागते तसे त्याच स्वप्नही खुलू लागते. फुलू लागते. परंतु यासाठी पुन्हा-पुन्हा योग्य वेळी पाणी-पाऊस मातीला मिळावा लागतो. तेंव्हाच त्याच्या स्वप्नाचं झाड होतं. नाहीतर पुन्हा अनिश्चित उदास वाळवंटी जीवन त्याच्या वाटयाला येतं.

त्यातून उभारण्यासाठी नवी उमेद जोपासावी लागते. नव्याने कंबर कसावी लागते.

कित्येक उन्हाळे, पावसाळे, हिवाळे त्याने आपल्या अंगावर झेलले. रानाचे, गाईगुरांच्या गोतावळ्याचे त्याचे प्रेम कधी कमी झाले नाही. झगमगाटी दुनिया दूरून डोळ्यांनी त्याने पाहिली. पण तिचा मोह केला नाही. सहवासात आलेल्या जीवाला मायेचा ओलावा तो पुरवत राहिला. त्याची मुकी जनावरं त्याच्याशिवाय बेचैन होत. कृष्णाबद्दल ऐकल्य भरपूर पण त्याला पाहिलं नाही. पण आपल्याच गोलावळ्याशी, स्वतःशी निष्ठा बाळगणारा खरा कन्हैया रमू झाला.

***

मिस. कॉलेजकुमारी

तंग पॅटीत घाल वाळकी लाकडे
सोड कपाळी केसाचे आकडे.

असलीस जरी मुळात हेकणी
गोंगल लावून हो देखणी.

पोटाला नसेल भरपूर भाकर
तरी पाठीवर लाव ब्रुसलीचे स्टीकर
आलीच लहर तर चारमिनार ओढ
एप्रिलचा विषय नोव्हेंबरला सोड
एवढेच यश तुला रग्गड
कॉलेजकुमारी तू अजून बिघड
तू अजून बिघड.....

शिवाजी कावळगावकर
१२ वी कला.

चारोळ्या

केवळ तुझ्या तत्वासाठी
माझी प्रीत नाकारलास
पण मी काय करू
माझे तर तत्वच तू होतास.
निघून जायचं तर
आयुष्यात माझ्या येऊ नकोस
आयुष्यात आल्यानंतर
जायचं तू बोलू नकोस.

विजयालक्ष्मी वल्लेपवार.
बी.ए. प्रथम

घडीशिवायही त्याच्या प्रत्येक क्षणाच्या, दिवसाच्या वर्षानुवर्षांच्या वेळापत्रकात कधी बदल झाला नाही. प्रकृतीच्या सान्या घटनाचक्राशी त्याचे वेळापत्रक बांधलेले होते. सृष्टीतील ऊन, वारा, पाऊस, चांदणं सगळ्यांशी रमूची चांगलीच गट्टी जमलेली. पहाटेची चांदणी त्यातीलच एक. पहाटेच्या चांदणीने क्षितीजावर उगवणे कधी थांबवले नाही. रमूनेही तिची साथ सोडली नाही. तो असाच तिच्यासोबत उठतो. बैल सोडतो. आणि तिच्याच अंधूक प्रकाशात रूळलेल्या रानच्या वाटेवरून चालू लागतो.

मनापासून वाटतं असं व्हावं

एक गाव एक पाणवठा

इथे तर भांडणाचे मूळ

निर्जीवांचा मसणवटा.

आधुनिकतेच्या नावाखाली

नको त्या चिंध्या गुंडाळतात

झाकायचं ते उघडं ठेवून

छेड काढली म्हणून बोंबा मारतात.

विनोद गोविंदवार

१२ वी कला.

आम्ही

होते अदृश्य पाशात सारेच गुंतविणारे
मानिले रेशीम किड्यांना यार आम्ही

घात आमचा त्यांनीच केला शेवटी
ज्यांना शांतीची कबुतरे समजलो आम्ही

निस्वार्थ भुंकणाऱ्या समग्र उपासकांच्या तोंडी
पाहिला पदांचा लाळ आम्ही

होत्या सान्याच त्या दिशा खोट्या

उजेडातही काळ्या मनांना वाहिली फुले आम्ही

विश्वासाचे गळे अखेर इथेच दाटते

का कुत्सितांना सज्जन मानलो आम्ही ?

उदय कदम

बी.ए.द्वितीय वर्ष

जाताना.....

पहाटेचे दवबिंदू मोती होतील
हे नीर तू गोठून जा

हर्षभराने नाचणार, मोर पिसारा
हे मेघ तू गर्जून जा

मोडलेस न्हदय कोवळे प्रेमत्वाचे
जगात काळे पाषाण हृदय देखाव्याचे

हे सखी जरा जपून जा
काळजात कोरलेले नाव

स्मृती दाटतात जरी खोडले निक्षून
हे सखी, तू काळीज मोडून फोडून जा

आठवणीचे कटू क्षण संपविले मी
आयुष्याचे सारे दुःख एका क्षणात कोंडले मी

प्रेम आनंद मौजेचे प्रत्येक कण कण
हे सखी पदरात सावडून जा

संदीप अल्लापूरकर

बी.ए.तृतीय.

चंद्र साक्ष

मधुमंद रात्रीत का कोणी
चांदण्याची बरसात करावी

उत्तर रात्रीच्या प्रहरी कोणी
मज व्याकुळ साद घाली

प्राजक्त फुलांचा सडा कोणी
दरवळणारा सुगंध मजपर्यंत फेरी

मंजुळ स्वरलहरीत तार मनांचे छेडी कोणी
शांत निद्रिस्त जगात का एकटाच मी जागी

शुभ्र पारदर्शी ढगात हळुच लपून जाई कोणी
जाणून शशीसमय मज येईल ती राणी

अलगद ढग सारून कोणी
अवनीवर दृश्य हे रोज पाही.

संदीप अल्लापूरकर

बी.ए.तृतीय.

शिक्षण

शिकले मी बी.ए.
शिकले मी एम.ए.
तरीही मी आहे
स्वतःचीच पी.ए.
सुशिक्षिताच्या माथी
बेरोजगाराची पाटी
शिक्षण पूर्ण
पण पैसा अपूर्ण
नोकरीची आशा
होईल का पूर्ण
होईल का पूर्ण

कु.प्रणिता बरूडवार

बी.ए.द्वितीय.

मनातला पाऊस

ओळखलस का रे तू मला म्हणत आला कोणी
टप टप आवाज करीत गुणगुणत होता गाणी

रिप रिप स्वर काढत हळुच मजशी बोले
सांग मजशी मी गेल्यावरती काय काय घडले

म्हणे मी त्याला तू गेल्यावरती झाल्या अनेक दुर्घटना
जीव जनावरा मिळेना चारा प्यायला पाणी भेटेना

मरू लागली तडफडुनी पाण्यावीना वन्य प्राणी
पाण्यासाठी तोंड वासली ही अन्नदात्री धरणी

ही सर्व कहाणी ऐकूनिया न्हदय त्याचे पाझरले
त्याचे ते शामल नयन डबडबुनी आले

तोच म्हणे मजशी नका लावू नभाकडे नयन
वर्षाऋतूच्या रूपात मी केलयं इकडे प्रयाण

पडला विसर ग्रीष्माचा झाला पावसाचा वर्षाव
जानंदीत झाला शेतकरी पक्षी करीती चिवचिव

आत धरुनी बी पेरु लागला हा बळीराजा

शेवट आणुनी बी-बियाणे वाढला कर्जाचा बोजा

अशा तऱ्हेने झाला ग्रीष्माचा शेवट

आणि संपले ग्रीष्माच्या दुष्काळाचे सावट.

वाघे खंडोजी

बी.ए.प्रथम.

हृदयाच्या आठवणी

तुझ्या हृदयाचा सुगंध मी
माझ्या हृदयात जपणार आहे
तुझ्यासाठी आजपर्यंत जगले
एक दिवस तुझ्यासाठी संपणार आहे.

मोगरा दूर असला तरी
सुगंध आल्याशिवाय राहात नाही,
तू कितीही दूर असलास तरी
त्या आठवणींना अंत नाही

पावसाच्या सरीसारखी तुझी आठवण
मधून-मधून येत असते
कोन्या डोळ्यांना चिंब भिजवून
तुझ्या घराकडे मला नेत असते

चंद्रावर डाग आहे,
सूर्यावर आग आहे
माझ्याबद्दल तुझ्या मनात जो राग आहे,
तोच माझ्या, प्रेमाचा एक भाग आहे.

चंद्र लाजरा मोहक भासे
जन्म मुखी कुसुम गुलाबी हसे
त्या मोहनी देखण्या नयन जसे
तुझ्या सौंदर्या जगी तोड नसे !

कु.वर्षा भुताळे

बी.ए. प्रथम.

जीणं

तुझं राबनं राबनं

तुझ्या जन्माचं रं खाण

तुझ्या नशीबाला आल

रडकच जीणं, त्यातच मरणं

वाच्या पावसाचं लेणं

सुख तयावरचं

उघड्या स्वप्नात पाहणं

वेड जलम रे तुझं

भरलं खळ्यातल्या भूसानं

निळ्या भार गगनात
पाकळी पक्ष्यांचं तरंगणं
कसले जिवाच घोकणं
तुझ्या पिकावर जीणं

मातीतच जीणं

त्यातच मरणं

काढल मोतीयाचं खाणं

पर खायालाच नाही

कणभर अन्न

श्रावण वनजे

बी.ए. द्वितीय.

आठवण

खुपदा तुझ्या आठवणी

पावलं न वाजवता येतात

आणि जाताना माझ्या मनाला

पावलं जोडून जातात

माझं मन शोधत असत

तुझ्या घराची पाऊलवाट

पण ती तर नाही मिळत
शोधतच होते पहाट

म्हणून मी आठवणीच्या देशात
मनाला कधी पाठवत नाही

जाताना ते खुष असत
येतांना त्याला येववत नाही

फक्त तुझी आठवण हा
नित्य नवा अनुभव आहे

कधी उसळणार वादळ तर
कधी गवतावरचं दव आहे

काशेटवार गजानन
एम.ए.मराठी (द्वितीय)

दोन चारोळ्या तीन हायकू

उभं पीक
पाण्यात वाहीलं
मीच माझं मरण
डोळ्यांनी पाहील

अनेकदा नडला
अडला नाही
शेतीत खपला
मातीत मेला

वीज पडेल
पडलेला आवाज
ऐकू येईल ?

गळती टिपे
बैलजोडीच्या डोळा
कुणाच्या दुःखी ?

मातीतलेच
जाईल मातीत
माती बनून

बालाजी हिंगोले
बी.ए. द्वितीय.

रस्त्यावरील राघवेंद्र

रस्त्यावरील राघवेंद्र
येताजातांना मी पाहतो
पाहतो मी,
रस्त्यावरील तुरळक माणसे
कळसाकडे तोंड करून,
डोक्यासोबत पापण्या झुकवणारी

मीही यांच्यातलाच एक यापूर्वी
मोठी, श्रीमंत लोकं नमतात इथ
याच दात्यांनी बांधलेलं,
सुंदर शिल्प हे कल्याणासाठी सर्वांच्या
त्यात आपली काय बिशाद
अंस वाटायचं मला तेंव्हा

आत जाणारी माणसेही अगदी टापटीप,
स्वच्छ निटनेटकी दिसायची मला
कोऱ्या करकरीत वाहनातून
साजश्रृंगार सांभाळत उतरायची ती
मलाही सगळ असंच हवं वाटायचं.....

पण उमजला त्यातला फोलपण.....
मलूल अस्ताव्यस्त झोपड्या,
रस्त्यावरील राघवेंद्राना पाहून
आणखी पाहीलय असंच बरेच काही

मला आपल वाटतं.....
श्रध्देचा बाजार असा थाटण्यापेक्षा
चार घरे बंधून दिली असती मी
शाळाही उभरली असती एखादी अशी
मग चार जिवांची थांबली असती
मेलेल्या जीवनाकडची वाटचाल

बालाजी हिंगोले
बी.ए.द्वितीय

अभिव्यक्ति

एक कविता

खळाळत वाहता झरा
फक्त पाहावा
त्याची खोली मोजू नये.

शांत स्थित, अमर्याद समुद्र
क्षितीजापार न्याहाळावा
आतील शितलोष्ठा प्रवाहांच्या
वेगाचा अंदाज बांधू नये

दिसणारे झाड
लहान असले तरी
खंडूळ पहाण्यात मुळा
समाजेल आपल्यालाही
त्याची खोली
तो घेऊन जाईल
खोल खोल
जमीनीत !

बालाजी हिंगोले
बी.ए.द्वितीय.

दोन मनांचे मिलन आपुले

दोन मनांचे मिलन आपुले
अर्घ्यावती तुटले गं

तुझ्यासंगे जीवन जगणे
स्वप्नच आता उरले गं

तुझे नड्यासाठी झुरतेस
हमला उमजले गं

अवखळ मन हे मानित नाही
पदोपदी तुला शोधित गं

विद्यतीने हा खेळ खेळला
दुःख तुला का देऊ गं

दोन मनांचे मिलन आपुले
अर्घ्यावती तुटले गं

सुधाकर जाधव
बी.ए. द्वितीय.

अर्घ्यावती

शेतकऱ्याच्या कविता

आंबाळून आकाश
कोरडा पाऊस
करपत शेत
वाळकी पड
नागडा माळ
ढोरांचं मरण !
हातात घास
कोरडं ठेकर
डोळ्यात चिंता
नजर ढगात
मरणांनं जीवन
जिवंतपणी सरण !

शेतात

नांगर धरलेलो मी
मग मी आठवत जातो
सारी सृष्टी आणि
पृथ्वी
पृथ्वीचा कितवा हिस्सा
मी नांगरत असेन.....?

बालाजी हिंगोले
बी.ए.द्वितीय.

छंद

छंद मला प्रवासाचा
हृदयाच्या मुलखात
आडवाहने प्रवास करण्याचा
मनाच्या स्वच्छंद जहाजात
ईंद्रधनुष्याच्या राशीसह
भावनाच्या देशोदेशी फिरण्याचा

छंद मला वाळवंटातील
तळपत्या उन्हात चालण्याचा
अनोळखी रेतीशी बोलण्याचा
भयाण भूयारात भटकण्याचा

छंद माझ्या नेहमी आवडीचा
ओसाड, उदास मैफीलीत रमण्याचा
देवापुढे तेलदिवा लावण्याचा
सायंकाळी मावळणारा सूर्य पाहण्याचा.

कु.गुंगेवार उज्ज्वला

बी.ए. प्रथम.

माणुसकीचा मूलमंत्र

ज्ञानाच्या त्या तुटपुंज्या
दोन शब्दाने फुगू नको
गर्वाने फुगून समोरच्याला
कमी लेखु नको.

ज्ञानाच्या सागरातील
घोटभराने तहान तुझी भागवू नको
ज्ञानरूपी अमृताच्या प्राशनाने
मातु नको

माणूस होऊन सुध्दा
माणुसकीचे भान विसरू नको
आजन्म विद्यार्थी राहणे
सोडू नको.

विद्या, प्रज्ञा, शील, करुणा, मैत्री
हे तुझे चारित्र्य विसरू नको
सुसंस्कृत बोलका पोपट बनून
निरपराध्यांच्या नरडीचा घोट घेऊ नको.

सुसंस्कृत होऊन अन्यायाला
वाचा फोडल्याशिवाय राहू नको.

धुमाळे गणपत

बी.ए. प्रथम.

चारोळी

मनात जे दडून असते
ओठावरती येऊ पाहते
तिचे नाव कविता
जी सर्वाना हवी असते.

विनोद गोविंदवार

१२ वी कला.

(२२)

मातीतल्या महामानवा
गाशील कारे गाणे
तुजवरच्या अन्यायाने
कोणाचे काय जाणे
तुजपासून सर्व शहाणे
स्मरण नसे कसे कुणा
बंधुत्वाच्या भावनेपोटी
घामाचाही अमृत केला
दुःखासही सुख शोधिते
सुखाची चाहूल न लागे
दुःखी दुःखी जीवन कसे
तुझा तुच शोधितसे.

मैलारे गणपत

एम.ए.मराठी (द्वितीय.)

मायेचा अस्त

माय म्हणून कुणा म्हणावे,
माय म्हणता रागे भरावे
तीच काय माय माझी
बाळ रडता त्यास त्याजी
आपुलिया सौंदर्यासाठी
स्तनपान न करती
कुठे गेली ती माता
जिची आभाळाएवढी ममता
माय माऊली शितल सावली
आज मावळती का झाली
मायेत नाही माया
मुलावरती कसली छाया
अशी ही मावळती माता
विसरली ती ममता

धुमाळे गणपत

बी.ए.प्रथम.

अभिव्यक्ति

प्रतिक्षा

तुझ्या आगमणाचा निरोप मला केंव्हाच मिळाला होता. म्हणून तर तुझ्या वाटेवर मी केंव्हाच येऊन बसलो होतो. या शिवावरच्या झाडाखाली, त्याच झाडाच्या बुंध्याला आपल्या दोघांची खुणगाठ बांधलेली आहे. ते अजूनही स्पष्ट दिसते. आणि हो ! याच ठीकाणी आपली मैत्री जमली हेच झाड आणि हाच परिसर आपल्या प्रेमाचे खरे साक्षी आहेच ते तर तुला माहीतच आहे.

पानझडीमुळ या झाडाची पूर्ण पानं गळून झाड रखरखीत झालं होतं. फांदयावर असलेले पक्षाचं घरटं अगदी फांदयानाच जड झाल्यासारखे वाटू लागले होतं. म्हणून की काय त्यातील पक्षी आज नाहीसे झालेत. तूच पाहीलेस, तेंव्हा ते पक्षी त्याचं घरटं बांधताना कीती कष्ट सोसलेत ! चोचीत एक एक काटकी धरून या झाडावरच्या फांदीवर आणायचे आणि दोघांच्या मताने हे घरटं उभे केलेत तेंव्हा निश्चित कांहीतरी स्वप्न पाहतात. हे मात्र खरं, मग तुला त्याच कांही वाटत नाही का ? का वाटू नये ?

जेथे आपण बसत होतो ते रम्य ठीकाण आज कितीतरी ओसाड वाटते, तेंव्हा येणारी जाणारी माणसं घटकाभर येथे थांबायचे आणि पुढं जायचे, आज मात्र कुणीच इकड येत नाही. फिरकूनही पाहत नाही. आलं तरी तसेच निघून जायचे आजवर कुणालाच या जागेबद्दल कीळस वाटली नाही.

आज मात्र सगळेच दुरावल्यागत वाटत होते. का ? असे का वागतात ? त्यांच्यात तरी अशी तीट का यावे ? काहीच कळत नाही, कळेल कदाचीत !

आधून - मधून तुझी खुप आठवण यायची, तुझ्या या कोवळ्या मनाने जीव व्याकूल होऊन जायचं. हृदयाची स्पंदन.....! तुझ्या -हृदयाशी बातचीत करायला, तुझ्यासह कुजबूजण्याला आतूर झाले आहेत, डोळ्यासमोर कीती ओसाड, दुर्मिळ, निर्जन रान असले तरी तुझा प्रेमळ, गोड चेहरा मला सारखा दिसायचा, तुझ्या त्या दिसण्यामुळ मनातील सगळी मी भडामड बोलून

दाखवयाचा कितीतरी वेळ.....भान हरवल्यागत. काही वेळात शुद्धीवर यायचं पण काय ? तेथे तर सगळं ओसाड आणि निष्पर्ण झाड आणि त्याची तुटकी छाया.

आपली दोघाची गाठ जमली तेंव्हा कितीतरी सुंदर देखावा होता. झाड पाना-फुलांनी बहरली होती. आजूबाजूला रोमहर्ष आनंद देणारे परिसर, वेली गवताची सुंदर फुले, त्यावर खेळ मांडणारे फुलपाखरे आणि मध्येच कानाला स्पर्श करून जाणारे कोकीळेचे गाणे आणि हो ! आपल्या दोघांची साक्षी असलेल झाड ! या त्याच्या पानाचा सळसळाट सारखा वाजायचा आपल्या दोघांच्या कुजबूज तो नेहमी ऐकायचा, तुझं निर्मळ हसणं, मध्येच चिडणं आणि मुळमुळू रडणं ते सारं - सारं पाहायचा..... ते तुला माहीत आहे, मग इतकी साक्षी असतानाही तु माझ्या पासून का दुरावलीस ? नाही ? तू कदापी दुरावत नाहीस, जरी तू माझ्यापासून दुर असतेस तरीही तुझी ओढ नक्कीच माझ्याकडे असेल. हे मी खात्रीने सांगतो.

तुझीच वाट पाहता-पाहता माझ्या नजरेची चुकभूल झाली का ? असं वाटतं पण नाही ? सूर्य कलाटणीच्या मार्गावर होता, त्याची प्रखर किरणं ढिली होत चाललेली, दिसभर तापलेल रान थंड पडत होतं आणि बाहेर पडलेले पक्षी घरट जवळ करीत होते, मात्र हया झाडावरच्या घरटया भोवती एकटच पक्षी धिरटया घालत होता. आणि त्याचे आरवणे केविलवाणे वाटत होते. त्याचे दुःख, त्याची हाक मी समजू शकत होतो. कारण तोही माझ्यासारखाच कुणाची तरी प्रतिक्षा करीत होता. ती वेळ, तो काळ, पुन्हा कधी तरी येईल याच आशेवर होता. म्हणूनच तो पक्षी, त्या निष्पर्ण झाडाकडे नेहमी यायचा आणि निराश होऊन जायचा कितीतरी वेळ तिची प्रतिक्षा करीत बसायचा आणि निराश होऊन परतायचा.

***

संगणक विज्ञान व संगणक प्रयोग शाळेसंबंधीचा अहवाल

बालाजी हिंगोले

बी.ए.द्वितीय वर्ष

२९ व्या शतकातील स्पर्धेला समोर जाण्यासाठी नवीन संकल्पना व अद्ययावत माहिती विद्यार्थ्यांना असणे आवश्यक आहे. या जाणीवेतूनच संगणकाची माहिती व उपयोगिता विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयात उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने विविध अभ्यासक्रम सुरू केलेले आहेत.

२००१-२००२ या शैक्षणिक वर्षा पासून 'बॅचलर इन कॅम्प्युटर ॲप्लीकेश' हा तीन वर्षांचा पदवी अभ्यासक्रम नव्यानेच सुरू करण्यात आलेला आहे. या विषयाचा पहील्या वर्षाचा निकाल चांगला लागलेला आहे.

तसेच २००१-०२ या वर्षापासून B.Sc. या वर्गासाठी संगणक विज्ञान हा ऐच्छिक विषय सुरू करण्यात आलेला आहे.

२००२-२००३ या वर्षापासून, बी कॉम. प्रथम वर्षापासून व्यावसायिक अभ्यासक्रम संगणक उपयोगिता हा ऐच्छिक विषय वि.अ.म. च्या सहकार्याने सुरू करण्यात आलेला असून पहिल्याच वर्षी या विषयासाठी २९ विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतलेला आहे.

वरील विविध अभ्यासक्रमाच्या विद्यार्थ्यांना प्रात्यक्षिकांची सोय व्हावी यासाठी १९९९-२००० पासून अद्यावत व सुसज्ज प्रयोग शाळा स्थापन करण्यात आलेला आहे. आज या प्रयोग शाळेत १४ संगणक असून Internet ची सुविधा उपलब्ध आहे.

ही प्रयोगशाळा विद्यार्थ्यांच्या सोयीसाठी सकाळी १० ते सायं. ५ पर्यंत सुरू ठेवण्यात आलेली आहे.

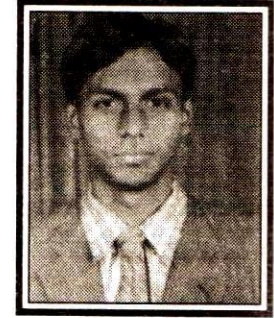
क्रीडा अहवाल २००२-२००३

प रभणी येथे झालेल्या विभागीय क्रीडा स्पर्धेत बॉलबॅडमिंटनच्या संघाने द्वितीय क्रमांक

पटकावला. राज्यपातळी वरील स्पर्धेत श्री मिसाळे प्रितम याची निवड झाली. तो राज्यपातळी वरील स्पर्धेत पुणे येथे जावून त्याने सहभाग दर्शविला.

श्री ठाणेकर ज्ञानेश्वर याने ॲथलेटिक्स विभागीय स्पर्धेत औरंगाबाद येथे झालेल्या लांबउडी स्पर्धेत सहभाग दर्शविला.

श्री दिनकर दिंगाबर याने ॲथलेटिक्स विभागीय स्पर्धेत परभणी येथे झालेल्या हर्डल्स ११० मी. या स्पर्धेत सहभाग दर्शविला. त्यांना प्रा.एमेकर एस.एस यांचे मार्गदर्शन लाभले.

2

संपादकीय

आप सब विद्यार्थी लेखको का स्वागत है जिन्होंने 'अभिव्यक्ति' के लिये साहित्य दिया। लिखने के बहाने होते हैं केवल समय निकालना चाहिए। हमको या अदतसी होती है कि समय निकलने के बाद हम चिल्लाते हैं की मुझे भी लिखना आता है। पर पता ही नहीं चला की कब साहित्य देना था। इसलिए आप सब से निवेदन है कि अगले 'अभिव्यक्ति' के समय सतर्क रहे। और अपनी अधिक से अधिक रचनाएँ दे।

मुझे उम्मीद है की अगला अंक इससे बेहतर होगा। जिनको भी स्थान नहीं दे पायी उनके प्रति खेद है। मार्गदर्शक के निर्देश के अनुसार ही रचनाएँ चुनी गयी।

सुनकरामनाओं के साथ।

कु.वर्षाआर्यभानु भुताळे
बी.ए. प्रथम वर्ष

संपादक:
कु.वर्षाआर्यभानु भुताळे

हिन्दी - विभाग

अनुक्रमणिका :

अ.क्र. लेख/कविता	पेज नं
१. मैंने अनुभव किया है।	३
२. मूल्यपरक हिन्दी साहित्य	३
३. दोस्ती	४
४. प्रेम	४
५. जब याद तुम्हारी आती है	४
६. गजल	४
७. हत्यारा	५
८. हिन्दी की महती.	५
९. अब तक के विश्व हिन्दी सम्मेलन	५
१०. आधुनिक काव्य में नारी का योगदान	६
११. 'हिन्दी सप्ताह' समापन समारोह	६
संस्कृत - विभाग	
१. कृष्णं धनं सर्वधनप्रधानम्	७

(२)

अभिव्यवती

मैंने अनुभव किया है।

राजेन्द्र नागनाथ चिंचलपल्ले

बी.ए. प्रथम वर्ष.

आज जिस तरह देश में अंग्रेजियत फैल रही है, उसे देखकर डर लगता है कि कहीं हमारी भाषाएँ विलुप्त न हो जाय। अंग्रेजी के बढ़ते प्रभाव को देखकर लगता है कि अपनी भाषा को गिरवी रखना हमारा धर्म बनता जा रहा है। हमारी अपनी ही भाषा से अलगाववादी वर्तन को देखकर बहुत दुख होता है। मेरा या दुख तब और भी बढ़ गया जब मैंने कहीं पढ़ा कि कुवैत दुतावास द्वारा प्रकाशित 'कुवैत समाचार' के संपादकीय में संपादक 'बासिम अल लोगानी' के हस्ताक्षर के सदैव हिन्दी में ही रहते हैं। एक कुवैती राजनयिक के हिन्दी प्रेम से मैं प्रभावित हुआ।

गौरतलब है कि चैक प्रजातंत्र और पोलंड जैसे छोटे परंतु संपन्न युरोपीय देश के राजदुत भी आज हिन्दी के जाने-माने लेखकों की श्रेणी में विराजमान हैं। मेरी स्मृति कि मैं उन महान हस्तियों के शुभनाम भूल गया।

सर्वविदित है संसार सबसे जटिल भाषा चीनी है। चित्रलिपियुक्त चीनी भाषा सीखने में ही चीनी व्यक्ति हैरान रहता है। फिर विदेशी भाषाएँ क्या वह खाक सीख पायेगा किन्तु वहीं चीनी सांस्कृतिक सचिवों बेझिझक शुद्ध हिन्दी झाड़ते देख मुझे हैरानी होती है।

विदेश में फैलती हिन्दी अपने ही घर में उपेक्षा की शिकार हो यह बहुत बड़ा विरोधाभास है। भाषा सांस्कृतिक धरोहर होने के कारण उसकी रक्षा करना हमारा दायित्व है।

***

मूल्यपरक हिन्दी साहित्य

योगेश कुन्हाडे

बी.ए. तृतीय वर्ष

साहित्य के मूल तीन ध्येय रहे हैं (१) अनुरंजन (२) ज्ञान-दान (३) प्रबोधन। वर्तमान युग में अनुरंजन कार्य में दृश्यमाध्यम ने और ज्ञान-दान (सूचना) देने के कार्य में कम्प्यूटरने साहित्य अपदस्थ कर दिया है। शेष बचा है प्रबोधन, जो मशीन नहीं दे सकती, युगप्रबोधन करते हुए ही साहित्य को अपनी सार्थकता सिद्ध करनी होगी।

इस दृष्टि से साहित्य की अन्तर्वस्तु होनी चाहिए -

(१) नीति और दृष्टान्त। (२) भ्रष्ट व्यवस्था के प्रति आक्रोश और विद्रोह। (३) अध्यात्मचेतना नवरहस्य, दर्शन, दिग्दर्शन और औदात्यबोध। (४) प्रकृति, पर्यावरण, नानिकी आदि के प्रति संसक्ति। (५) धर्म निरपेक्षता सांप्रदायिक सौहार्द और भावात्मक एकता का संदेश, (६)

क्षेत्रीयता से उपर उठकर राष्ट्र की अखण्ड प्रभुसत्ता का स्तवन। (७) लोकतंत्र, समानाधिकार और सामाजिक न्याय की पेशकश। (८) अनवरत जनजागरण सामाजिक कुरीतियोंसे मुक्ति, स्त्री स्वातंत्र्य, दलित चेतना और वर्गविहीन समाज को गुहार। (९) पाश्चात्यीकरण, विरुद्ध राष्ट्रीय संस्कृति का सुदृढीकरण। (१०) मानवाधिकार तथा मानुषभाव को प्रश्रय। (११) आतंकवाद, उपभोक्तावाद, व्यक्तिवाद आदि के विरुद्ध आवाज। (१२) वैज्ञानिकबोध को महत्व और धर्म विज्ञान का समन्वय। (१३) देश के साहित्य में विश्वबोध की व्याप्ति।

साहित्यकार तथा साहित्यानुयायी से अपेक्षित है कि वह डार्विन, मार्क्स, फ्रायड, सार्तृ विवेकानंद, गांधी,

अभिव्यक्ती

(३)

अरविंद आदि सभी मनीषियों को हृदयंगम करके अपना दुष्टिकोण निर्मित करें। परम्परा और प्रयोग दोनों संतुलन आवश्यक है। वैश्विक चेतना के साथ भारतीयता के प्रति अक्षुण्ण आस्था को सुरक्षित रखना ही युगधर्म होगा। हमारा साहित्य वैदिक लौकिक संस्कृत के साथ ही, पारसी, अंग्रेजी भाषा तथा इस्लाम, सूफी, जैन, बौद्ध, सिख, शैव, शाक्त, वैष्णव, ईसाई, आदि अनेक उपासना पद्धतियों से युक्त है। आवश्यकता है. बृहत्तर

दोस्ती

पहले ही मैत्री नहीं तो,
जुदा होने का दुख नहीं होता।
किंतु मिलने के बाद जो दोस्ती टूटती है,
ऊसके दुख का कोई अंत नहीं होता।

प्रेम
मैंने देखा था तुझे क्लास में
चुपके से लहर दौड़ी मेरे मन में
आके बताऊं कैसा लगा तेरे कान में
मैं पड़ा हूँ तेरे प्रेम में

कांबळै धम्मपाल मानिक राव
बी.ए. तृतीय वर्ष.

जब याद तुम्हारी आती है

जब याद तुम्हारी आती है,
ओठ खामोश रहते हैं,
दिल भी रोने लगता है
आखोंसे अशक बहते हैं।

देखके दर्द इस दिल का,
आँखों से अशक कहते हैं
कोई रहे ना रहे तुम्हारा
हम आपके पास ही रहते हैं।

उनकी बेवफाई याद आती है,
मेरी सासें रूक जाती हैं।
जब पास नहीं है वो,
तो क्यों गिला उनसे करते हैं।

(४)

मानव मूल्यों के खोज की; सही युगबोध की, सूक्ष्म किन्तु आदर्शीन्मुख यथार्थ की, इस भ्रष्ट व्यवस्था के विधेयात्मक विकल्प की। इसके लिए कहीं क्रोध को और कहीं करुणा को स्वर देना होगा। मात्र पश्चिमी नकल तथा कलाकरतब का प्रदर्शन या अपने पापबोध का प्रक्षेपण (विरेचन) अथवा नकारात्मक चिंतन ही साहित्य नहीं है। वस्तुतः बृहत्तर और भहत्तर मानव मूल्यों के प्रति स्पृहा, आस्था तथा मंगलाशा जागृत करना ही उसका मुख्य ध्येय धर्म है

***

मैं कैसे बताऊँ तुम्हें,
मैं कैसे जी रहा हूँ,
तेरे उन यादों का जहर,
तनहाईयों में पी रहा हूँ

तेरी याद बहुत तड़पाती है,
कैसे तेरे बिन रहते हैं
जब याद तुम्हारी आती है
आखों से अशक बहते हैं।

काशटवार गजानन
एम्.ए. द्वितीय मराठी

गजल

मुमकिन है लग जाये एक रोज किनारे पर।
बहने दो जमाने को हालात के धारो पर ॥

दुनिया के सितम देखें या आसमान के।
आखें हैं के हैरान एक एक नजारे पर ॥

खिलने को खिले लेकिन मुरझा गये दो दिन में।
फूलों का बसेरा या काटों के सहारे पर ॥

करते हो तलब किस से इनसाफ जहाँ हरदम।
दुनिया के सतिम नाचे कातील के इशारों पर ॥

दिल खुन ना हुआ अपना दामन ना जला उनका।
क्या जख्म था हमको भी आसु के इशारे पर ॥

क्या ये भी गजल कोई हंसने तरीका है।
मोती है के बिखरे हैं पलकों के सहारे पर ॥

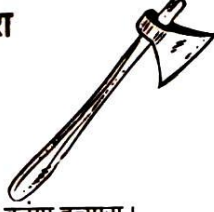
आस्मा
बी.ए. द्वितीय वर्ष

अभिव्यक्ती

हत्यारा

पाठशाला में पुछा गुरुजीने ।
अरे, तु क्या बनेगा ?''
मैंने उनको उत्तर दिया,
सर, मैं हत्यारा बनूंगा ।

हों सर, मैं बनूंगा हत्यारा ।
इस दहशतवाद का,
मैं हत्यारा बनूंगा,
हिन्दु मुस्लिम भेद का ।

हों सर, मैं बनूंगा हत्यारा,
घुसखोरी करनेवालो का ।
मैं बनूंगा हत्यारा ।
कश्मीर मांगनेवालों का ।

सर कुछ अच्छाई के लिए
लेना पडता है बुराई का सहारा
इन सबका नाश करने के लिए
मैं बनूंगा हत्यारा ।

पद्यपंक्ति की बंदुक उठाई है,
इनको कुत्ते की मौत मारने के लिए ।
इनकी ये मौत देखके,
कोई फिर ऐसा साहस न कर पाये ।

वाघे खंडोजी शंकरराव
बी.ए. प्रथम वर्ष.

हिन्दी की महती.

'' राष्ट्रीय एकता का सर्वश्रेष्ठ माध्यम हिन्दी है । ''
- डॉ. जाकिर हुसैन

''संसार की कोई भी भाषा मनुष्य जाती को उतना ऊँचा
उठाने, मनुष्य को यथार्थ में मनुष्य बनाने तथा संसार को
सभ्य बनाने में उतनी सफल नहीं हुई जितनी आगे चलकर
हिन्दी होगी ।''

- गणेश शंकर विद्यार्थी

अभिव्यवती

''हिन्दी भाषा उस समृद्ध जलराशि के सदृश्य है जिसमें
अनेक नदियाँ मिली हों ।''

- डॉ. वासुदेव शरण अग्रवाल

''हिन्दी हिमालय से लेकर कन्याकुमारी तक व्यवहार में
आनेवाली भाषा है ।''

- राहुल सांस्कृत्यन

संकलन

निरज उपलंघवार

बी.ए. तृतीय वर्ष

अब तक के विश्व हिन्दी सम्मेलन

प्रथम विश्व हिन्दी सम्मेलन, नागपुर -	१९७५.
द्वितीय विश्व हिन्दी सम्मेलन, मारीशस	१९७६.
तीसरा विश्व हिन्दी सम्मेलन, दिल्ली	१९८३.
चौथा विश्व हिन्दी सम्मेलन, मारीशस	१९९३.
पाँचवाँ विश्व हिन्दी सम्मेलन, मिनीडाड	१९९६.
छठा विश्व हिन्दी सम्मेलन, लंदन	१९९६.
सातवाँ विश्व हिन्दी सम्मेलन सूरीनाम	२००३,
- पारामारिबो	५ से ९ जून,

संकलन

किरण क्यातमवार बी.ए. तृतीय वर्ष

आधुनिक काव्य में नारी का योगदान

कु. नलिनी मुनेश्वर
बी.ए. तृतीय वर्ष

'साहित्य' जीवन की आलोचना है ' साहित्य जीवन की व्याख्या है ' ' साहित्य समाज का दर्पण है ' आदि साहित्य सम्बन्धि परिभाषाएँ विविध विद्वानों ने की हैं। वास्तव में ' साहित्य समाज का दर्पण है ' मुन्शी प्रेमचंद कृत यह व्याख्या बड़ी सार्थक लगती है। जीवन के हरक्षेत्र में नारी पुरुष के समान ही अपना अमूल्य योगदान प्रदान कर रही है। नारी ने अपने चतुर्दिक विकास से सिद्ध कर दिया है कि समाज, राजनीति, व्यापार, शिक्षा साहित्य आदि क्षेत्रों में आधुनिक नारी ने या सिद्ध कर दिया है कि वह पुरुष के समान, कहीं उससे अधिक योग्यता और उत्तरदायित्व से काम कर सकती है। वह पुरुष से किसी बात में कम नहीं है।

उपर्युक्त विवेचन का इतिहास साक्षी है कि आदिकाल, वैदिक काल से लेकर मध्यकाल एवं आधुनिक काल में भी स्त्रियों ने पुरुषों को अपना सहयोग देकर अपना अस्तित्व सिद्ध कर दिया है।

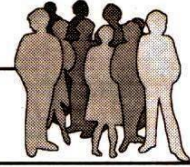
आदिकाल से लेकर आधुनिक काल तक की पृष्ठभूमि परिस्थितियों (अर्थात् राजनीतिक, सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, साहित्यिक एवं सांस्कृतिक) का प्रभाव जनसामान्य के साथ ही साथ नारी पर भी काफी पडा।

और नारी ने अपनी तरल भावनाओंका शब्दों में व्यक्त करने का सफल प्रयास किया।

पुरुष की अपेक्षा नारी में स्नेहभाव, वात्सल्य एवं प्रेम की भावना, कल्पना सहानुभूति निरिक्षण एवं धारणा शक्ति अधिक होती है साहित्य की विविध विधाओं में नारी ने जैसा अनुभव किया वैसा ही अभिव्यक्त किया। विशेषतः काव्य क्षेत्र में नारी का योगदान हिन्दी साहित्य क्षेत्र में विशेष महत्वपूर्ण रहा है। नारी स्वयं अपने आप में कल्पना, वात्सल्य, प्रेम की साकार मूर्ति है। जिसमें सहनशीलता भी अपार पाई जाती है। परिवार का, समाज का, राष्ट्र का निर्माण कार्य में नारी एक अविभाज्य अंग बन चुकी है। कोई क्षेत्र अछूता नहीं रहा जहाँ नारी ने अपना योगदान न दिया हो। हिन्दी साहित्य के इतिहास के अवलोकन से स्पष्टतः हम यह कह सकते हैं नारी ने आरम्भिक काल से आधुनिक काल तक साहित्य क्षेत्र में महत्वपूर्ण योगदान दिया है, अंतर केवल इतना है कि आरम्भिक काल में नारी पारिवारिक श्रृंखला में बद्ध अपने अंतर्मन के भावों को अभिव्यक्त करने में संकोच का अनुभव करती थी आधुनिक नारी निःसंकोच एवं मुक्त भाव से अपने अंतर्मन के भावों की अभिव्यक्ति कर सकती है।

' हिन्दी सप्ताह ' समापन समारोह

कु.वर्षा आर्यभानु भुताळे
बी.ए., प्रथम वर्ष

दे देगलूर महाविद्यालय, देगलूर में दि. २१.०१.०२ को ' हिन्दी सप्ताह ' समापन समारोह संपन्न हुआ। सप्ताह में कथा-कथन, काव्यवाचन, निबंध आदि विविध प्रतियोगिताओं का आयोजन किया गया था। उद्घाटन के लिए स्थानिक प्रा. गणेश मोहरीर, प्रा. एल.एस्. कुलकर्णी,

प्राचार्य डॉ. एल.जी. करडखेडकर आदि थे। प्राचार्य के हाथों ' वास्तव ' भिन्ती पत्रिका का विमोचन किया गया। उसके बाद प्रमुख वक्ताओं में प्रा. गणेश मोहरीरजी ने हिन्दी के विभिन्न क्षेत्रोंका परिचय दिया। हिन्दी की बोलियोंके सौंदर्य पर विस्तार से बात की। दिग्गज हिन्दी साहित्यकों

(६)

अभिव्यवती

मे प्रेमचंद्र, महाविर प्रसाद द्विवेदी, हजारी प्रसाद द्विवेदी, जयशंकर प्रसाद आदि की साहित्य की तुलना उच्च कोटी के रचना कृतियों के साथ करके विश्व की कलाकृतियों में उनकी रचनाओं की गणना की। साथ ही संतसाहित्य की उपलाब्धियों का जिज्ञा किया।

प्रा. एल.एस्. कुलकर्णी ने हिन्दी भाषा के साथ साथ भारतीय भाषाओं की विशेषताओं पर प्रकाश डालते हुए हिन्दी की अक्षुण्णता सिद्ध की। भाषाओं के प्रति अपनी निष्ठा बनाये रखने का संदेश दिया।

कथाकथन काव्य वाचन, निबंध तथा प्रतियोगिता परिक्षाओं के कार्यक्रम सप्ताह तक चलें। उन्ही विविध प्रतियोगिता में जो प्रथम, द्वितीय तथा तृतीय आये उन्हे प्रमाण पत्र दिये गये। प्रमाण पत्रों का वितरण हिन्दी के सुप्रसिद्ध कवी डॉ.बलभीम राज गोरेजी के हाथों किया गया। तब उन्होंने अपने भाषण में हिन्दी देश में सर्वदूर प्रचालित भाषा थी। संतो, व्यापारीयों, संप्रदायों के प्रचारकों के द्वारा वह प्रयोग

में आती रही। अंततः वह व्यवहार की भाषा ही बनी। उसे राष्ट्रभाषा बनाने के आंदोलन नहीं छेड़ने पड़े। स्वयं अपनी सिद्धता प्रमाणित करती रही। इसलिए वह राष्ट्रभाषा बनी। देश का आम आदमी जब इस भाषा का प्रयोग करता है, तो यह इसी बात का प्रयास है कि सरल, सुगम, लोकप्रिय तथा व्यवहारोपयोगी है। हिन्दी की विशेषता है कि वह भारतीय भाषाओं के प्रचालित शब्दों का अपने में समा जाती है, नये शब्दों के निर्माण की क्षमता रखती है, लोक व्यवहारके शब्दों के प्रयोग को भी महत्व देती है। विदेश भाषा के शब्दों को अपने प्रकृति अनुकूल बनाकर प्रस्तुत करती है इसीलिये वह समृद्ध बनी। आदि बातों का विस्तार से उल्लेख करते हुए गोरेजी ने अपनी कुछ कविताओं का पाठ की किया। इस प्रकार हिंदी सप्ताह का समापन हुआ।

***

संस्कृत - विभाग

कृष्णं धनं सर्वधनप्रधानम्

कु. सय्यद सरवरी

१२ वी कला

धनस्य चर्चा यदि सर्वमान्या
संकल्पना तु परिवर्तनीया।
विदयाधनं नात्र विवेचनीयम्
कृष्णं धनं सर्वधनप्रधानम् ॥

ननु। सार्थवती एषा उक्तिः। कुत इति उच्यते चेत् 'करस्थित कडकणस्य दर्पणेन किम्' आसमन्तावलोकनम् एव उत्तरम्। धनंशब्द व्युत्पत्त्या 'धन' धातुः दृश्यते। तस्य अर्थः दधति फलम् इति। तस्मात् धनं नाम तद् यस्याधारेण नरः ईप्सितफलं प्राप्नोति। जानन्ति एवं भवन्तः यद् अनेकार्याः शब्दाः इति। अतः कृष्णम् इत्यस्यपि बहवः अर्थः सन्ति। शामत्वम् इति एकः अर्थः अपरं च कृष्णशब्देऽपि कृष धातु विद्यते यस्यार्थः

आकर्षयति इति। अतः कृष्णं धनम् इत्यस्य अर्थः एवम् भवेत् यद् तद् आकर्षयति। एकदा अयं अर्थः स्वीकृतः तदनन्तरं सर्वं कृत्यं करणीयं वा समीचीनम् एव वर्तते। ननु यथार्थतया धनं कृष्णं वा शुक्लं वा नास्ति एव अयं तु अस्माकं दृष्टिकोणः। उदाहरणेन स्पष्टं करोमि। विश्वसन्तु मत्समीपे शत्रूप्यकाणि सन्ति। यदि मया कस्मैचित् आमयमोचनाथ दीयते तच्छुक्लं धनम्। परं यदि तानि एवं रूप्यकाणि अपरिवर्त्यापि कृष्णं धनं भवितुम् अर्हन्ति। अत्र कृष्णत्वं वा शुक्लत्वं वा मम वर्तने अस्ति, न तेषु रूप्यकेषु ! अचेतनानि सन्नापि 'धनं धनं धनं' इति निनदशिलानि रूप्यकाणि सचेतनवद कृष्णकृत्ये शुक्लकृत्ये वा सहभागिनी भवन्ति। आत्मानमेव शुक्लं

वा कृष्णं वा इति जानन्ति शेक्सपियर महाभागेन उक्तं यत् 'नाम्नि किमस्ति' इति । मन्ये एतावतीं चर्चा श्रुत्वा अत्रस्थाः सर्वे तु नाम्नि एवं सर्वं विदयते इति निर्णयं प्रति आगच्छति ।

जानन्ति एवं भवन्तः परिवर्तनशीलस्य समाजस्य एतदस्य येषां कदाचित् श्वेतं धनं प्रधानं भवति कदाचित् कृष्णम् । अधुना तु कृष्णमेव प्रमुखस्थानीयम् । नैक उपयोगाः सान्ति कृष्णधनस्य । आम सत्यमेव । यदा कोऽपि भूमिम् आक्रेतु गच्छति भूमिस्वामि तं पृच्छति कति प्रतिगतं धनं धनादेशेन कति वा अन्यमार्गेण यच्छति इति । ग्राहकस्य तं प्रश्नं समीचीनं मत्वा यथाशाक्तिम् उत्तरं ददाति । वद्योमध्ये कस्यापि मनसि नेतदागच्छति अयोग्यम् एतत् कर्म इति । दाता स्वलाभं ग्राहकश्च स्वहितं कर्म इति चिन्तयति । आपणे हाटके वा नर्थेव व्यवहारः प्रचलति । 'आपणे खनिजतेलं नास्ति' इति पट्टीका वर्तते । कालान्तरेण कोऽपि ग्राहकः आगच्छति, स्वाम्यै कथयति 'स्वामिन्, गृहे खनिजवायुरपि (गैस इति) नास्ति, खनिज तेलं नास्ति, अतिथयः आगतः कृपया मूल्यवर्धनं कृत्वाऽपि खनिजतेलं यच्छतु । प्रथमे यः आपण स्वामि' अत्र बिन्दूयवदपि खनिजतेलं नास्ति इति कथितवान् सैव वदति, 'महाभाग, सणं यावेत् तिष्ठतु, पश्यामि अल्पं तैलं अस्ति चेत् ।' गर्भगृहं गत्वा आगत्य वदति, 'अस्ति अल्पं तैलं परं तत्तु मत्कृते वर्तमानं तैलं भवते यच्छामि । मूल्यं किञ्चिदधिकं विद् यतु परं किं कुर्याम् ? अधुना राजकारिणः तेषां सचिवाः सचिवानां सेवकाः सर्वे अपि स्वदाय गृहीत्वा एव तैलविक्रमार्थम् अनुमतिं यच्छन्ति । अतः परवशावयमेपि तन्मूल्यं बहूनां शोकेन गृहिकोपरि निक्षिप्य तैलं क्रिणीमः । भवतः पीडां ज्ञात्वा एवं अहं मम देयं यच्छामि इति पुनरेकवारम् उक्त्वा स्वोपकारेण ग्राहकं न्यूनी करोति । मूल्यवर्धनस्य विचारम् उन्नीत्वा ग्राहकोऽपि 'ननु दयालुः अयं आपणस्वामि मां उपकरोति' इति मन्यते ।

परं शोकान्तिका तु इयमेव यद् इदं कृष्णं धनं आशालातः विद्यास्थानम् व्याप्नोति । अधुना शालासु बालकस्य बुद्धिमत्ता विहाय तस्य पालकानां सेवामूल्यं ज्ञात्वा तदनुसारेण शालानिधिम् अपेक्षन्ते शालाप्रमुखाः । विशिष्टा शाला एव शिशोः अर्थे लाभकारिणी इति मनसि निधाय पालकाः क्वचित् समये दातुम् अशक्यं प्रायं

शालेनिधिः दत्त्वा शिशुं तस्याम् एव शालायां प्रवेशयन्ति । एतावतो चर्चया तु एतत् सिद्धमेव यत् जीवनावश्यकानां सर्वेषां वस्तूनां कृते अधुना प्रतिशतं मूल्यं पद्धतिः शिष्टाचारदेव दृढा वर्तते ।

परं किं कृष्णं धनं इति शब्दस्य अयं एकमात्रः अर्थः विष्यते विभेति अयम् एकमात्र अर्थः इति वक्तुम् ।

कृष्णम् इति शब्दस्य शामत्वम् एवं अर्थः मम मनसि आगच्छति । परंतु शामत्वम् तत् अहं भूम्यां सह युनज्मि । अतः कृष्णं धनं नाम भूमिः या कृष्णवर्णा सत्यपि धनवत् रसनीया, पालनीया, वर्धनीया च परमार्थं तथा सर्वेषां प्राणीमात्राणां जननी इत्थं भूमी नाम । यत्: 'अत्राद् भवन्ति भूतानि' इति प्रसिद्धम् । एव गीतोक्तीः । अत्र नाम सस्यं नतु भूमिं इति नास्ति अत्र संदेहलेशः । अतः भूम्यः उत्पत्तिः सिद्धा आमरणं यावद् प्राणिमात्राणि भूमी एव वसन्ति । अतः सर्वेषां स्थितीकरणमपि भूमिरेव । निधनान्तिरम् पुनः भस्मीभूय सर्वे भूमिमप्रति गच्छन्ति । तस्मात् तेषां लयकारणं भूमिरेव अत्रापि शंकावसरो नास्ति । अधुना भवन्तः एव कथयतु उत्पत्तीस्थितिलयकर्त्री इत्थं भूमिः धनरूपा नास्ति किम्? अस्ति चेत् तस्याः रक्षणं पालनं, वर्धनं च अस्माकं कर्तव्यं नास्ति वा ? जानामि अहं, अत्र वर्धनविषये कदाचित् संदेहः भवदित्तां कथं भूमिः वर्धितव्या ? सागरं दुरीकृत्य वा ? न, न एतादृशं न । अपि तु सस्यार्थं तस्याः क्षमता वर्धनीया इति विचारेण उक्तं मया । इदृशी वर्धिता रक्षिता पालिताः च भूमिः इप्सितार्थः दातुं धनवती स्यात् नु । अतः पुनरेकवारं भणामि धनस्य चर्चा यदि सर्वमान्या सकल्पना तु परीवर्तनीया कृष्णं धनं नात्र विचारणीयम् भूमिस्तु कृष्णा खलु रक्षणीया ॥

कु. सय्यद सरवरी

देगलूर महाविद्यालय

***

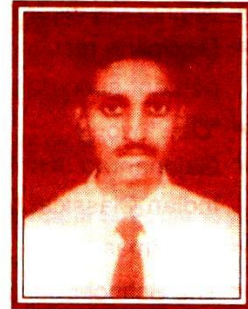
Editors Page

It gives us great pleasure to present these issue of "Abhivyakti" to our beloved readers.

This issue carries a group of new writers and poets who have a completely different vision to look at life and the problems that accompany it. They also have their own ways to solve their problems. They are bold, courageous and intelligent and always in search of novelties in giving expressions to their ideas and views.

It is interesting to note that this new generation of young people write on history, religion, education, science etc. and with the same zest also try their hand at poetry. One of them has also tried to initiate and eminent Indian English poet Prof. Nissim Ezekiel.

Hope , all the readers will appreciate the attempt to made by us to bring out this issues

*Editor :
Santosh Achutrao Jukle*

ENGLISH SECTION

Contents :

☞ Books	Sunita D. Sangamkar	03
☞ You will	Vaijnath S. Waghmare	03
☞ Ode to the mother	Vandana S. Padampalle	03
☞ Today's Reality – In Indian English	Chandrapal P. Kamble	04
☞ Winner v/s loser	Santosh A. Jukle	04
☞ Discipline results in hundred percent success	Vandana S. Padampalle.	04
☞ "Don't worry....."	Santosh A. Jukle	05
☞ Gajananrao Joshi an Indian Classical Musician	Kyatamwar K.	05
☞ Christmas	Sangamkar S.D.	06
☞ The School-Education System	Jukle Santosh Achutrao	08
☞ Shivaji the Noble King	Thadke abhijeet Ashokrao	11
☞ The Origin of Hajj	Mohd. Matin Md. Osman.	16
☞ Saraswati	Miss Anupana Kalyani	18

BOOKS

*When in need they help us
But we don't value them when
they are with us*

*We think they are just bundle of papers
But because of them exist world's
Men of letters*

*Books have important information
we can look up to them,
for character formation*

*Some book teach us culture and heritage
some teach us calculations
which we need in daily manipulations*

*Books of Science deal with realities
which we have not known since long time*

*Whenever you have a book read it keenly
Give it a good look and
never think it unimportant*

Because it is of utmost importance

Sunita D. Sangamkar
B.A. III Year

YOU WILL

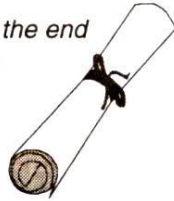
*I wish to tell you friends,
If you have not done well in exams,*

*Don't worry it is not the end
Try again and again*

*You'll do well after this
then you will get from,*

*Your parents a kiss
So much I do promise*

*Study hard and get through this time
You'll get ninety nine.*

Vaijnath S. Waghmare
B.A. IIIrd year.

ODE TO THE MOTHER

*Fondly holding me by my little hand
prudently leading me on the gravel sand
Ample times I tripled, my faltering gait
How many times practiced alphabets on slate
I reveal in the fact that you are always there
Every moment of joy and pain to share
Had thee been not given to this earth Never
would life be living really worth
How stern thy looks, delivering the sterling
advice Mother reverend at thy feet
I find my paradise*

*Lost in thoughts deep off I find you
Asleep thou appear an angel
from the blue sky*

*Silently endured the life of pain
soothing my cherubic face to make me
smile again*

*Visions as my happiness thin eyes manifest
From down to dusk you toil without any rest
Impossible indeed when things go awry
to tolerate In utter silence
I bow before thy divine slate*

Vandana S. Padampalle
B.A. III

**Today's Reality –
In Indian English**

(With apologies to Nissim Ezekiel)

It made me feel, it made me deal
It made me feel Shy, it made me cry
It is an emotion gives me tension this is all
from my side
Which I am writing down
From the truthful heart
Home to home, relation to relation
Such horrible things taking place in our nation
Dad is working, mom is working
There is some thing precious which is missing
Love for each other, love for little ones
Care for each other, care for little ones
The dream home you are building with charm
Becoming very calm
We are wanting to be single
Because we are not wanting to be single
Jealous of sister, jealous of brother
Hatred for parents, hatred for children
Everybody is needing of affection
Because we are not getting satisfaction
It is affecting our nature
It is affecting our character
These happenings are bad
Which made me very sad
This made me restless
Because I am helpless
I am praying for the society
Only to great almighty.

Chandrapal P. Kamble
B.A. III Year

WINNER

V/S

LOSER

*The winner is always part of the answer,
The loser is always a part of the problem*

*The winner see an answer to every problem
The loser sees problem in every answer*

*The winner says, It may be difficult but it is
possible*

*The loser says, It may be possible but it is
too difficult*

*When a winner commits a mistake,
he says, I was wrong;*

*When a loser commits a mistake,
he says, it wasn't my fault.*

*Winners see gain,
losers see pain*

Santosh A. Jukle
B.A. III

**DISCIPLINE RESULTS IN
HUNDRED PERCENT SUCCESS**

D	4th letter in English
I	9th
S	19th
C	3rd
I	9th
P	16th
L	12th
I	9th
N	14th
E	5th letter in Eng.

D+I+S+C+I+P+L+I+N+E=100%Success

Vandana S. Padampalle.
B.A. III

"DON'T WORRY....."

Santosh A. Jukle

B.A. III Year

Students committing suicide has become a common sight these days. Is there any logic in dying as unnatural death when life is so beautiful and so many horizons are open before us? Students should accept the realities of life and feel encouraged even in adverse circumstances. Life is the most precious gift of almighty God. Students committing suicide are weak and need guidance from parents and teachers. If the family is supportive instead of abusive, there is no need why a student should think of

committing suicide. Student should always remember that an academic excellence is not the only criterion to judge a man's intellect. A man with foresight can make a mark of himself even without degrees. World famous Sculptor Michaelangelo, Scientist Albert Einstein, novelist Charles Dickens, dramatist Shakespeare and William Wordsworth did not do well at school. Yet all of them excelled in their own style in the literary and cultural sphere of the world. So dear students don't lose hearts if you lose once Try again.

***

GAJANANRAO JOSHI : AN INDIAN CLASSICAL MUSICIAN

Kyatamwar K.

B.A Third year

Music is an essential part of human life. It is said that music is an excellent remedy for every physical or mental pain. There is no place where music doesn't exist. Nature is an unending source of music and Indian classical music is the continuous secretion of the nature.

Gajanan Rao Joshi born in Bombay in 1911 is a prominent musician in Maharashtra. He had his first music lessons from his father. Anant Manohar Joshi who was one of the disciples of Balkrishnabua Ichalkaranjkar, the prominent musician in Maharashtra in the later half of the 19th century. Gajananrao lost his mother early in life and was brought up by his father who was very short tempered.

On account of this the father and the son could not see eye to eye with each other. This resulted in son's leaving home several times. However Gajananrao was immensely benefited by his father and in course of time he became perfect in varied musical expressions like violin playing and become famous throughout the country.

It is not easy to say if Gajananrao is more skilled in violin playing than in vocal singing. He is the only artist in Maharashtra who has made his violin "sing" that is he does not play on violin only with technical skill but there is a lively expression and emulation of what he has learnt in his tradition; heart, head and voice which is the central beauty of his

violin playing. The greatest charm that holds Gajananrao's mind is the style of Kedabai Kerkar's Singing. It is so strong that he has gone to her to request to teach him the art of singing. Somehow he has not been so lucky to enjoy the pleasure of her teaching. However he has mastered musical styles from some these eminents and from many other artists. He has learned the Gwalior style from his father and later on he has replenished it from Vazebuwa. Jaipur Atrauh style from Bhurji Khan, Allahdiya Khan's youngest son, and he has learnt Agra style from Vilayat Hussain Khan.

Gajanan Rao's Mehfil's are most markable. The most remarkable feature of his mehfil is the adoption of one style of singing. He is very scrupulous in not mixing it up with another style. Thus he all the times tries to

preserve the chastity of the original form. Singing with a nasal twang is a shortcoming.

Today Gajananrao is over seventy five. But he is very energetic and his vitality is the same. Today a host of disciples come to him to receive training from him. The training begins at 4 a.m. and he goes on and on throughout the day without much remunerative return. He is known for his rigorous discipline. Most of his pupils have got the reputation as the great vocal musicians. Gajananrao's personality is very interesting. He is a good singer and a good musician also. He is the only artist in Maharashtra who is skilled in playing the violin elegantly. His contribution to music really makes us feel proud of him.

***

CHRISTMAS

Sangamkar S.D.

B.A. Third year

Christmas is very famous festival. It is celebrated by all Christians all over the world. There are many Christians in India, The cumulative effect of all this was an increase in the number of Christians all over India during the British period and Christians became numerically the third most important community in India. Though during the Portuguese period there were some forcible conversions on the whole the spread of Christianity in India was generally peaceful and may be said to be the result primarily of missionary enterprise.

In India too important Christian festivals are the same as those celebrated in other countries. But the saurian Christians,

whose traditions go back to per-European periods, have certain observances peculiar to them and they will be mentioned when dealing with each festival.

Christmas celebrating the nativity of Christ is easily the gayest festival of the Christians, During the British period it was an important festival all over India. The ten days from Christmas eve till after the new year were public holidays and December was the busiest shopping season of the year. After Independence, Christmas lost much of its official importance but the traditions left behind by the British has continued especially in the bigger cities of India, where Christmas is still considered not only by Christians but by on

the communities too as the season of a good will greetings and shopping. During Christmas Christians turn out in their best clothes to visit friends and relatives. The streets and markets go away with festal wares.

Among those Catholics who follow European customs dances, carols, Christmas trees arrival of Santa Claus and other familiar features of Christmas. The night is enlivened by carols, dances and the midnight mass and preparation of dishes for the Christmas feast. The day is spent investing friends and relatives and in feasting and sending Christmas cards has become almost a religious duty for Indian Christians too. These are generally the customs introduced by Europeans and followed by Christians partially all over India. The lower middle classes and the poor among them, who cannot afford Europeans styles, celebrate Christmas with cakes made of rice flour, plantains and a feast Christmas cards are not sent. The only important item of good wishes is the sending of home made cakes to houses in mourning.

By the fifteenth century of the Christian era, however the 25th of December came to be accepted as the date of the Nativity in the western world and slowly the Eastern churches fell into line with the west. Further the winter solstice was from time immemorial a festival season for the peoples of northern Europe and when these were converted to Christianity the popes appreciating the partiality of the folk for their ancient festivals, allowed them to continue their winter celebrations though care was taken to substitute Christian legends in place of non Christian religious traditions. This was possibly the main reason for fixing the date of the Nativity as 25th December. In A.D.

1582, the Gregorian calendar superseded the Julian, and those who follow the latter celebrate Christmas on the 7th of January, which date in the present century, corresponds to the 25th December of Julian reckoning.

Most favorable thing in Christmas in Santa Claus, the real Santa lived in a seaport town called Mura in old Turkey. It was Asia Minor then His name was Nikolaus Emperor Diocletian jailed Nikolaus for worshipping Goddess Diana and believing in Christ. Later, when Emperor Constantine came to the throne and made Christianity the religion of his empire, Nikolaus was released from prison and became a bishop. He used to walk around Myra in disguise, trying to find out how he could help people in trouble. Once he came upon a poor whose three little sons had been killed by an innkeeper and hidden in pickle jars. The good bishop prayed over them and the boys came back to life. Naturally Bishop Nikolaus became a special friend of all children when he died, the church decided to make him into a saint Nikolaus was adopted by many countries who gave him different names and changed his story a little here and there.

At Christmas we remember the birth of Jesus in Bethlehem. There are many traditions connected with Christmas. This is not surprising when a festival has been celebrated for almost two thousand years and in so many countries Every nation, even every family celebrates the feast in a particular way. Some of the most widespread customs are mentioned here, but there are countless other Christmas traditions which you may come across.

On Christmas Eve children in Britain hang a sock or stocking at the end of their

bed, in the belief that pattering "Christmas" or "Santa Claus" will fill it with toys and good things during the night when they woke up (very early) on Christmas Day. They are rarely disappointed.

Christmas dinner is usually a family gathering at which the main dish is chicken for turkey with many trimmings, followed by Christmas pudding. An added treat for children is the pulling of crackers at this meal for small children. One of the most exciting preparations is helping to small children one of the most exciting preparations is helping to decorate a fir tree with glittering tinsel artificial snow, shining bells, balls and lights. The tree will stand in a corner of the home for about two weeks. Prince Albert first made the custom fashionable in Britain when he and his wife, Queen Victoria were bringing up their own young family. It was a tradition in Germany.

A recent custom is the erecting of a Norwegian Christmas tree in Trafalgar square,

London. Every year since 1946 the people of Norway have sent a huge fir tree to the citizens of London as a way of saying "thank you" for the kindness they showed to Norwegian troops during world war II. The tree stands in the center of Trafalgar Square lit up by six hundred light bulbs.

The custom of sending cards at Christmas, like that of decorated fir trees, was introduced in queen Victoria's reign. The idea may have come from the schoolroom, where children prepared careful messages in copperplate writing, wishing their dear Mama and papa the compliments of the season.

Christmas has many traditions connected with rich, hot and spicy food, which warms people and drives away thoughts of the cold dark season outside. This tradition of feasting goes back to the week long Roman celebration of saturnalia and the Celtic winter solstice festivities.

***

THE SCHOOL-EDUCATION SYSTEM

Jukle Santosh Achutrao

B.A. III Year

S Bala Krishna Joshi defines the term 'School' as, "A School is vibrant community center, radiating life and energy all - round, a school is a wonderful edifice, resting on the foundation of goodwill—goodwill of public, goodwill of the parents of pupils. In a word, a well conducted school is a happy a sacred shrine a social center, a state in miniature and bewitching Brindavan, all beautifully blended into a synthetic structure."

When we turn our attention towards

the etymology of school we find its origin from the Greek word 'Skhole'. It means leisure. It is ironical in the present day context. The very utterance of this word brings to our mind the picture of small children laden with voluminous heavy bags, lots of homework to be written and learnt monotonous classrooms and terrifying school premises. If ever one passes by the pre-primary section, the very sight of bitterly weeping children during the initial months of admission is even worse than the animals in a cage. Even the parents

have to have a stone heart to leave their children shouting and yelling and pleading and crying to be taken back home.

In ancient Greece these schools were meant for self-development. These were discussion forums for the youth that came they're to spend their leisure time. Gradually the teachers that are the more experienced or the elder generation gave specific doses for very limited time and not very often to the younger generation. These activities were never a burden over the so-called pupils. They came these of their own choice and wish and the ones who got into the vicinity of the senior citizens who wished to share their views and teach their latent, were considered the lucky ones or the 'chosen few'. It was in these schools that they spent their leisure time in fruitful activities good for body and mind as well. So school was the place to utilize the leisure hours.

The schools were classified into two broad categories: 'The Traditional Schools' and 'The Modern Schools'.

The traditional schools were those which treated all the students alike and education / knowledge was imported to the class as a whole without any discrimination. The process of teaching and learning was a one way process where the ready-made knowledge was almost thrust upon the minds of the children forcibly without being concerned about their aptitude inclinations or the fields of interest.

These schools began as connecting links between the family and the world outside. It was supposed to be the place of interaction with a large group to widen his outlook, to develop self-confidence independence and make him capable to face

the challenges and problems in life.

School is the best place for the growth and development of intercultural harmony in a natural way. Children from different casts, creeds and communities come and meet here and stay together at the age when they are totally innocent and ignorant from religious and racial discrimination and ill-will for each other. It is here that the child begins to socialize. He begins to understand social behavior in the school. Still more importance can be attributed to the schools in inculcating the values of socialization among the children in the present day context of the nuclear families where the number of offspring is either one or two. But for the school they would grow in isolation or in the company of servants as both the parents are breadwinners, these days. Not all families can provide ample facilities for games and sports and even the cultural activities that are carried out in the school.

To conclude the inevitability of schools cannot be desired but the thing worth considering is the approach and attitude of the school towards the children. What had gone wrong with the system of traditional school was that all the students were being treated alike, like a flock of sheep no heed was paid to the individual according to their varying aptitude and interests.

This was unpalatable to the foresighted modern education namely Herbert, Montessori, Nunn and Tagore. There was need to break the ages of old traditional system and bring about a revolutionary change, to shift the focus from the mass or the group to an individual. For this, various psychological experiments regarding the education of children were made and hence these progressive schools in the modern

society developed and are flourishing still in contrast to the psychological tendencies in traditional schools.

The school is often termed as the second home. On one hand it formally fulfills the function of mental development in a formal manner and on the other hand it takes care of the proper physical, social and emotional development of the child in a non-formal manner thus fulfilling the dual role.

The school is a place where a greater part of the day is spent by the child so it is responsible not only for the mental but also for the physical rather all round development of the child. The school is a miniature of society and helps to develop social feelings in all the children of the school.

In most of the schools the traditional pattern is followed still. Though we are living in a sovereign, socialist, secular, democratic country which was free from the slavery almost half a century ago but still our minds are tied in those invisible bonds. We are still following the British pattern blindly even if it was meant to facilitate the British rule in India and has no implication and suitability in the present context. It is nothing more than a wishful thinking that these schools would ever be able to transmit the culture the morals and the values of our country. The schools have not yet taken the place and the function of the family wholly or partially. Rather they are turning into business shops and shifting their burden to the parents. The teacher believes in the fulfillment of their job by making the student passive listeners. Their active participation is not appreciated in the class by most of the traditional teachers. They term it 'disturbance' and the child is even punished for making the grievous sin of offending the teacher by breaking the continuity of the lecture.

The total personality development of the child is ignored in the rush to cover the course and the irony is that the courses are covered the students pass the examination by learning it mechanically but no mental developments take place. The environment is dull and life-less. The campus has often been without a garden or a field. No such methodology or techniques are used to make the curriculum interesting. Only a very few schools have library, reading rooms. Laboratories and sports facilities. The curriculum prescribed by the government is strictly followed. The local conditions are not given any heed while framing the syllabus and no scope is left for the teacher to modify it and make it suitable for particular situations and conditions. The result is only the gain of the subject matter because in this examination oriented system. The objective is confined only to the passing of examination no other aptitude or quality of the student is paid any heed, too. Individual attention is never paid to the child because the number of students in a class always exceeds the upper limit.

The need to bring about an overall change is the pattern of teaching and learning and the attitude towards the child development needs a change from tip to toe. These traditional schools with rigid, bookish theoretical syllabus can in no way benefit the growth and development of the child. The psychology of the child should be understood.

Our country is free from the foreign rule and accordingly the working and the pattern of our school should also be switched over to the democratic pattern. This would be fruitful for the children as well as the society.

Co-operation is required from the family and society as a whole to change these

schools into progressive schools. Only the education will shift its endowments. No side should be neglected and the school should foster all-round development of the child's personality physical, mental, emotional and social.

To achieve this goal the curriculum is to be made flexible and rectified according to the need of the students and the society. The individual differences and the individuality of the students should not be considered in significant and neither their needs nor their problems.

Moral values and character development should be given due place in the curriculum. The children should not only be literate but educated in the true sense of the word by being self-dependent self-reliant and should become efficient citizens. These traits can be developed by various co-curriculum activities which are creative, constructive cultural and natural and competitive too.

Government should provide more and more facilities for such innovative programs and also teacher's training for the same. There should be more incentives and food pay scales for the teachers so that better and

intelligent people take up the task of molding and framing the citizens of tomorrow.

The schools can flourish as community centers of learning where the social values, norms, evils and the conflicts in the society are faced by the students and they learn to react to such situations correctly in a normal way. The interaction of one school with another with other social institutions, centers etc. will facilitate the active participation of the child in any social functions without any hesitation and hence cherish the social desirable values.

To conclude, the school should remain 'a place of leisure' as it meant originally. The Burden or the stress on the mind of the child prevents him to express his inherent traits and feelings and if these remain hidden the very purpose of child development and his personality development would be beaten. The burden should be shifted to the teacher in the sense that they should exercise their brains to invent and generate new ideas and methodologies to teach the children and let each class be a new experience, full of creativity and constructive activities.

***

SHIVAJI THE NOBLE KING

Thadke abhijeet Ashokrao

B.A Third year

SHIVAJI'S FAMILY :

Of the six children born to Jijabai only two survived. The elder son Sambhaji accompanied his father Shahaji to the south. He died some time prior to 1657 A.D. leaving a son Umaji behind him. Shivaji was the

younger brother of Sambhaji. Venkoji was his stepbrother, the son of Shahaji from his second wife, Tukabai, Venkoji stayed with his father in south and succeeded in establishing a Maratha state at Tanjore.

SHIVAJI'S WIVES :

Shivaji had a number of wives. Most of these marriages were aimed at alliances with important families in Maharashtra.

Shivaji's first wife was Saibai, from the Nimbalkar family of Phaltan. She became the mother of three daughters, and a son, the famous Sambhaji, born on 14th may 1657. Saibai died in September 1659. Shivaji's second wife seems to have been Sagunabai a close relative of Netaji palkar.

Shivaji's third wife came from Gaikwad family. Her name was sakwarbai. Shivaji's fourth wife was the daughter of Jadhavrao, her name was Kashibai.

Shivaji's fifth wife came from the Ingle family. Her name was Putlabai. After the death of Shivaji, Putlabai performed the rite of sati. The Sixth wife of shivaji was Soyraibai from the family of the Mohites. The marriage must have taken place shortly after the death of saibai. Soyraibai became the mother of one daughter and one son, Rajaram. Rajaram was born on 24th February 1670 A.D. Soyraibai died on 27 October 1681.

Shivaji had two more wives, Lakshmibai and Gunvantabai. Thus Shivaji has two sons and six daughters. Both of his sons, sambhaji and Rajaram were to play a notable part in later Maratha history.

SHIVAJI A UNIQUE FIGURE :

There is no satisfactory evidence to support the theory that there was a strong popular movement among the Marathas to rise against their rulers. The entire Maratha Society, wedded to the Vatandari system. The feudal chiefs among the marathas formed the aristocracy of native population. They had wealth, influence, social status and

training in arms. If they had so desired, they could have led rebel lions against Bijapur or the Mughals and fought for freedom. The Ghorpades, Ghatges, Mores, Nimbalkars and Jadhavas were in their own way aristocrats and leaders of society.

It was left to Shivaji to strike out a new path, a path to freedom, a path to a life or self-respect, a life richer and fuller than what the Marathas had ever known. He was no symbol nor a representative of a national movement of freedom for the simple reason that there was no national movement worth mentioning. It was Shivaji and Shivaji alone who awakened national consciousness among his people, who united them under his leadership and led them to the enjoyment of a richer life in an independent state. He thus stands as the leader, the innovator and the explorer of a new path in Indian history. He created a movement. No national movement created him. He inspired others to strive and succeed. He was thus only a self man and leader.

SHIVAJI'S ESPIONAGE :

Shivaji maintained a very highly efficient system of espionage. The English Records speak of his spies being spread in Bombay and Surat. His attack on Shaista Khan, his raids on surat, his conflict with Afzal Khan are only few of the episodes where an excellent system of espionage brought him rich rewards.

MARATHA ARMY :

Shivaji's army had a modest beginning. It consisted of cavalry and infantry. As success attended Shivaji, so his army began to grow. Sabhasad estimates the strength of Shivaji's army to be one lakh and five thousand. Of these sixty thousand 'Shiledars were employed under thirty one colonels.

Forty five thousand horsemen, that is Bargirs, were enlisted under twenty-nine colonels. The infantry consisted of one lakh soldiers placed under thirty-six officers.

The grades of officers in the cavalry consisted of one 'Havaladar' for twenty-five horsemen. Above every five Havaladars was one Jumaldar. Ten Jumaldars were placed under a Hazari, and five Hazaris were under one Panch Hazari and five Panch Hazaris were under a Sarnobat, the commander-in-chief of the cavalry. A similar organization governed the Shiledars.

The infantry too had its own grades of officials. For every ten soldiers there was a Naik, for five Naiks a Havaladar, for two or three Havaladars, a Jumaldar, for ten Jumaldars a Hazari, for five Hazaris, a Panch Hazari, above them was the Sarnobat or the commander-in-chief of the infantry.

Shivaji also maintained a royal guard of two thousand selected soldiers. He also understood the importance of artillery. His important forts were provided with guns of various caliber's. He was keenly anxious that the English and French should supply him with guns and ammunition. It must however be said that the main strength of the Marathas lay in their cavalry, although the infantry as well as the garrisons included a considerable number of musketeers.

SHIVAJI'S NAVY :

To Shivaji must go the credit as being the first Indian ruler to raise a navy. The Mughals being a land power, had utterly neglected maintaining a fleet. In 1659 Shivaji laid the foundations of his Navy by building twenty gallivats in Kalyan, Bhiwandi and pen. By 1664 Shivaji was reported to have fifty ships out of which, seven built at upper 'Chaul'

were completed and about to be put to sea. According to Sabhasad, Shivaji's naval force consisted of four hundred gurabs, turandes, traus galbats, sibds and pagars organised into two squadrons of two hundred vessels. They were placed under Daryasarang and Mainak respectively. Sabhasad mentions the strength of the entire fleet as seven hundred, Shivaji is known to have engaged in foreign trade for which he needed these vessels.

There is no doubt that while Shivaji's navy made things difficult for the Portuguese, the English, and the Siddis, it had only a modest strength. Shivaji's main struggle was with Bijapur and the Mughals, both of land powers and as such most of their energies were spent in fashioning their army only. But both of them had no idea of Navy.

The Portuguese and the English were careful not to displease Shivaji, and, while the siddi had the support of the Mughals, the enforced shelter of the part of Bombay and could occasionally raid Shivaji's territory, he had lost much of his mainland possessions to the Marathas. Shivaji's sea forts too dominated the coastal region.

A SOLDIER & AN ADMIRABLE GENERAL :

Shivaji was an unrivalled soldier. In the camp he led a life of extreme simplicity. The French note, "The camp of Shivaji was without pomp, without women, there were no beggars, only two tents but of simple cloth, one for him and the other for his prime minister. Number of instances can be given of Shivaji's personal courage. In the fight with Afzalkhan and the attack on Shaistakhan, Shivaji showed how he could expose himself to severe physical danger without flinching. It was this capacity to face danger which endeared Shivaji to his men. Extreme rapidity

of movements was an important characteristic of Shivaji's army. Very often Shivaji's enemies were taken by surprise.

Shivaji was served by efficient and energetic comrades. While he was himself present in many of the companions, such as the attack, on Afzalkahn's forces, the battle with Afzalkahn's son near panhala, the attack on Surat, the raids in Khandesh and the Jinji campaign; the planning and strategy of the other campaigns even when led by his generals, were all his own.

Shivaji's military companies were carefully planned. The attack on Surat, the war with the Mughals in 1670, the south Indian campaign of 1677-78 are good examples of his careful planning. It was only through a masterly combination of diplomacy, strategy planning and bold attack, that Shivaji could succeed against enemies who were vastly superior to him in resources.

It was the characteristic of Shivaji that he was never daunted by failures. It was his deep religious fervor, his firm faith in Divine support to what he considered was his righteous cause, which explains how, Shivaji victoriously at his enemies. It was his faith in Divine guidance which sustained him throughout his life.

It was this trait of Shivaji, his planning, his rapid movements, his solicitude for his men, and his readiness to face dangers to his person which won for him the unbounded loyalty and affection of his men. Baji Deshpande, Murar Baji, Ramji Pangare, Narayan Bapuji, Tanaji Malusre, Suryarao Kakde, Prataprao Gujar, Nagoji Jedhe, Baji Pasalkar, and hundreds of common soldiers cheerfully fought and died for him. Among those who served him loyally and with

distinction can be named his civil as well as military officers, Moropant Pingle, Annaji Datto, Niraji Raoji, Hambirrao Mohite, Phirangoji Narsale, Sarjerao Jedne, Anandrao, Santaji, Hiroji and Kondaji Farzand and many others. Shivaji inspired his men to great deeds. Under him thousands of Marathas joined his banner and found a cause worth fighting for. A national army had truly come into existence.

Not that there were no defection from among Shivaji's men. Netaji Palkar, fired by an ambition to improve his prospects, left Shivaji, with what tragic result is known to all. The aristocratic families, like those of Jadhavs, Nimbalkars, and Bhosles, his cousins and kinsmen, kept away from his activities. For his strength Shivaji turned to the common population it into an excellent fighting instrument. It was Shivaji's inspiration which enabled the group of men trained under him to wage a successful war against the Mughals during the closing years of Aurangzab's reign.

CIVIL ADMINISTRATION :

The head of the state was the king, the Maratha state was monarchy. The king was assisted by a council of eight ministers.

- 1) Peshwa the Pant Pradhan
- 2) Muzumdar the Pant Amatya,
- 3) The Waqenavis the Mantri
- 4) Surnis the Pant sachiv,
- 5) Dabir, the Sumant,
- 6) Sarnobat, the Senapati,
- 7) Religious head, Panditrao
- 8) The chief justice, the Nyayadhish.

The Peshwa was the Prime Minister, the Amatya checked accounts of public income and expenditure. The Mantri was the Chronicler. The Surnis or Sachiv was to supervise the accounts of the Mahals and parganas. The Dabir or Sumant was like a foreign secretary, the Sarnobat or the Senapati was the commander-in chief, Panditrao was the ecclesiastical head while the Nyayadhish was the chief justice.

It must not be supposed that Shivaji's council of Ministers was something like a modern cabinet and the king only a constitutional head bound by advice of his ministers. Shivaji's ministers had very little independent authority. They were like the heads of department. Not that they were not consulted by the king when he wanted. But they do not seem to have any great say in policy making in civil matters, or planning in military campaigns. Some of were the good ministers, some of the ministers were good generals too. Moropant, the Peshwa, handled pen and sword with equal efficiency. He distinguished himself greatly in the battle of Salher, and was the author of successful Maratha raids in Khandesh and the Surat region. Annaji Datto was an experienced administrator. He effected land measurement and settlement of revenue in a major part of Shivaji's dominions. And yet he also planned and successfully achieved the capture of Panhala. It was another minister Raghunathpant Hammante who played a prominent part in the Jinji campaign of Shivaji.

It is obvious that in his council of ministers Shivaji adhered closely to the system followed by Bijapur or the Mughal. In one respect however, one notices change for the better.

JUDICIARY :

Shivaji was the head of the Maratha State. As such he was the highest judicial authority. The two ministers in his council the Nyayadhish or the chief justice and the Panditrao incharge of religious matters assisted him in judicial and ecclesiastical matters. Shivaji looked into cases with the help of the ministers and others. This court of justice was called the Dharmashabha. While the panditrao generally dealt with charity grants, or grants to religious personages and institutions, the Nyayadhish had jurisdiction over all suits in the kingdom and tried them according to the principles laid down by Dharma.

At the village, Mahal and provincial level the old system of the Majlis now known as the sabha as well, was continued. There also used to be an officer versed in law to assist the Majlises or Sabhas at various levels. He was known as Sabhasad.

Such was this great man. A man of bold vision, deep religious convictions, but to tolerant of other faiths, a champion of the oppressed, deeply attached to his people, a firm believer in moral values, a great soldier, and a man of thought, as passed since he departed from this world. But his example still continues to inspire millions of his countrymen. Dauntless in face of defeat, and generous in victory, a man who cherished the honor of women, and above all a man who practiced and championed the cause of tolerance to all faiths, Shivaji ranks as one of the greatest figures in India's history.

***

THE ORIGIN OF HAJJ

Mohd. Matin Md. Osman.

B.A Third year

Islam is based on five pillars, of which Hajj is one. The literal meaning of Hajj is to set out for place; However it refers to the annual pilgrimage that Muslims make to Makka with the intention of performing certain religious rites, in accordance the method prescribed by prophet Muhammad (Saw).

The origin of Hajj is rooted in the life of prophet Ibrahim (A.S.). About four thousand years ago, Azhar-idolmaker and a priest, was living in the city of Haran in Iraq. He had a son, Ibrahim. He was intelligent and handsome boy Azhar wanted to train him in the art of idol making. However Allah chose him as his prophet. He guided Ibrahim with blessing. At that time people had forgotten Allah. And a priest class was controlling the temples, supervising worship rite and rituals and conducting marriage and funeral ceremonies, they also foretold the future. The king was in collusion with the priest, both the king and the priest were working to gather to keep the people under their slavery. King had given full backing to the priests and they made the people believe that the King was also God among other Gods. His word was supreme law, his power over them and their properties was legal. Indeed, at that time, worship rites were performed by the people for and before the king, thinking him as the God. In the time like this, the prophet Ibrahim (A.S.) was born in a family of privileged Priest. His forefathers were high priests and it was quite natural that he should follow their footsteps. He received the same education, teaching and training. His father also thought

that Ibrahim should follow the tradition. Many people of his tribe were waiting eagerly for the moment when they could bow their heads before Ibrahim. In this dismal darkness, where not a single soul existed who know or believed in truth.

On reaching maturity, Ibrahim opposed all forms of idol worship and he declared that he would never worship the deities. No sooner had he made this declaration than tribulations and calamities of the greatest magnitude descended / attacked him.

The royal court decided that Ibrahim should be burnt alive. On hearing this horrible punishment Ibrahim (A.S.) willingly come forward, for that he had the unshakable faith in Allah. Namrud – the king, made a large bonfire to burn Ibrahim (A.S.). But Allah saved him with his supreme power and turned the bonfire in to a garden.

After this Ibrahim abandoned his home. He set out with wife and some followers and settled at 'kana', later this kanan is named as 'Palestine'. After leaving his home prophet Ibrahim (A.S.) wandered in Egypt, Palestine and Arabia. His sole ovation, day and night, was to bring the people to worship Allah. Though Ibrahim (A.S.) was old, he no children During his traveling in Egypt he married with Hajara. She was faithful and pious lady. Allah blessed them with a son called Ismail.

Even all these tribulations, there were still some trials left to determine whether Ibrahim's (A.S.) love or faith for Allah was

supreme or not. So he asked Ibrahim to take his wife and the child the barren valley of "Makkah" latter known as 'Makka' leave them alone. At that time Makkah was an unpopulated barren desert. He obeyed Allah's command took his family to Makka. He was very sad to leave them alone in the deserted valley. But he was sure that Allah had some plan, however it was hard for Ibrahim (A.S.) to understand. He left them with a leather bag containing some dates and a small water bag, and set out homeward. Hazrah asked him, 'where are you going, leaving us in this valley where there is no one for company'. She repeated to him many times, but he did not look back at her. Then she asked him, 'Has Allah ordered to do so? He replied, 'yes'. Then she said, 'Then he will not neglect us. What an exemplar faith they had in Allah.

After long time Ibrahim (A.S) returned to Makka fearing the worst but hoping the best. When he reached there he was surprised to see a small town. Now Makka is a city and at the center of it he saw a spring named Zam Zam Hajara narrated Ibrahim (A.S.) all the past events she said "after some time. I and Ismail become thirsty I started looking at ismail tossing in agony. I left him, for I could not endure looking at him, there was no one to help us. Then I found the mountain of 'Safa' the nearest mountain to her on that land, I stood on it and started looking at the valley keenly, so that I might see some body, but could not see anybody. Then I descended from Safa. When I reached the valley I ran in the valley like a person in distress and trouble, till I crossed the valley reached 'Marwa' another mountain near that land and I stood on it and started looking keenly to see somebody but I could not see anybody. I repeated the running between Safa

and Marwa seven times but there was no one to whom I could see or get some help. When I completed my seventh round I saw an angle covering my baby and a spring of water flowed out near Ismail's feet. I rushed to the spring and gave water to Ismail and also quenched my thirst soon after acarvan of 'Banu Jaahram, arrived and decided to stay here with us. Now we have plenty of water and we can grow our food". Ibrahim (A.S.) was deeply touched by this event and thanked Allah for his mercy.

Now Allah asked Ibrahim (A.S.) to build a house for his worship close to the spring of Zam-Zam. It is said in "Quran" that the Kaba. The house of Allah, is the first house built to worship Allah. It was first built by Prophet Adam (A.S.) the children of Adam (A.S.) worship Allah in Kaba. However as the time passed people forgot both, teaching of Adam (A.S.) and the Kaba. After some time it become a deserted valley. Eventually they had forgotten the place of Kaba..Then Ibrahim (A.S.) started to buil the kaba with the help of his son, Ismail and Jibrail-and angled, was its engineer. At the time of building of the Kaba Ibrahim (A.S.) was 100 year old and his son Ismail 30 year old. Ibrahim (A.S.) Ismail and the people of Makkah were very happy to see the Kaba standing in there midst. Allah asked Ibrahim (A.S.) to declare the Hajj an obligatory for every Muslim who can afford to travel to Makkah. This building was not intended for worship only, as mosques are, but it is a world-wide gathering point for believers in Allah, and to assemble to work ship Allah in congregation and go back to there countries carrying with the holy message.

The test of Ibrahim (A.S.) was still not over. Allah gave him a dream where he saw that he, himself sacrificing his son. From this

dream he convinced that it was not dream but the will of Allah. He felt very sad to sacrifice his only son with his own hands. However he was completely trusted in Allah, he loved him more than any human being, even his own son. Ibrahim (A.S.) intimated the dream to his son. His son also had the same unquestioning faith as his parents had, the son did not offer any excuses.

Father and son set off to the designated place. When they reached their destination "Saitan" tried to tempt Ibrahim. Ibrahim threw stones at Saitan. After that he laid down his son on the ground and began to pass the knife over Ismail's neck. But he couldn't do it and his eyes became full with tears. Ismail the son, saw tears in his eyes and suggested him that he should wrap handkerchief on his eyes, so his love does not overwhelm him in disobeying his master. However Allah did not want to take the life of Ismail. Then after, Ibrahim wrapped

up his eyes and began to cut the neck when he opened his eyes he was surprised to see that he had cut a ram instead of his son.

Allah mostly like the faith and the act of the father and son. And in the remembrance of them Allah declared that every Muslim who can afford should sacrifice a sheep, ram camel etc.

This is the story of the beginning of Hajj. I think you now understand that Makka was the headquarter for the mission of the first prophet appointed to propagate the message of Islam. And Kaba was the focal point from where this preaching was spread across the world and rites of Hajj were introduced prophet Muhammad (SWA.), he said that all believers should gather at this center every year like the wheel revolving around its axial.

***

SARASWATI

Miss Anupana Kalyani

B.A Third year

Saraswati is one of the few important goddesses in the vedas who remain significant in Hinduism. In the vedas, her character and attributes are clearly associated with the mighty Saraswati River. She is the earliest example of a goddess who is associated with a river in the Indian tradition. As a river goddess, she is praised for her ability both to cleanse and to fertilize.

In classical and medieval Hinduism Saraswati is primarily a goddess of poetic inspiration and learning. She becomes

associated with the creator god Brahma as a his daughter. In this role, she is creative sound, which lends to reality a peculiar and distinctive human dimension. Saraswati is worshipped throughout Indian as well as by school children as the patron goddess of learning.

Saraswati as the River !

Saraswati as the embodiment of the Saraswati River is significant in both a historical and a theological sense. The goddess Saraswati, then, represents a very

early example of this tendency in the Hindu tradition.

Speech is also important and revered because it permits the communication between people. Speech, to a great extent, sets human being apart from all animals. Speech is also associated with rationality and refinement. Speech represents coherent sound that permits the transmission of ideas, wisdom and culture. As the embodiment of speech, then Saraswati is present wherever speech exists. And so it is that she is prominently associated with the best in human culture, poetry, literature, sacred rituals, and rational communication between individuals.

Saraswati is also identified with thought and intellect. Not only is the speech in the form of coherent sound, but it underlines or makes speech possible, namely intelligence and thought. This association is indicated in such epithets for her as 'Kalpanashkti' (who is the power of forming ideas), and 'Pratibha' (intelligence). As thought and intellect. Saraswati is thus identified with the distinctive ability that distinguishes human beings as special, reasoning. For she represents the peculiar human ability to think, which is precisely the ability that has permitted human beings to create and imagine the innumerable cultural products, from cooking pots to philosophic systems.

As mind, intellect and thought she inspires the art and sciences she is also the accumulated product of human thought. She is the sum of the human intellectual tradition as preserved in the sciences. She manifests and is especially revered in schools and wherever education takes place.

Saraswati is also said to underline,

inspire, or embody the arts. She is said to provide inspiration to poets and to affirming. The river goddess Saraswati of the vedas is a prototype or such important later river goddesses as Ganga and Jamuna.

The waters of Saraswati River enrich the land so that it can produce fertility. Secondly, Saraswati represents purity, as does water, particularly running water.

A particularly Indian association with rivers is the imagery of crossing from the world of ignorance or bondage to the far shore, which represents the world of enlightenment or freedom. The river represents a great purifying power in which the pilgrim drowns his old self and is born anew, free and enlightened.

Early vedic references make it clear that the Saraswati River originates in heaven and flows down to the Earth. This idea, also occurs in the case of such important later river goddesses as Ganga, is a way of asserting the sacred nature of the rivers.

Saraswati in Later Hinduism

Saraswati's connection with a river steadily decreases in later Hinduism. Although she continues to be associated with a river in some late sources, her characteristics and appearance increasingly bear little relation to a goddess who embodies the sacredness of a river.

In any case, Saraswati increasingly becomes a goddess associated with speech, learning, culture and wisdom; most post-vedic references to her do not even hint that at one time she was identified with a river.

In later Hinduism Saraswati is sometimes said to have been born from the

god Brahma. Brahma, desiring to create the world goes into meditation, whereupon his body divides in two, half male and half female. Enraptured by his female half, who is Saraswati. Brahma desires her, mates with her, and creates the demigod manu, who subsequently creates the world. A similar version of her origin is found in the 'Devibhagaata-purana'. Saraswati is also often said to have her origin in and to reside in the mouths or on the tongues of the god Brahma. When Brahma undertakes the creation of the world through creative speech, the goddess Saraswati was born in his mouths. (Brahma has four or five heads).

Far more characteristic of the later Saraswati is, her association with speech. Even in the Riqveda she is called impeller of true and sweet speech and awakener of happy and noble thoughts. Such epithets as 'Vagdevi' (goddess of speech) and 'Mahavani' (possessing great speech) are often used for Saraswati. Her mythological identification with the tongue of Brahma underlines her identification with speech of creative sound.

The importance of speech in Hinduism is both ancient and central. The potency of speech and sound is also seen in the centrality of mantras in Hinduism. A mantra, which may consist of words or of sounds alone, is held to possess great power. Indeed, the mantra of a given deity is declared to be equivalent to the deity itself. To pronounce a mantra is to make the deity present. The name of deity and the deity itself are equivalent. There resides in sound a potent quality; and this quality is embodied in the goddess Saraswati. Poets often praise her assistance or ask for her help. She is said to be associated with 'The Gandharvas', a

supernatural race that excels at dancing. And she is often associated with music, both instrumental and vocal. In short, Saraswati manifests wherever human culture exists. Inspiring and embodying both the arts and science in human culture, she represents the greatness of human civilization in all its richness and diversity.

Saraswati's iconography illustrates her associations with culture. Particularly the arts and sciences, and shows her to be a goddess who is for the most part set apart from the natural realm of growth, fertility, blood and other phenomena often associated with or central in the iconography and mythology of other goddesses. She is usually depicted as having four hands, and the most common items held by her are 'a book', 'a lute' (vina), 'a rosary', and a water' pot. The book associates her with the sciences and with learning in general. The lute associates her with the arts, particularly the musical arts, and the rosary and the water pot associate her with the spiritual sciences and with religious rites.

The predominant themes in Saraswati's appearance are purity and transcendence. She is almost always said to be pure whit like snow, the kunda flower or to shine brilliantly and whitely like in numerable moons. Her garments are said to be fiery in their purity, or they are described as white, and she is sometimes said to be smeared with sandal wood paste. Saraswati's gleaming with body and garments express her purity and transcendence, and these themes are in keeping with her typical association with 'The sattva' guna, the pure, spiritual thread or Prakrti. Saraswati is usually portrayed as calm and 'peaceful'. These qualities are

conveyed in the serene, white images of her in Hindu art.

Saraswati's transcendent nature, Which removes her from the impurities of the natural world and its rhythms of growth and fertility, is also suggested in her vehicle, 'the swan'. 'The swan' is a symbol of spiritual transcendence and perfection Hinduism. Spiritual masters and heroes are sometimes called supreme swans ('paramahansa') in that they have completely transcended the limitations and imperfections of the phenomenal world. Saraswati, astride her swan, suggests dimension of human existence that rises above the physical, natural world. Her realm is one of beauty, perfection, and a grace. Saraswati astride her swan beckons human to continued cultural creation and civilized perfection.

Saraswati is also typically shown seated on a lotus. Like the swan the lotus seat of the goddess suggests her transcendence of the physical world. Although rooted in the Mud (like man rooted in the physical world) the lotus perfects itself in a blossom that has transcended the mud. Saraswati inspired people to live in such a way that they may transcend their physical limitations, through the ongoing creation of culture.

The benefits to be derived from the worship Saraswati, of the blessing that she is expected to bestow on her devotees usually relate to the themes that we have noted as central to her character. She gives 'Wisdom', poetic inspiration', and artistic skill'. She removes speech defects and dumbness and grants charming speech and musical voice. She is primarily the goddess of wisdom and learning and specializes in promoting

success among philosophers, scholars, and artists, who are her special devotees.

A persistent theme in the Hindu tradition is that human destiny involves the refinement of nature. Although the ultimate goal or the religious quest may be 'moksa', the complete release from the phenomenal world. Hindus affirm that being fully human necessities moulding enhancing and refining the natural world in order to make it habitable for human beings. Such important Hindu idea, as dharma, the samskras (life cycle rituals), and the varna-jati (caste) system all suggest this emphasis. Artistic creation and the accumulated knowledge of the science, including philosophy, human culture and demonstrate the extraordinary ability of human beings to mold and refine the natural world into something beautiful and specially human. Saraswati presides over and inspires this dimension of being human in the Hindu tradition.

Many goddesses both within and outside the Hindu tradition gain their immense vitality and popularity through their association with certain aspects of the natural world. Hinduism also attributes great power to goddesses. 'Hindu goddesses seem to be particularly popular among women and to specialize in family and domestic blessing. Many goddesses provide models for the most signification female roles in Hindu culture. Saraswati's pure, milky with appearance and completely sattvic nature dissociate from the vigorous, fecund sap of fertility. She is said to give birth to the artistic creations by providing inspiration or to have given birth to the vedas in the sense that she personifies wisdom. In the Devi-bhagavata purana she is said to be ascetic in nature and to grant

boons to those who perform asceticism. Her presence is sought in libraries and schools, by those who create and bear culture in the ongoing task of transforming the natural world into a refined and civilized habitation for human beings.

Through out North India today Saraswati's special puja is celebrated in early spring. On this day, images of the goddess are established in schools and universities, and special cultural programs take place.

At Banaras Hindu University there is a procession of faculty and student on this day (which corresponds to the anniversary of the university's founding). This is also the day when books, pens, musical instruments, and gurus are formally worshipped.

***

اقوال۔ شیخ عبدالقادر جیلانی

- (۱) سب سے اچھی زندگی دوسروں کے کام آنا ہے۔
- (۲) خوش رہنا چاہتے ہو تو دوسروں کو خوش رکھنے کی کوشش کرو۔
- (۳) اپنی روزی کا بوجھ کسی پر نہ ڈالو
- (۴) صبر کو اپنا شعار بناؤ، یہ دنیا تمام تر آفات کا مجموعہ ہے۔
- (۵) ہمت والا وہ ہے جو اپنے نفس سے دنیا کی محبت خارج کر دے۔
- (۶) غفلت کی علامت اہل غفلت کی صحبت ہے۔
- (۸) نہ کسی سے محبت میں جلدی کرو اور نہ نفرت میں
- (۹) جو اپنے نفس کی تربیت نہ کر سکا، وہ دوسرے کی تربیت کیا کرے۔
- (۱۰) افلاس بعض گناہوں سے چھاتا ہے۔
- (۱۱) کفرانِ نعمت اور خود ستائی دونوں قربِ حق کی ضد ہیں۔

غزل

جب سامنے ان کا رخ انور نہیں ہوتا
منظر بھی نظر میں مری منظر نہیں ہوتا

اللہ نے عشا ہے اسے صبر و تحمل
آپے سے سمندر کبھی باہر نہیں ہوتا

سلطاں ہے اگر کوئی تو ہے کوئی بھکاری
ہر شخص مندر کا سکندر نہیں ہوتا

میدان میں کوئی جم کے نہیں لڑتا
لشکر میں اگر صاحب لشکر نہیں ہوتا

اس جرم میں دیتا ہے سزا ہم کو زمانہ
جس جرم کا اطلاق بھی ہم پر نہیں ہوتا

اس شمع کو جلنے نہیں دیتی ہیں ہوائیں
جس شمع کو فانوس میسر نہیں ہوتا

تعلیم نسواں

جمالت کا عرفان علم کہلاتا ہے۔ علم اور تعلیم کی اہمیت سے کسی کو انکار نہیں۔ لیکن لڑکیوں کو کون سی تعلیم دی جائے؟ کس طرح تعلیم دی جائے؟ اس پر سر سید احمد خان اور اکبر الہ آبادی میں برسوں معرکہ آرائی رہی۔ یہ سچ ہے کہ کوئی قوم اپنی آدھی آبادی کو جاہل رکھ کر، علم سے بے بہرہ رکھ کر ترقی کی دشوار گزار راہوں پر آگے نہیں بڑھ سکتی۔ اسے اپنی آدھی آبادی یعنی صنف نازک کو علم کے زیور سے آراستہ کرنا ہی پڑے گا۔ تعلیم نسواں میں اضافہ کئے بغیر ہم آج کے اس دور مسابقت میں بہت پھٹھو جائیں گے کیوں کہ اگر مرد سماج کے اندر ریڑھ کی ہڈی ہے تو صنف نازک اس ریڑھ کی ہڈی کا مغز کا گودا ہے، جو اعصاب کا مسکن ہے اور تعلیم ہی سے اسے تندرست رکھا جاسکتا ہے۔ اسے غیر صحت مندر رکھ کر کوئی بھی قوم اپنی بہتری اور عروج کا تصور نہیں کر سکتی۔

اور دوسری سب سے بڑی وجہ یہ ہے کہ اسی کی گود میں آنے والی نسل پرورش پاتی ہے، پروان چڑھتی ہے۔ اسی لئے شاعر کہتا ہے کہ

اے کہ تیری گود میں پلتی ہے تقدیر اُمم

چونکہ اسی کی گود میں قوم کا مستقبل پروان چڑھتا ہے، اس لئے نہرو نے کہا ہے کہ ” ایک

لڑکی کو تعلیم دینا ایک خاندان کو تعلیم دینے کے برابر ہے “

لیکن والدین کو اس بات پر نظر رکھنی چاہئے کہ ان کی لڑکیاں اسکول یا کالج میں واقعی تعلیم حاصل

کر رہی ہیں یا مغربی معاشرے کی بھول بھلیوں میں کھوتی جا رہی ہیں۔ کہیں بے باکی و بے پردگی ان کے لئے

دوبال جان تو نہیں بن رہی ہے، حتیٰ کہ پائیلیٹ تک بن رہی ہے اور اسکولوں کے نتائج میں خاص طور سے

میرٹ لسٹ میں لڑکیوں کی تعداد لڑکوں کی تعلیم کے ضمن میں نہ صرف بیدار ہے بلکہ لڑکیاں بھی اس موقع

سے ماندہ اٹھانے سے بالکل نہیں چوک رہی ہیں۔

ہونا یہ چاہیے کہ سات سال کی عمر سے ہی بچے کو پڑھایا جائے۔ پہلی دوسرے اور تیسری جماعت میں صرف مادری زبان اور علم الحساب میں تفریق ہی سکھائی جائے لیکن آج کے نظام تعلیم میں پہلی دوسری جماعت میں ہی بڑے بڑے حسابات، جغرافیہ، ماحولیات تک کا بوجھ ان پر ڈال دیا گیا ہے۔ جبکہ ہونا یہ چاہیے کہ چوتھی جماعت تک تربیت اور کھیل کود کو فوقیت دی جانی ہے۔

پانچویں، چھٹی اور ساتویں جماعت میں سائنس، تاریخ، جغرافیہ اور اختیاری زبان کی ابتدائی معلومات دی جانی چاہیے۔ لیکن آج کے دور میں ان کلاسوں میں مذکورہ مضامین میں وہی کچھ پڑھایا جاتا ہے جو آگے چل کر اعلیٰ جماعتوں میں یہی کچھ پڑھتے ہیں۔ اور بچوں پر ذہنی دباؤ کا ماہرین کو کچھ خیال نہیں۔ موجودہ نظام تعلیم میں یہ تبدیلی بھی ناگزیر ہے کہ میٹرک اور بار ہویس کے طرز پر ساتویں کے طلباء کا بھی مرکزی امتحان ہونا چاہیے۔

آج کے تعلیمی نظام میں آرٹس، کامرس کی لائن گیارہویں جماعت کے بعد الگ ہوتی ہے۔ اسے اگر آٹھویں جماعت سے ہی نافذ العمل کیا جائے تو مختلف لائن میں مکمل عبور رکھنے والے خاصی تعداد ہمارے ہاتھ آئے گی۔ کیوں کہ میٹرک کے بعد ۵۰ فیصد سے زائد طلباء اسکول سے رشتہ منقطع کرتے ہوئے نظر آتے ہیں۔ طلباء اور سرپرست کی پسندیدہ تعلیمی شاخوں میں انھیں داخلہ مل جائے تو اس سے تعلیمی بہتری کی امید ہے۔ کیوں کہ بہت سے طلباء ریاضی لازمی مضمون ہونے کے باعث میٹرک میں فیل ہو جاتے ہیں اور وہ دل برداشتہ ہو کر تعلیم سے منہ موڑ لیتے ہیں۔ موجودہ نظام تعلیم کی سب سے بڑی خامی یہ ہے کہ اس کا رشتہ روزگار سے نہیں جوڑا ہے۔ مختلف پیشہ ورانہ اور ٹیکنیکل کورس دسویں لے بعد ہی شروع کئے جائیں تاکہ دلچسپی واستعداد رکھنے والے طلباء خود کو ذہنی طور پر تیار کر لیں۔

موجودہ نظام تعلیم کی سب سے بڑی خامی کرپشن اور بد عنوانی ہے۔ اخبارات و رسائل میں اس کے تعلق سے اکثر آواز اٹھائی جاتی ہے۔ ضرورت ہے اس نظام کو مات کر دینے کی۔

آج کا نظامِ تعلیم

تعلیمی نظام ہی ایک ایسا ہتھیار ہے جس سے کوئی قوم اپنے سامنے حل طلب مختلف مسائل کا سامنا کرنے کی سکت پیدا کر سکتی ہے۔ جدید چیلنجز کا مقابلہ کرنے کے لئے ہمارے پاس سوائے تعلیم کا ایک معقول نظام وضع کرنے کا کوئی ذریعہ نہیں۔ کیوں کہ تعلیم انسان کی ذہنی، فنی، قلبی، فکری اور عملی نشوونما کے لئے آج حیات کا درجہ رکھتی ہے۔

لیکن افسوس ۱۹۸۶ء کو پارلیمنٹ میں نئی تعلیمی پالیسی پیش کرتے وقت وزیر اعظم نے قوم کے سامنے بر ملا اس بات کا اعتراف کیا کہ ہمارا نظام مطلوبہ نتائج برآمد کرنے میں ناکام رہا ہے اور یہ کہ اسے ہمیں بدلنا ہوگا۔ اس کے بعد بحث و مباحثہ اور قومی پیمانے پر نودو تبصرہ کے بعد نئی تعلیمی پالیسی کا اعلان و نفاذ ہوا۔ لیکن دس سال بعد صورت حال وہی ڈھاک کے تین پات رہی۔

آج کا نظامِ تعلیم جدید تقاضوں سے ہم آہنگ نہیں۔ تعلیم کو روزگار سے جوڑنے کے سارے جتن ناکام ہوئے۔ آج بھی تعلیم یافتہ بے روزگاروں کی ایک فوج تیار کھڑی ہے۔ یہ ہمارے تعلیمی نظام کا سب سے بڑا نقص ہے۔

چوس کے کھیلنے کو دہانے کے دن ہوتے ہیں اور اس پر گدھوں سے بھاری بوجھ بستوں کا لادنا ہے۔ بڑوں پر ٹیکسوں کا بڑھتا ہوا بوجھ اور نونہالوں اور طلبہ پر بستوں کا بوجھ یہ ٹھننے اور مضموم ذہن چمنھس کے جی۔ کے نام پر رگید اجاتا ہے۔ اسے تو قانوناً بند کر دینا چاہیے۔ شادی کی قانونی عمر سے پہلے بھی نوجوان شادی کے لائق ہوتے ہیں لیکن اس کی جسمانی پختگی اور ذہنی بلوغت کی بنیاد پر شادی کی ایک قانونی عمر کا تعین کر دیا گیا ہے اس طرح ساڑھے تین سال سے چار سال کی عمر کے بچے بے شک کچھ سیکھنے کے اہل ہیں لیکن جسمانی پختگی اور ذہنی شعور کا فقدان ہوتا ہے۔

خواندگی مہم اور تعلیم بالغان

دنیا میں تعلیم کو ہمیشہ ہی سب سے زیادہ اہمیت حاصل رہی ہے۔ وہ قومیں جو تعلیم کی دولت سے مالا مال ہوتی ہیں۔ وہ ترقی کرتی ہیں۔ اور جو اس میدان میں پیچھے رہتی ہیں۔ وہ دیگر قوموں کی غلامی کرتی ہیں۔ وہ غلامی چاہے سیاسی ہو یا معاشی ہو یا صنعتی۔ دنیا میں تمام ممالک تعلیم کو پھیلانے کے لئے اپنی پوری پوری کوشش کر رہے ہیں یہی وجہ ہے کہ ہمارے ملک میں اکثر غریب ہے۔ اس لئے یہاں عوام تعلیم سے زیادہ روٹی کے لئے پریشان رہتے ہیں اور تعلیم حاصل کرنے کے بجائے بچپن سے ہی محنت مزدوری کرنے لگتے ہیں۔

چتر مزدوری ہمارے ملک کا سنگین مسئلہ ہے۔ اور دوسری وجہ یہ ہے کہ غربت اور منگائی کی وجہ سے تعلیم کا خرچ ان کے والدین نہیں اٹھاتے، اس لئے خواندگی کا اوسط کم ہو جاتا ہے اور یہی سچے جب بڑے ہوتے ہیں تو وہ جاہل یا ناخواندہ رہ جاتے ہیں۔

ایسے ہی ۸ سے ۱۸ سال کے درمیان جاہل اور ناخواندہ لوگوں کو تعلیم کے زیور سے آراستہ کرنے کے لئے حکومت مختلف سماجی و فلاحی اداروں کے تعاون سے تعلیمی مہم چلا رہی ہے، جسے خواندگی کی مہم یا تعلیم بالغان کہتے ہیں۔

ملک میں بالغوں کے لئے تعلیم کا اوسط بہت ضروری ہے کیونکہ اس سے ان میں سیاسی و سماجی شعور پیدا ہوگا۔ وہ اپنے حقوق و فرائض کو پہچان سکیں گے۔ ان کے اندر اچھے اور بُرے کی تمیز پیدا ہوگی۔ اور خصوصاً خواتین میں خواندگی کی مہم سے ان کی ضعیف الاعتقادی اور دقیانوسی میں کمی آئے گی۔ ان کے شعور میں اضافہ ہوگا۔

نوجوانوں میں خواندگی کا اوسط بڑھنے سے منشیات اور بُری عادتوں سے بچیں گے، وہ خود علم کی اہمیت کو سمجھیں گے اور اپنے بچوں کو تعلیم کے زیور سے آراستہ کرنے کے لئے جتن کریں گے تاکہ ان کے سچے جہالت کی دلدل سے باہر نکل سکیں۔ ملک میں خواندگی کی اس مہم کو کامیاب ہونا ہی چاہئے۔ کیوں کہ ملک کی ترقی پر اس کا بہت بڑا اور مددگار ہے۔

☆☆ غزل ☆☆

سر پہ احسان کم سے کم رکھئے
جان پہچان کم سے کم رکھئے

نہ ہوں پورے تو کوئی غم بھی نہ ہو
دل میں ارمان کم سے کم رکھئے

جان لے کر ہی یہ نکلتا ہے
غم کو مہمان کم سے کم رکھئے

لوگ کچھ دیکھ کر بھی جلتے ہیں
ظاہری شان کم سے کم رکھئے

اب کہاں وقت ہے نبھانے کا
عہدو پیمان کم سے کم رکھئے

محمد ادریس

بی۔ اے۔ سال دوم

قطعات

بڑھ گئی ہے جینز کی لعنت
کنواریاں مفلسی سے مرتی ہیں
ظلم کب تک یہ ہوگا اے مالگ
دلہنیں صرف آپہں بھرتی ہیں

ہوا پر جو اچھلتے جا رہے ہیں
وہی آگے نکلتے جا رہے ہیں
حسد کی آگ کے شعلوں میں دیکھو
کئی کم ظرف جلتے جا رہے ہیں

جر کر کے کیسے بے چارے پڑھیں
درس میں طلباء کا دل لگتا نہیں
سر پرستوں کو ہے فخر روزگار
کھل کھلا کر کوئی بھی ہنتا نہیں

حسٹ کا مرکز ہیں مشکل مسئلے
ان میں کوئی مسئلہ دلجو نہیں
بے مزہ ہے مھل دانشوراں
گفتگو میں پیار کی خوشبو نہیں

مہ جبین بی۔ اے۔ سال اول

نظر میں مھوڑ ہو گئیں۔ اور انھوں نے اس پاکیزہ دوشیزہ پر کچھ اچھالنے کی حماقت کی، اور اپنے ہی ہاتھ گندے کر لئے۔ انھوں نے انشاء درنگین کو غزل کا امام سمجھا اور اسے ”نیم وحشی صنف سخن قرار دے کر اردو دنیا میں معتبوب ہوئے۔ لیکن رشید احمد صدیقی صاحب کی مہمائے نظر نے جب غزل کی وسعت گہرائی اور گیرائی کا جائزہ لیا تو پکار اٹھے ”غزل اردو شاعری کی آبرو ہے۔“ غزل عورت کو بھی کہتے ہیں، عورت سے بات کرنا بھی غزل ہے، تیر نیم کش سے لہذا لہان آہ کی آہ بھی غزل ہے اور وارداتِ عشق بھی غزل ہے، نیز وارداتِ قلب کے لطیف جذبات کے اظہار کا نام بھی غزل ہے۔ غزل موضوع کے حصار میں مقید نہیں۔ میر کے دل کی درد انگیز صدا ہے غزل یہ غالب کی وسعتِ نظر کی گہرائی بھی ہے۔ اور اقبال کے فن کی بلندی بھی ہے قلی قطب شاہ کے وصل کی حلاوت بھی غزل ہے۔ فراق کے فرقت کی تڑپ بھی غزل ہے۔

غزل کے ہر شعر میں ارتباط باہم کے باوجود پولیس پریڈ کی طرح انفرادی وجود قائم رہتا ہے اس کا پہلا شعر جو ہم ردیف و قافیہ ہوتا ہے اسے مطلع اور آخر میں شاعر کے تخلص کا شعر مقطع کہلاتا ہے۔ غزل کا اور کوئی حمد کا نمائندہ بن کر بارگاہِ ریزدی میں جیننِ نیاز خم کرنے پر مجبور کر دیتا ہے۔ کوئی شعر نعت کا نمائندہ بن کر سبز گنبد کی ہریالی سے آنکھوں کو منور کر دیتا ہے۔ کوئی شعر مثنوی کی وسیع جھیل کو تلیح کے کوزے میں بند کر دیتا ہے اور کوئی شعر حُبِ لوطنی کی طویل نظم کی کڑیوں کو ایک شعر میں مقید کر دیتا ہے اور کوئی شعر مرثیہ کی بُردِ دردِ صدا کا اکیلا نقیب بن جاتا ہے۔ یہ خوفِ صرف غزل کے اشعار میں ہے کہ وہ حسن کی رنگین وادیوں کی سیر بھی کرادے اور زندگی کے سنگلاخ اور بجزدیرانوں میں بھی بھٹکادے، مہذب کی بڑ بھی غزل ہے اور محبوب کا پاگل پن بھی غزل ہے۔

اردو شاعری کی ہر صنف سخن مقبولیت کے اعتبار سے اتار چڑھاؤ کا شکار رہی ہے۔ اور کچھ اصناف تو اب قصہ پارینہ بن چکی ہیں۔ لیکن غزل کا جادو آج بھی سرچڑھ کر بول رہا ہے کیوں کہ غزل زمانے کے ادبی تقاضوں کو پورا کرتی ہے اسلئے رشید احمد صدیقی صاحب کے اس زرین قول کی تائید ہر ادب نواز کرتا ہے کہ غزل اردو شاعری کی آبرو ہے۔

﴿ غزل اُردو شاعری کی آبرو ﴾

شاعری لفظ شعور سے مشتق ہے۔ جب شاعر اپنے احساسات، جذبات اور افکار کے پھولوں کو بحر و وزن کے دھاگوں میں پروتا ہے۔ تو شعر بنتا ہے۔ اور شعر کی نغمگی، موسیقیت، موزونیت اور برجستگی براہ راست انسانی قلب و روح کے لطیف تاروں کو چھیڑ دیتی ہے کیوں کہ

دل سے جو بات نکلتی ہے اثر رکھتی ہے

پر نہیں طاقت پرواز مگر رکھتی ہے

شعر مختلف اصنافِ سخن کے ہو سکتے ہیں حمد، قصیدے، رباعی، غزل، قطعہ، مثنوی اور منقبت مختلف اصنافِ سخن ہیں حمد اور نعت کا تقدس و فوقیت سب سے بالا۔ لیکن دیگر اصنافِ سخن کے مقابلے میں غزل کی مقبولیت سب پر حاوی ہے۔

در اصل اصنافِ سخن کے تاج میں دمکتا ہوا کوہِ نور ہیرا ہے غزل عروسِ ادب کے سہاگ کا جھومر ہے غزل آثارِ الصنادید ادب کا تاج محل ہے غزل۔ عشق کی نغان بھی غزل ہے اور حُسن کا مرانی بھی غزل ہے۔

غزل دراصل ایک بحرِ بحرِ بحر ہے، جس میں حب الوطنی کی پاکیزہ گنگامد غم ہو جاتی ہے اسی سمندر میں پیار و محبت کی جمنائیں آملتی ہیں۔ انسانی جذبات کی طغیانی کی آماجگاہ بھی غزل ہے۔ مظلوموں کی آہوں کے طوفان بھی اس میں اٹھتے ہیں۔ غزل وہ بحرِ ذخار ہے جس میں انسانیت کے اعلیٰ اخلاق و کردار کے مینارہ نور بھی روشن ہیں۔ زندگی کے کرب کی بھنور بھی اس میں ہے اور زندگی کے سرد گرم روؤں کی دھارا میں بھی اس میں پناہ پاتی ہیں۔

لیکن لکھنوی مکتب فکر کے مختصر دورِ ابتدال کے حصار میں تنازعہ ناقد کلیم الدین احمد کی کوتاہ

دوستی کا جذبہ

ایک بڑے خوبصورت اور مقدس جذبے کا نام دوستی ہے جو سونے کی طرح مہنگی اور چاندی کی طرح چمکیلی تو نہیں لیکن ان دونوں سے زیادہ پُرکشش ہے۔

انسانیت کے ہزاروں سال پہلے پہاڑوں کی بلندی، جھرنوں کا ترنم، کلیوں کی معصومیت، پھولوں کا تبسم، فرشتوں کی روشنی اور خلوص و محبت کے سمندروں کو ایک ساتھ جمع کیا اور پھر ایک رشتہ بنایا جس کا پیارا نام دوستی رکھا۔ دُنیا میں کوئی چیز بھی رفاقت سے بڑھ کر نہیں۔ کوئی شے ایسی نہیں جو پُر خلوص اور سچی دوستی

کے علاوہ کامیاب ہو۔ ہاں دوستی قائم رکھنے کے لئے تم اپنے دوست کے جذبے کا احترام کرو۔

سچا اور پُر خلوص محبت کرنے والا دوست خدا کی طرف سے انمول تحفہ ہے۔ اگر تمہارا دوست تم سے رڈٹھ جائے تو اسے منالو کیوں کہ موتی کی مالا چاہے جتنی مرتبہ ٹوٹی ہو اس کے موتی اتنی ہی مرتبہ دوبارہ چُنے جاسکتے ہیں۔ دوستی کے جذبات ایک شفاف پانی کے چشمے کی طرح ہوتے ہیں بارش کی بوندوں کی طرح پاکیزہ چاندنی کی ٹھنڈی سی روشنی کی طرح پُر سکون ستاروں کی طرح چمکتی اور سورج کی کرنوں کی طرح دمکتا پُر خلوص ہندھن ہے۔ وہ شخص انتہائی خوش نصیب ہے۔ جس کا کوئی سچا دوست ہے اور اس کے دوست اس کو عزیز رکھتے ہیں وہ شخص انتہائی بد نصیب ہے جس سے لوگ بیزار رہتے ہیں۔ دوستی کا جذبہ ایک ایسا جذبہ ہے جو خدا کے نزدیک بھی بہت بڑا ہوگا۔ دوستی بے لوث ہو جس میں کوئی حسد یا تکرار نہ ہو۔

۱۹۳۳ء میں جب جرمنی پر ہٹلر کی حکومت ہوئی تو آئن اسٹائن کو ترک وطن کرنا پڑا۔ کیوں کہ وہ یہودی تھا۔ جرمنی سے نکل کر آئن اسٹائن امریکہ کا شہری بن گیا اور برلن یونیورسٹی میں اونچے درجے کی ریاضیات کی تعلیم دیتا رہا۔ بعض سیاسی معاملات میں بھی سرگرمی سے حصہ لیتا رہا۔ آئن اسٹائن نے پریزیڈنٹ روز ویلٹ کو ایک چٹھی لکھی تھی۔ اس چٹھی سے متاثر ہو کر امریکہ میں جوہری توانائی کی تحقیقات کا کام شروع کیا گیا۔ اپریل ۱۹۵۵ء میں وفات پائی۔

استاد اور شاگرد کے فرائض

بشری بیگم
گیارہویں سائنس

قرآن پاک علم و دانش کو انسان کی حقیقی زندگی سمجھتا ہے کیوں کہ اگر دانش نہ ہو تو انسان میں اور حیوان میں کوئی فرق نہیں لندا ہر طالب علم کو چاہیے کہ اپنے استاد کو زندگی کا خزانہ تھوڑ کرے جس سے وہ بہتر توجہ حاصل کرتا ہے طالب علم کے لئے لازمی ہے کہ اپنے آپ کو استاد کا غلام سمجھے اور اس کے احترام اور تعظیم میں کوتاہی نہ کرے۔ اگر استاد تعلیم و تربیت کے دوران غصے اور سختی کا اظہار کر لے تب بھی اس کے مقابلے میں ناراضگی نہ دکھائے اس کے سامنے اور اس کی غیر حاضری میں اس کی زندگی میں اور اس کی موت کے بعد بھی اس کی عزت اور احترام میں کمی نہ آنے دے۔

اس طرح استاد کو بھی چاہیے کہ وہ اپنے آپ کو شاگردوں کی زندگی کا ذمہ دار سمجھے اور جب تک انہیں ایک زندہ اور با افتخار انسان کے رتبے تک پہنچادے تھکن محسوس نہ کرے اور آرام نہ کرے اگر کبھی طالب علم تعلیم و تربیت قبول کرنے میں کوتاہی کرے تو مایوس نہ ہو اور اگر ترقی کریں تو ان کی قدر کرے اور اپنی باتوں اور سلوک سے شاگردوں کو افسردہ نہ ہونے دیں۔

آئن اسٹائن۔ بہت بڑا سائنسی مفکر

پلاٹہ آئن اسٹائن جتنا بڑا سائنسی مفکر بنی نوع انسان کی پوری تاریخ میں پیدا نہیں ہوا۔ اس نے طبعی کائنات کو سمجھنے میں انسان کی اتنی بڑی رہنمائی کی ہے کہ دنیائے جدید میں اس کی اہمیت بہت ہی زیادہ ہے۔

کامیابی مل نہیں سکتی مشقت کے بغیر
نامور ہوتا نہیں کوئی بھی محنت کے بغیر
جس نے کی محنت ملی ہے عمر بھر اس کو خوشی
اک نمونہ بن گئی دنیا میں اس کی زندگی

آئن اسٹائن ۱۴ مارچ ۱۸۷۹ء کو جنوب مغربی جرمنی کے مقام ” اولم “ میں پیدا ہوا۔ زیورخ کی یونیورسٹی میں تعلیم پائی اور میونخ اور شیفسن کے اسکولوں میں پڑھا تا رہا۔ اس کے بعد وہ سوئزر لینڈ کا شہری بن گیا۔

امریکی سائنس داں البرٹ ماٹلٹن کے تجربات سے متاثر ہو کر آئن اسٹائن نے ۱۹۰۵ء میں اپنے خاص نظریہ ” اضافت “ پر ایک مقالہ لکھا۔ یہ نظریہ بعد میں بے حد مشہور ہوا اور آئن اسٹائن کی ناموری کا باعث ہی نظریہ ہوا۔ اس نے کہا کہ دیکھنے والے کی حرکت خواہ کچھ بھی ہو روشنی تمام اطراف میں مساوی رفتار سے سفر کرتی ہے۔ کوئی واحد نقطہ حرکت کا صفر نہیں قرار پاسکتا کیوں کہ حرکت دیکھنے والے ہی پر ہے۔ آئن اسٹائن کے نظریے کو عام طور پر تسلیم کر لیا گیا

۱۹۱۳ء میں برلن یونیورسٹی میں پروفیسر مقرر کر دیا گیا۔ جہاں اس کو معقول تنخواہ ملتی تھی اور اسے اجازت تھی کہ اپنی توجہ کامل طور پر علمی تحقیق کی طرف مبذول رکھے۔ ۱۹۱۹ء میں اس نے کشش ثقل کے دائرے پر اپنے نظریے کا اطلاق کیا اور بعض فلکیاتی نتائج اخذ کئے جو آئزک نیوٹن کی نسبت زیادہ صحیح تھے۔ چنانچہ اس کے بعد وہ دنیا بھر میں مشہور و معروف ہو گیا۔ آئن اسٹائن نے طبیعیات میں اور بھی بہت سی اہم دریافتیں کیں۔ ۱۹۲۱ء میں اس کو طبیعیات کا نوبل پرائز دیا گیا۔

اقوالِ زرّین

- (۱) سچائی انسان کو ہر آنے والے دھوکے سے بچاتی ہے
  - (۲) وہ انسان خوش نصیب ہے جسے ماں باپ کی خدمت کا موقع ملے
  - (۳) زندگی کو کامیاب بنانا چاہتے ہو تو اخلاق کو بلند کرو اور کردار کو پاکیزہ رکھو۔
  - (۴) سب سے بڑھ کر بہادری معاف کر دینا ہے اور بدلہ نہ لینا ہے۔
  - (۵) زبان کا زیادہ استعمال مقصد کو کمزور کر دیتا ہے۔
  - (۶) جمالت کی تاریکی سے بڑھ کر کوئی تاریکی نہیں۔
  - (۷) مصائب سے مت گھبرائو کیوں کہ ستارے ہمیشہ اندھیرے میں چمکتے ہیں
  - (۸) کسی کا عیب چھپانا انسان کی سب سے بڑی خوبی ہے۔
  - (۹) دولت دنیا کی محبت خرید سکتی ہے مگر ماں کا پیار نہیں۔
- اسماء نصرت
فی۔ اے۔ سالِ دوّم

- (۱) بے گانوں کو اپنا بنانے کا آسان طریقہ خوش خلقی ہے
- (۲) فرض ادا کرتے ہوئے ناکامی بھی کامیابی سے کم نہیں
- (۳) حاسد بدخوا اور بدگو انسان شیطان سے بھی بدتر ہے۔
- (۴) شریف انسان کی پہچان یہ ہے کہ وہ ان لوگوں کا بھی احترام کرتا ہے جن سے اسے کوئی فائدہ نہ ہو۔
- (۵) کامیابی صبر کے اس پار ہے مگر اکثر لوگ کامیابی کو اس پار تلاش کرتے ہیں
- (۶) ہر آدمی اپنے گزشتہ کل کو کھو چکا ہے کامیاب وہ ہے جو اپنے آج کو نہ کھوئے
- (۷) خوش کلامی ایک ایسا پھول ہے جو کبھی نہیں مڑ جھاتا
- (۸) کسی کا دل نہ دکھا کہ تیرے پہلو میں بھی دل ہے۔
- (۹) اچھی کتاب انسان کے لئے بہترین سرمایہ ہے۔
- (۱۰) پیش کرنے کا انداز تحفے سے زیادہ قیمتی ہوتا ہے۔
- (۱۱) خیالات کی جنگ میں کتابیں ہتھیار کا کام دیتی ہیں۔
- (۱۲) خوش رہنا چاہتے ہو تو دوسروں کو خوش رکھنے کی کوشش کرو۔
- (۱۳) کوئی چیز اتنی خوش گوار نہیں ہوتی جتنی وہ ملنے سے پہلے دکھائی دیتی ہے۔

نزهت تبسم فی۔ اے۔ سالِ اوّل

چوس کو سیدھے راستے پر لانے کی کوشش کریں۔

جہاں استاد کو درس و تدریس کی ذمہ داری ایمان داری اور دیانت داری سے بھانے کی ضرورت ہے وہیں اپنے ذاتی رکھ رکھاؤ کردار اور اخلاق پر بھی توجہ دینی چاہیے۔ استاد چوس کے سامنے ایک مثالی کردار ہوتا ہے اگر استاد اچھے اوصاف کا مالک ہے تو چوس میں بھی وہی خصوصیات پیدا ہوں گی۔ اگر استاد کا کردار داغ دار اور اس کے اطوار ناپسندیدہ ہوں تو اس کے تمام بُرے اثرات چوس میں بھی پیدا ہوں گے۔

بد قسمتی سے آج اساتذہ نے اپنے پیشے کی عظمت کو خود ہی گھٹا دیا ہے۔ اب اسے ایک روزی کا ذریعہ اور پیسہ سمجھا جانے لگا ہے۔ جس طرح دیگر پیشوں میں مقررہ اوقات میں جوں توں وقت گزاری ہوتی ہے اسی طرح اب تعلیمی اداروں میں بھی وقت گزاری کی جانے لگی ہے۔ دیگر اداروں کے اتنے سنگین نتائج نہیں نکلتے جتنے تعلیمی اداروں میں کوتاہی برتی جائے تو ایک نسل تباہ ہو جاتی ہے۔

اس طرح اگر ایک استاد چاہے تو اپنی کوششوں اور اپنی ذاتی خوبیوں کی بنا پر ملک و قوم کے مستقبل کو بامِ عروج پر پہنچا سکتا ہے اور چاہے تو قوم کو گمنامی کے تاریک گڑھے میں ڈھکیل سکتا ہے کیوں کہ قوم کے مستقبل کی لگام اسی کے ہاتھوں میں ہوتی ہے اور یہ قوم کے معمار ہوتے ہیں۔

قوموں کی ترقی میں اساتذہ کا کردار

اساتذہ کو قوم کا معمار کہا گیا ہے۔ قوموں کی تعمیر اساتذہ کے ہاتھوں ہی ہوتی ہے۔ چھے جو ڈول اور ان گڑھ پتھر کی طرح ہوتے ہیں۔ انھیں تراش کر ان میں چمک پیدا کرنے انھیں جاذب نظر اور قیمتی ہیرا بنانے کا کام اساتذہ کے ذریعے ہی ہوتا ہے۔ جس طرح ایک کھار مٹی کے ڈھیر سے خوبصورت برتن اور مورتیاں تشکیل دیتا ہے۔ جس طرح ایک معمار پتھر چونے اور سیمینٹ کی مدد سے ایک خوشنما محل تعمیر کرتا ہے اسی طرح ایک استاد اپنی محنت سے بڑی ہنرمندی کے ساتھ قوم کا مستقبل سنوارتا ہے۔ قوم کو ہانے خوش حال اور ترقی یافتہ بنانے میں اساتذہ بہت اہم رول ادا کرتے ہیں۔

قدیم زمانے سے ہی ہندوستانی سماج میں اساتذہ کو بے حد اہم مقام حاصل ہے۔ ماں باپ اور کبھی کبھی تو ماں باپ سے بڑھ کر اس کا احترام کیا جاتا رہا ہے۔ وہ جس محفل میں شریک ہو تا عزت و احترام کا مقام پاتا۔ اسے علم کا ایک ایسا روشن چراغ تصور کیا جاتا ہے۔ جو جہالت کی تاریکی کو دور کرنے کے لئے جلتا رہتا ہے۔ کوئی ڈاکٹر، کوئی انجینئر، کوئی سائنس داں بغیر استاد کے کبھی آگے نہیں بڑھ سکتا زمانہ چاہے جتنی بھی ترقی کر لے استاد کے بغیر کسی کام کا انجام پانا ناممکن ہے۔ اگر اساتذہ نہ ہو تو طلباء کس سے درس حاصل کریں گے۔

ماں باپ کے بعد استاد کی ذمہ داری یہ ہوتی ہے کہ وہ چوس کو تعلیم دینے کے ساتھ ساتھ چوس میں اخلاقی قدریں پیدا کرنے کی کوشش کریں۔ اس لئے اساتذہ کا فرض ہے کہ تعلیم و تربیت کے ذریعے ملک و قوم کے لئے ایک اہتھا شہری پیدا کریں بلکہ صالح اور اعلیٰ معاشرے کی تعمیر کریں۔

اگر آج ہم اخبارات دیکھیں تو دل ہلا دینے والی خبروں سے پُر ہوتے ہیں۔ معاشرہ دن بہ دن خراب سے خراب ہو رہا ہے۔ یہ اس بات کا ثبوت ہے کہ ہمارا سماج تباہی و بربادی کی لگاری پر ہے۔ اس کے ذمہ دار خاندان، سماج، تعلیمی ادارے سبھی ہیں۔ اسلئے سماج کو پستی سے ابھارنے میں اساتذہ ایسا کردار ادا کریں تاکہ معاشرے اور سماج کی اصلاح ہو سکے اور قوم ترقی کر سکے اس کیلئے ضروری ہے کہ اساتذہ اپنی ذمہ داری سمجھے اور

۲۰۰۱-۲۰۰۲

- مضمون نویسی :- (۱) سیدہ اسماء نصرت فی۔ اے۔ سالِ دوّم اوّل انعام
(۲) سیدہ نصرت سلطانہ فی۔ اے۔ سالِ آخر دوّم انعام
خوش خطی مقابلہ :- (۱) فرحین سلطانہ فی۔ اے۔ سالِ دوّم اوّل انعام
(۲) ساجد حسین فی۔ اے۔ سالِ اوّل دوّم انعام
تقریری مقابلہ :- (۱) ساجد حسین فی۔ اے۔ سالِ اوّل دوّم انعام

سالِ گذشتہ کی طرح پرنسپل دیگور کالج دیگور عالی جناب جی۔ ایس کلیانپاڈ صاحب نے شعبہ اردو کی لائبریری کے لئے۔ ۱۳۱۰ روپے کا بجٹ منظور کر کے اردو کی نصابی کتب و دیگر ادبی کتب کا اضافہ کیا۔ میں تمہ دل سے مشکور و ممنون ہوں۔

آخر میں تمام طلباء و طالبات زبان اردو ادب کی جانب سے عالی جناب خوجہ احمد الدین صاحب ڈاکٹر شیخ زبیر احمد صاحب، محمد تقی الدین صاحب، شیخ محمد صاحب رجسٹرار کالج لائبرین ٹاکی کر نیورٹی صاحب اور مجلس عاملہ اے۔ وی ایجوکیشن سوسائٹی دیگور کالج دیگور کی شکر گزار ہوں کہ ان حضرات کی رہنمائی و تعاون کی وجہ سے میگزین کی اشاعت عمل میں آئی۔ اس علمی و ادبی ترجمان طلباء و طالبات اردو زبان میں بیشتر مضامین چند دشواریوں کے سبب شائع نہ ہو سکے جس کا مجھے بے حد افسوس ہے اور میں اُمید کرتی ہوں کہ ہمارے احباب اردو زبان و ادب کوئی خیال نہیں کریں گے۔

نوٹ :- میگزین میں اشاعت شدہ غزلیات و مضامین و دیگر علمی مواد سے متعلقہ تمام ترزّمہ داری طلباء و طالبات پر ہے جس کے لئے مذکور آزاد ہے۔

***

سرگزشت

کہتے ہیں کہ غالب کا بے اندازِ بیان اور (غالب)

اس سال بھی کالج میگزین ”ابھی ویکتی“ اردو کو منظرِ عام پر لاتے ہوئے ایک گونہ خوشی اور اطمینان

حاصل ہو رہا ہے۔

کالج ہذا میں گذشتہ سال اور اس سال ۰۱-۰۲ اور ۰۲-۰۳ سالانہ جلسہ (کالج گید رنگ) ہر سال کی طرح منایا گیا۔ جس میں شعبہ اردو کے طلباء و طالبات نے بھی مختلف ادبی پروگراموں میں حصہ لے کر انعامات حاصل کئے اور شعبہ کے وقار میں چار چاند لگائے۔ انعامات و اسنادات حاصل کرنے والے طلباء کے نام اور تفصیلات حسب ذیل ہیں۔

۲۰۰۱-۲۰۰۲ :-

غزل خوانی :-	(۱)	شیخ نذیر شیخ غفور	ٹی۔ اے۔ سالِ دوّم	اول انعام
قصہ خوانی :-	(۱)	شیخ نذیر شیخ غفور	ٹی۔ اے۔ سالِ دوّم	اول انعام
خوش خطی مقابلہ :-	(۱)	شیخ عبدالحسن	ٹی۔ اے۔ سالِ آخر	اول انعام
	(۲)	شیخ نذیر شیخ غفور	ٹی۔ اے۔ سالِ دوّم	دوّم انعام
تقریری مقابلہ :-	(۱)	شیخ نذیر شیخ غفور	ٹی۔ اے۔ سالِ دوّم	اول انعام
	(۲)	محمد فاروق احمد	ٹی۔ ایس۔ سی سالِ دوّم	دوّم انعام
مضمون نویسی :-	(۱)	شیخ عبدالحسن	ٹی۔ اے۔ سالِ آخر	اول انعام
	(۲)	شیخ عبد الواحد	ٹی۔ اے۔ سالِ اوّل	دوّم انعام

فہرست

صفحہ نمبر	جماعت	مضمون نگار و شاعر	عنوان	نشان سلسلہ
۴۶۳	ٹی۔ اے۔ سال اول	کلیم النساء بیگم	سرگزشت	۱۔
۶۶۵	ٹی۔ اے۔ سال اول	ساجد حسین	قوموں کی ترقی میں اساتذہ کا کردار	۲۔
۷	ٹی۔ اے۔ سال اول	نزهت تبسم	اقوال زرین	۳۔
۷	ٹی۔ اے۔ سال دوم	اسماء نصرت	اقوال زرین	۴۔
۹۶۸	ٹی۔ ایس۔ سی۔ سال اول	ممتاز سلطانیہ	آئن اسٹائن بہت ہوا مفکر	۵۔
۹	گیارہویں سائنس	بھری بیگم	استاد اور شاگرد کے فرائض	۶۔
۱۰	ٹی۔ اے۔ سال دوم	صفورہ شبنم	دوستی کا جذبہ	۷۔
۱۲۶۱۱	ٹی۔ اے۔ سال اول	کلیم النساء بیگم	غزل اردو شاعری کی آہرو	۸۔
۱۳	ٹی۔ اے۔ سال اول	مہ جبین	قطعات	۹۔
۱۳	ٹی۔ اے۔ سال دوم	محمد ادریس	غزل	۱۰۔
۱۴	ٹی۔ ایس۔ سی۔ سال اول	روینہ بیگم	خواندگی مہم اور تعلیم بالغان	۱۱۔
۱۶۶۱۵	ٹی۔ اے۔ سال آخر	شیخ نذیر	آج کا نظام تعلیم	۱۲۔
۱۷	ٹی۔ اے۔ سال آخر	نصرت سلطانیہ	تعلیم نسواں	۱۳۔
۱۸	ٹی۔ اے۔ سال دوم	عبدالمجاہد انصاری	اقوال۔ شیخ عبدالقادر جیلانی	۱۴۔
۱۸	ٹی۔ اے۔ سال دوم	فرحین سلطانیہ	غزل	۱۵۔

اے۔ وی۔ ایجوکیشن سوسائٹی

دیگلوڑ کالج دیگلوڑ

کے

﴿ طلباء و طالبات کا سالانہ علمی وادنی ترجمان ﴾

ابھی ویکتی

حصہ اردو

بابتہ ۲۰۰۱-۲۰۰۲ تا ۲۰۰۲-۲۰۰۳

زیر سرپرستی : انچارج پرنسپل، جی۔ ایس۔ کلیانپاڈ صاحب (ایم۔ اے)

مدیر : کلیم انشاء بیگم
متعلمی۔ اے۔ سال اول

زیر نگرانی

صدر شعبہ اردو

پروفیسر خواجہ احمد الدین صاحب

اس۔ اے۔ بی۔ ایڈ

ایڈیٹر انچارج

پروفیسر سر جے راوڑ کھامب (ایم۔ اے)

ڈاکٹر شمشیر احمد

ڈی۔ سی۔ ای۔ ایم۔ اے۔ اردو بی۔ ایچ۔ ڈی

देगलूर महाविद्यालय, देगलूर

स्थानिक व्यवस्थापन समिती (वरिष्ठ महाविद्यालय)

१. श्री पोशट्टी लालना उनग्रतवार	अध्यक्ष
२. श्री शंकरराव लक्ष्मणराव तोटावार	सदस्य
३. श्री शशिकांत नारायणराव चिद्रावार	सदस्य
४. श्री नारायणराव रामना मैलागिरे	सदस्य
५. श्री राजकुमारसेठ महाजन	सदस्य
६. श्री प्राचार्य (पदेन)	सचिव
७. रिक्त	प्राध्यापक प्रतिनिधी
८. रिक्त	प्राध्यापक प्रतिनिधी
९. प्रा. प्रकाश गंगाधरराव कद्रेकर	प्राध्यापक प्रतिनिधी
१०. श्री आत्मेलवार भानुदास बसवय्या	कर्मचारी प्रतिनिधी

***

(शालेय समिती कनिष्ठ महाविद्यालय)

१. श्री पोशट्टी लालना उनग्रतवार	अध्यक्ष
२. श्री गोविंदप्रसाद मांगीलाल झंवर	सदस्य
३. श्री सूर्यकांत गोविंद नारलावार	सदस्य
४. श्री प्रकाश निवृत्तीराव पाटील बेम्बरेकर	सदस्य
५. श्री प्राचार्य (पदेन)	सचिव
६. श्री प्रा. महंमद तकीयोद्दीन अ. रझाक	शिक्षक प्रतिनिधी
७. श्री चौडेकर व्ही. जी.	कर्मचारी प्रतिनिधी

***

